

ДИРЕКТОР

проф. д.ик.н. Стоян Денчев

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Главен редактор

проф. д-р Лъчезар Георгиев

проф. д.п.н. Тодор Галунов

проф. д.п.н. Пламен Легкоступ

проф. д.ф.н. Иванка Янкова

проф. д-р Ирена Петева

проф. д-р Кристина Върбанова-Денчева

доц. д-р Стефан Коларов

проф. д-р Каролин Арчър (Великобритания)

проф. д.н. В. П. Леонов (Русия)

проф. д-р Александр Максимович

Цыганенко (Русия)

проф. д.н. Михаил Фьодорович Ненашев (Русия)

Консултант *Иван Иванов*

Технически редактор *Райна Карабоева*

Стилов коректор *проф. д-р Кирил Цанков*

5000 Велико Търново
ул. „Теодосий Търновски“ № 2
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1784 София
бул. „Цариградско шосе“ № 119
Университет по библиотекознание и
информационни технологии

ИЗДАТЕЛ
ИЗДАТЕЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

ГОДИНА XIX, № 2 (КНИЖКА 3 – 4), 2017

*ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ”*

*УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ*

СЪДЪРЖАНИЕ

**Стоян Денчев, Александра Куманова,
Никола Казански, Николай Василев.**
ТРАНСМИСИЯ НА АРИЙСКИ СОЛАРЕН
РЕЛИГИОЗЕН КУЛТ, ПРОНИКНАЛ ОТ
ИРАН В БЪЛГАРИЯ 67

Стела Валериева. „ЗАГАДЪЧНИЯТ
НОБЕЛИСТ“ – ВЕЧЕ И В РЪЦЕТЕ НА
БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАТЕЛИ (Монографията на
проф. д-р Лъчезар Георгиев представя
писателя Жузе Сарамагу в България) 95

**Георги Н. Георгиев, Марияна Н.
Георгиева-Гроссе.** ТРИФОНКА РОМАНОВА
ПОПНИКОЛОВА – ЕДНА ОТ
НАЙ-ВИДНИТЕ ДЕЯТЕЛКИ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК 102

Лъчезар Георгиев. ЗА ДИВЕРСИФИКАЦИЯТА
И МЕНИДЖМЪНТА В СФЕРАТА НА
КНИГОИЗДАТЕЛСКИТЕ ДЕЙНОСТИ 106

**ЗА ТРИЕЗИЧНИЯ РЕЧНИК НА
УниБИТ ПО БИБЛИОСФЕРАТА** 119

**IN MEMORIAM ПРОЩАЛНО ЗА
ПРОФЕСОР Д-Р ЯНИ МИЛЧАКОВ** 127

Бележка: *От брой 1 (кн. 1–2) 2015 г.
списание „Издател“ излиза с
непрекъсната номерация на
колоницифрите за съответната година.*

CONTENTS

Stoyan Denchev, Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Nikolay Vasilev. TRANSMISSION OF ARYAN SOLAR RELIGIOUS CULT FROM IRAN INTO BULGARIA 67

Stela Valerieva. “THE ENIGMATIC NOBEL PRIZE WINNER“ – EVEN IN HANDS OF THE BULGARIAN READERS (The monograph of Prof. Lachezar Georgiev Georgiev PhD presents the writer José Saramago in Bulgaria) 95

Georgi Nikolov Georgiev, Mariana Nikolova Georgieva-Grosse. TRIFONKA ROMANOVA POPNIKOLOVA – ONE OF THE MOST PROMINENT ACTIVISTS IN THE AREA OF EDUCATION IN BULGARIA DURING THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY 102

Lachezar Georgiev. FOR MANAGEMENT AND DIVERSIFICATION IN THE SPHERE OF BOOK PUBLISHING ACTIVITIES 106

THE ENGLISH–RUSSIAN–BULGARIAN DICTIONARY OF LIBRARY AND INFORMATION TERMINOLOGY (About the trilingual dictionary of SULSIT on the bibliosphere) 119

IN MEMORIAM 127

ЗА АВТОРИТЕ [About AUTHORS]:

Стоян Денчев, проф. д.ик.н., ректор на УниБИТ, директор на сп. „Издател“ = Prof. Stoyan Denchev, Dr. Habil & Rector SULSIT; Director of the magazine „Izdatel“ [=Publisher]

Лъчезар Георгиев, проф. д-р, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ = Prof. Lachezar Georgiev, PhD, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Александра Куманова, акад. проф. д.п.н., УниБИТ = Acad. Prof. Alexandra Kumanova, Dr. Habil [SULSIT]

Стела Валериева Георгиева, гл. ас. д-р, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, катедра „Книгоиздаване и БИД“ = Assist. Prof. Stela V. Georgieva, PhD, University of Veliko Turnovo

Никола Р. Казански, доц. д-р, УниБИТ = Assoc. Prof. Nikola R. Kazanski, PhD [SULSIT]

Николай Василев, д-р, УниБИТ = Nikolay Vasilev, PhD [SULSIT]

Георги Николов Георгиев, проф. д-р, Факултет „Математика и информатика“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ = Prof. Georgi Nikolov Georgiev, PhD, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Марияна Николова Георгиева-Гроссе – сътрудник на сп. „Издател“

IZDATEL

[= PUBLISHER]

Scientific magazine of the book XIX, № 2 (book 3 and book 4), 2017

“ST. CYRIL AND ST. METHODIUS” UNIVERSITY OF VELIKO TURNOVO [UVT]
STATE UNIVERSITY OF LIBRARY STUDIES AND INFORMATION TECHNOLOGIES [SULSIT]

Director

Prof. Stoyan Dentchev, Dr. Habil

EDITORIAL BOARD BG:

Editor in chief:

Prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD

Prof. Todor Galunov, Dr. Habil

Prof. Plamen Legkostup, Dr. Habil

Prof. Ivanka Iankova, Dr. Habil

Prof. Irena Peteva, PhD

Prof. Kristina Varbanova-Dentheva, PhD

Assoc. Prof. Stefan Kolarov, PhD

Prof. Caroline Archer, PhD

(Birmingham City University, UK)

Prof. V. P. Leonov, Dr. Habil (Russia)

Prof. Alexander Maximovich Tsiganenko, Dr. Habil (Russia)

Mihail Fedorovich Nenashev, Dr. Habil (Russia)

Publishing consultant: *Ivan Ivanov*

Technical editor: *Raina Karaboeva*

Proof-reader: *Lubka Stoichkova*

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Turnovo

5000 Veliko Turnovo

Teodosi Turnovsky str. № 2

Department of *Book Publishing and Library and Information Activities (University of Veliko Turnovo)*

Prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD

E-mail: Lu4ezargeorgiev@abv.bg

Publisher: “St. Cyril and St. Methodius” University Press – Veliko Turnovo

State University of Library Studies and Information Technologies – Sofia

---

1784 Sofia

Tsarigradsko shose str. № 119

Prof. Stoyan Dentchev, Dr. Habil

ISSN 1310-4624

Note: From number 1 (books 1–2), in 2015 the scientific journal of the book IZDATEL [=PUBLISHER] comes with continuous numbering (pagination) pages forever serial year.

ТРАНСМИСИЯ НА АРИЙСКИ СОЛАРЕН РЕЛИГИОЗЕН КУЛТ, ПРОНИКНАЛОТ ОТ ИРАН В БЪЛГАРИЯ

Рационални проблеми на семантизацията и посоките на периодизация на символното, скритото (hidden) и мълчаливото (tacit) знание като планетарно значимо

1. **Образи на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символика на Мадарския конник;**
2. **Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров” по птичето трасе „Via Pontica”;**
3. **Светилища и храмове на огъня и принадлежащите им исторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни: Иран, Централна и Източна Турция, и нестинарската феноменология в Странджа;**
4. **Свидетелство на „История славянобългарская ...” на Св. о. Паисий Хилендарски**

**Стоян Денчев
Александра Куманова
Никола Казански
Николай Василев**

**TRANSMISSION OF ARYAN SOLAR RELIGIOUS CULT FROM IRAN INTO BULGARIA
Rational problems of the semantisation and periodization of the symbolic, hidden and tacit knowledge as a planetary important**

(1. Images of the Sun, fire, blacksmith and wolf in Bulgarian folk tales, idylls of Petko Yu. Todorov, stories of Nikolay Raynov and symbolic of the Madara Horseman; 2. National costumes along the cultural corridor Asia Minor – Balkan Peninsula – under the bird passage Via Pontica; 3. Sanctuaries and fire-temples in Northern Mesopotamia – today: Iran and Eastern Turkey, as well as the Nestinar phenomenology in Strandzha Mountain; 4. The evidence of the Slavonic-Bulgarian History by St. Ft. Paisiy Hilendarski)

**Stoyan Denchev
Alexandra Kumanova
Nikola Kazanski, PhD
Nikolay Vasilev, PhD**

In the spirit of the modern comparativistic reticular cognitology (Joseph Campbell and Mircea Eliade) is presented the general philosophical and information picture of the solar religious cult originated from Iran as a first monotheistic religion of the humanity – the Zoroastrianism and its sacred symbol the Fire.

The solar and fire symbolism of Bulgarian folk tales (after the images of Sun, fire, blacksmith and wolf), the idylls of Petko Yu. Todorov and the fabulous stories of Nikolay Raynov is correlated to the solar code of the lion in the Madara Horseman, Iranian god Mithra and Zoroastrian god Ahura Mazda. Extraordinary similar solar and fire symbols have been found in the first Bulgarian capital Pliska, the Bulgarian (Kotel and Chiprovtsi) and Iranian folk costumes and rites (nestinarstvo).

The sanctuaries and fire-temples could be traced all along Mesopotamian and Anatolian civilizations from Old Persia to Sassanid Iran. The very impressive artifacts was found in the Museum of the Anatolian Civilizations in Ankara, in Cappadocia (Karatepe-Aslantas), fire-rituals in Hierapolis-Kastabala, Hatay Archeological Museum in Antakya, Mithraistic symbols in the Istanbul Archeological Museum and the Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace in Istanbul. All of them were directly connected to the *Nestinar* phenomenology in Strandzha Mountain: the fire-dance and its solar symbolic.

There are testimonies in the *Slavonic-Bulgarian History* by St. Ft. Paisiy Hilendarski about the real name of the first Bulgarian khan. One of the emblematic fact is that the founder of the First Bulgarian state in 681 bore the Iranian Sassanid name (or title) “Asparukh” [prob. transl. “Bright Rider”]. This great patrology work poses the problems of the periodization of the history and of the semantized and presemantized transmissions of the hidden and tacit knowledge which have traces not only in the Christian, but also in the Islamic cultural traditions as well.

According to the great Iranian philosopher and theosopher Suhrawardi (Sheik al-Ishraq) and his doctrine of Ishraq (it means “the Light of Rising-Sun”) the key that opens the *hidden meaning* (etymologically the *esoteric*) is the *tacit knowledge* which derives from the pre-semantisation of the symbolic rites and ideas of the planetary cultural heritage. In this connection the Bulgarian-Iranian civilization interrelations have been always of crucial importance. As it is said by another Iranian wise man Molla Sadra Shirazi the “Oriental” knowledge is not a formal one but those which it reveals to itself as co-presences.

„Sol lucet omnibus”

Настоящото изложение е едновременно:

– самостоятелно обобщено **метаизследване** на предишни проучвания на авторите (и на проучвания на студенти, осъществени под ръководството и научната редакция на тези автори);

– част от **диптих** (*срв. по-долу*).

Неговата *първа съставна част екстериоризира* отношенията между цивилизациите на Изтока и Запада като макрорамка на културно-историческия процес, който се наблюдава във всяка отделна страна (и в България, в частност), епоха или хронологически аспект на развитие на света като ноосферно планетарно единство от многообразие на различни форми (и е представен накратко *тук в настоящия раздел I*)¹.

Интериоризацията на това проучване е базирана от неговата съставна част **разд. II**, който е концентриран в отделни взаимосвързани подчасти (II. 1–4) на *настоящото* проучване.

Смисловата диада **екстериоризация – интериоризация** е *онтологичната координатна система на настоящото изложение* и в основата си тя е *философски, знаниев, културен методологически компас* (а не ареален – по географските граници на топонимите). Това *изследване* принадлежи към синтезните обобщаващи проучвания и като цяло препраща към *цит.* в него *аналитични специализирани изследвания*. Всеки от четирите му елемента (II. 1–4) е базиран на собствен първично документален материал.

I. Екстериоризация

(*Хуманитарна ценностна същност на ноосферната планетарна цялост*)

Взаимното опознаване и обогатяване на цивилизациите е комплексът, представящ единствения правилен път към истинската културна глобализация на света. През хилядолетията между западните и източните цивилизации има големи периоди на симпатия, но и на неприязън, дължащи се главно на тяхното взаимно непознаване. Макар и с известна доза условност, може да се приеме, че Западът олицетворява **рационалното** (*англ.: rational*), **логичното** (*англ.: logical*) и **явно** (*англ.: explicit /formalized, discreet, natural, common/*) **знание** (*араб.: захир*), докато Изтокът е извор на **мистичното** (*англ.: mystical*), **интуитивното** (*англ.: intuitive*) и **скритото** (*англ.: hidden / esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult/*) **знание** (*араб.: батин*). Неслучаен е изразът *Ex Oriente lux*, защото – не само Слънцето изгрява от изток, – а именно от изток идват големите пророци, като Зороастър, Буда, Христос и Мохамед, които чрез ученията си представляват своеобразни клоно на могъщото общо **Дърво на историко-културното развитие на човечеството...** Коренът на това дърво е единен – на **религията, изкуството, науката** – и той принадлежи на цялото човечество².

От интелектуална позиция **философско-религиозното равнище на установяване на връзки между реалността и съзнанието** е най-високото ниво на менталност, под което се структурират намиращите се в зависимост от него метасистемни, вторично-документални, първично документални и фактологични нива за физическата, биологичната и културната информационна реалност. Като естествено разклонено от религиозните картини на света (зороастрийска – будистка – християнска – мохамеданска), възникващи като гигантска циклоида на инфосферата през период от седем века, изниква Дървото на историко-културното развитие на човечеството, развиващо се вече 40 000 години, за израстването на което е необходима етнобиогеоценоза на 4 000 000 000 години история на геоида Земя. Естествено вкоренен е този така разклоняващ се ствол на религиозната култура на човечеството в първата универсална монотеистична религия на планетата – Зороастризма.

Отчитането на философско-религиозната наточареност на информацията е постмодерна рационална задача, от решаването на която зависи изграждането на съвременната неклассическа информационна картина на света, в която се установяват съответствия между продуктите на културно-ценностното съзнание (наука – литература – изкуство – обикновен живот – религия). Рационалното включване на философско-религиозния интелектуален план в информационната картина на света в категорията „дълго време“ обезпечава интелектуална възможност за съотнасяне на религиозните картини на света (*Авеста – Упанишиди – Библия – Коран*) с рационалните знания (философски, исторически и т.н. по целия спектър на хуманитаристиката) като части от универсалното развитие на посоките на културата.

Сравнителното изучаване на **рационалното – религиозното** е и част от рефлексията на комплекса

от онтологични въпроси, фокусиращ се и в методологичните проблеми на хуманитарното знание в Евразия и САЩ и днес – през XXI в. Именно белезите на тази диада носи известният дуализъм на самите ключови понятия, чрез които се изучава човечеството – човекът: най-слабо познатата сфера на знанието, която следва да е водеща магистрала на научните изследвания и кардинала на педагогиката на всички нива! **Хуманитарното знание** е единство на *религия – изкуство – наука* в познанието на човека. Това **епистемологично знание** (англ. от гр.: episteme) включва всички знания: **explicit** (formalized, discreet, natural, common); **implicit (tacit) knowledge**; **scientific** (rational) knowledge; **hidden** (mystical, esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult). В редица изследвания на древността се преоткрива знание, което е всъщност отдавна изчезналото (lost knowledge). Различните видове **присъствено знание** са именно САМОПОЗНАНИЕ. Обобщеното понятие „**ноосфера**“ служи, за да се характеризира обвиващата земното кълбо идеална „мислеца“ обвивка, чието формиране е свързано с развитието на човешкото съзнание. Емблематични за ноосферизма са понятийно-езикови феномени, обхващащи цялото човечество – като появилата се нова дума за „закон“ – персийската „**дата**“ (англ.: **data**) по времето на Ахеменидите и разпространена не само в целия Близък изток, но и извън пределите му. В единен контекст – ценностния, обвързан с трите обобщени страни на хуманитарното познание: **религия, изкуство, наука**, се преосмислят и структурата на емпиричния материал, и методологията на интерпретацията му. Националните школи и световните центрове на хуманитарното знание представят полифония от гледища. Показателно е, че всички тези направления на хуманитарно научно знание намират обединение от края на XX в. в историята на религиите като история на цивилизациите, показваща общата прародина на духовния живот на човечеството.

Дървото на историко-културното развитие на човечеството символизира преплитането на източните и западните идеи: Евдокс от Книд (Eudoxus of Cnidus /410 или 408 г. пр. н.е. – 355 или 347 пр. н.е./ и Плиний Старши (Pliny the Elder /23–79 г./) – оценка на зороастризма; първата древногръцка философска школа, Милетската (Талес /ок. 625 – ок. 547 пр. н.е./, Анаксимандръ /610 – ок. 540 пр. н.е./ и Анаксимен /втората пол. на VI в. пр. н.е./ – близостта на азиатските гърци до Персия и мъдростта на зороастрийските магове; Питагор /ок. 495–435 пр. н.е./, Емпедокъл /495–435 пр. н.е./ и Платон /427–347 пр. н.е./ – изучавали зороастризма; Демокрит ок. 460 – ок. 370 пр. н.е./ – ученик на прочутия персийски

архимаг Останес (Авастана или Хуштана /V–IV в. пр. н.е./), цитиран от Херений Филон от Библос /ок. 64–141 г./ като автор на „*Oktateuch*“, от който енциклопедичен труд са се учили най-големите умове на древността). Последният (Herennios Philyn, Philo of Byblos) – е първият и единствен от известните антични автори, който преразказва древния финикийски автор **Санкуниатон от Бейрут (Sanchuniathon of Berytus)**, написал първото известно изследване на древните космогонии – иранска и финикийска – „*История на боговете*“; той е цитиран от бащата на християнската църковна история епископ Еузебий Кесарийски (Eusebios Pamphilos /между 260 и 265 – 338 или 339 г./) („*История на църквата*“ – основа на цялата патологична традиция в Западната и ВИзточната християнска църква: Блаженият Йероним Стридонски (Hieronymus Stridonus, St /340(?)–420 г./); презвитер Генадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /– 492 г./), архиепископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560–636/ г.), архиепископ Илдефонс Толедски (Ildefonsus Toletanus /607–667 г./), монасите Зигиберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis /1030–1112 г./), „*Анонима от Мелк*“, Петър Дякон (Petrus Diaconus /1107–1159 г./), Хонорий Огьонски (Августодунски) (Honorius Augustodunensis /1080–1151 г./), Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis /1217–1293 г./), абат Йоан Тритемий (Johannes de Trittenhem /1462–1516 Г./). Тази традиция достига до най-голямото културно средище на Югоизточна Европа и Балканския полуостров през XV–XVIII в. – Агонския манастир... Иранските философски доктрини на **манихеизма, маздакизма и зерванизма** оказват значително влияние върху западните цивилизации: Блаженият Августин, Хипонски епископ (Augustinus Beatus /354–430 г./); Ришар Сен-Викторски (Richard de Saint-Victor /– 1173 г.); Св. Франциск от Асизи (St. Francis of Assisi, Sanctus Franciscus Assisiensis /1181–1226 г./), немският духовник и теолог **Мартин Лутер** (1483–1546 г.). Когато Платоновата академия в Атина е закрыта през 529 г., то **Симплиций Киликийски** (Simplicius Ciliciensis /ок. 490 – ок. 560 пр. н.е.) и последните седем философи отиват в Сасанидска Персия и се установяват в **Харан**, близо до **Едеса**, където се изгражда нова Академия, а нейните възпитаници продължават дейността ѝ чак до IX в., с което се стимулира т.нар. Арабски ренесанс (**Renaissance of Islam** /IX–XI в./).

Изключително място заема прочутата Академия в Гондишапур (Dânešgâh e Gondîšâpur /VI–VII в./), основана в VI в. С това персийско висше училище е свързан и известният учен Пол Персиенец (Paulus Persa /VI в./), който е ирански несторианец и е бил учител на иранския шахиншах Хосрой I Ануширван (Khosrau I Anushirvan the Just [*Anushiravân-e-dâdgar*] /531–

579 г./). След разпространението на исляма учени, като Авицена (Ибн Сина) (Ibn Sina /ок. 980–1037 г./) и Авероес (Ibn Rushd – Ибн Рушд /1126–1198 г./) възраждат и допълват значително идеите на аристотелизма и платонизма. Иранският национален поет Фердоуси (*лат.*) /ок. 935–1020 г./ в поемата си „*Шах-наме*“ („*Книга на царете*“) отделя голямо внимание на значението на зороастризма за персийската цивилизация. Шотландският духовник Майкъл Скот (Michael Scotus /1175–1234 г./) научава арабски език и се обучава в Толедо при най-изтъкнатите ислямски учени и философи от школите на Авицена и Авероес. През 1210 г. пише „*Abbreviatio Avicennae*“, по-късно превежда трудове на Авероес. За съжаление, трудовете на друг голям ислямски философ Ибн Араби (Ibn Arabi /1165–1240 г./) са изключително трудни за възприемане и за превод и затова остават по-слабо известни чак до ХХ в., когато са открити от френския иранолог Анри Корбен (1903–1978 г.).

Изтъквайки безусловната културна приемственост на Запада от Изтока, следва да споменем цялата традиция на последвалите след създадената от монаха Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator /487–585 г.) енциклопедия „*Institutiones divinarum et humanarum lectionum*“) в лоното на Ранното средновековие (VI в.) – на базата на универсалните енциклопедии на Античността и Средните векове – общо за западната и източната традиция във византийско-славянската книжовност и литература, но специфично в съответствие с конкретните исторически условия – се подготвят условията за създаването на букет от методологии на хуманитарната библиография от VII–XV в. като образци на синтезното универсално и препоръчително информационно моделиране.

Ако потърсим на Изток личност, която да хвърля светлина в хуманитарното знание *от Средновековието чак до Новото и Най-новото време*, то тя ще е на създалия изключително ценно учение **Шахаб-ад-Дин ас-Сухраварди (Shahab ad-Din as-Suhrawardi /Shaikh al-Ishraq or Master of Illumination /1155–1191 г./)**. Тук се съчетават принципите на древната иранска мъдрост, зороастризма, неоплатонизма и **суфизма** – мистична традиция в исляма от VIII до XVIII в., чиято цел е духовно преобразяване и съвършенство, разбирано като съпричастност към вътрешната истина на всички религии. Съществено е мястото и на възгледите на иранец **Молла Садра (Sadr ad-Don Muhammad Shirāzi /Mulla Sadra /1571–1636 г./)**. Неговата **трансцендентна теософия (al-hikmat al-mut’alīyah)** е предвестник на **екзистенциализма** и близки до него мислителни. Техните възгледи се разпространяват след навечерието на Първата световна война: концепциите

за човека на М. Шелер (M. Scheler /1874–1925 г./) и А. Гелен (A. Gehlen /1904–1976 г./) и родствените им Л. Шестов (1866–1938 г.), Н. А. Бердяев (1874–1948 г.), К. Ясперс (K. Jaspers /1883–1969 г./), М. Хайдегер (M. Heidegger /1889–1976 г./), М. Бубер (M. Buber /1876–1965 г./), Ж.-П. Сартър (J.-P. Sartre /1905–1980 г./) и А. Камю (A. Camus /1913–1960 г./).

И всеки пази това дърво – както пази зеницата на окото си – Земята – триосния природен и геокосмически елипсоид – нашия дом.

II. Интериоризация

(Корени на трансмисията на арийския соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България)

В духа на постмодерната компаративистична ретикуларна когнитология (в съответствие с: 1. трудовете на **историците на религиозната менталност на човечеството Дж. Кембъл (Campbell, Joseph /1904–1987/)³, М. Елиаде (Eliade, Mircea /1907–1986/)⁴ и А. Корбен (Corbin, Henry /1903–1978/)⁵**; 2. възгледите за общ праезик на човечеството от епохата на дописмените комуникации отпреди 40 хил. години⁶) е възможно да се създаде представа за обобщена философско-информационна картина на разпространявания от преди 20 хил. години **соларен религиозен култ**, който, в резултат на геокосмически катаклизъм, се пренася от **север** (земя между съвременна Великобритания и Скандинавския полуостров – **Хиперборея /назв. на древните гърци; др. назв.: Хванирата, Арктика (авест.) – в Авеста; днес: на дъното на Северния ледовит океан, но свързана и с колективното безсъзнателно – по учението на К. Г. Юнг/)** на **югоизток** и в района на Иранското плато към 12 хил. години преди нас. Арктика, за разлика от Атлантида (Платон в диалога „*Тимей*“), потъвала много бавно. Започналото захлаждане много дълго, в продължение на цяло хилядолетие, предизвикало разселението на ариите във вид на няколко етапа (колена). Последните археологически находки край Северния ледовит океан и изследването на дъното му показват, че още ок. 6 хил. години преди нас някои части на сушата са се намирили над нивото на океана. Например, 6–7 хил. години преди нас днешните хребети на върховете Ломоносов и Менделеев са били суша. Съвременната океанска археология посочва, че по това време (6–7 хил. години преди нас) последните хора са напускали Арктика, когато там вече е било твърде студено. А първите преселвания започнали някъде около 12 хил. години преди нас, т.е. около 6 хил. години продължавало застудяването и потъването на Арктика и преселението на обитателите ѝ на югоизток – първоначално на планината Урал (описано във „*Видевдат*“ – единствено съхранилата се втора книга на *Авеста*).

По научни данни, ок. 12 хил. години преди нас завършва ледниковият период, време, когато ледът

достигал до съвременна Воронежка област в Русия. Напълно възможно е преселението на ариите да е започнало много по-рано, около 20 хиляди години назад. Когато само част от Хиперборея се е показвала над водата, там вече никой не е живеел. Следва да предположим, че Хиперборея е по-стара от Атлантида. По множество данни потъването на Атлантида е станало около 12 хил. години назад, точно тогава, когато завършва ледниковият период. Учените предполагат, че сблъсък на Земята тогава с небесно тяло е предизвикал разместване на полюсите и топенето на ледовете. Днес съдим по много показатели за бързото потъване на Атлантида и бавното – на Хванирата.

Това се потвърждава и от легендите на *Авеста*.

В древните арийски митове се е запазила легенда за цар Йима (*авест.*) – Йама (*древноперс.*) (40 хил. г. назад), който е бил последният велик цар на държавата Хванирата, а за първи цар наричали Айряман (*авест.*) – в иранската митология: благо божество, живяло примерно 50–60 хил. години назад – културен герой, създател на богатата на цивилизацията и социалното устройство на обществото, господар на света в епохата на хилядолетния златен век. Айряман – като първия космически (и държавнически) мислещ човек – е дал на хората учението за космическата цивилизация – за това, че човечеството не е ограничено от самото себе си, че то има братя по разум. Именно в това е коренът на учението на древните магове и зерванити. Те смятали, че човечеството е свързано (управлявано) със (от) звездите. Особено внимание отделяли на звездите от съзвездieto Голямата мечка (по-специално – звездата Алкор) (намира се на разстояние 400 светлинни години) и специално по-близките звезди – на съзвездията Орион и Голямото куче. Айряман установил управлението на държавата в лицето на трима души – представители на три съсловия – **три Огъня**: войни, свещеници, творческа аристокрация (царят е трябвало да бъде и творец: писател, музикант, поет).

От Айряман до Йима (епохата на Хванирата), според съвременната хронология на мита, има 26 хил. години – което е продължителността на цял цикъл на прецесия (промяна на наклона на оста) на Земята.

Според мита, въпреки че Хванирата потъва, потомците ѝ продължават да живеят. Преселниците на народа на Арктика, наричащи себе си **арии**, на няколко етапа се установяват в Месопотамия и другите народи ги наричат шумери, а според митологията на самите шумери техните предци действително идват от север. Езикът на шумерите е родствен на арийските. Самите шумери смятали, че произлизат от страната на снеговете. Даже названието им (шумери) означава Страна на сумрака (където половин година е ден, половин – нощ). Именно от шумерите човечеството получава математиката, алгебрата, делението на кръга

на 360 градуса, десетичната система за изчисление, методът на систематизация на артефактите – сред които и тези на писмената традиция...

Първите поселения на шумерите датират от 8 хил. години назад. Но по-късно всички арийски народи се стремят да са на земите на шумерите – в Месопотамия. Мидийското персийското царство се оформят тогава, когато мидийците, персите завладяват земите на шумерите – тогава се легитимират техните държави. В долината между реките Тигър и Ефрат се създават столиците на тези държави. Културата си те заимстват от шумерите – каноните на красотата, изображението на боговете (крилати богове с тяло на бик, лъв и човек). Това е ставало възможно, защото шумерите са били древните предци на народите, чрез които те се съединявали с предишните поколения на ариите.

Примерно 2 хил. години пр. н.е. се осъществява разделянето на ариите. Една част от тях отиват в Месопотамия, друга – в Индия. Но всички те съхраняват в митовете си информацията, че предците им идват от север – от полярните ширини („*Видевдат*” – *Авеста*).

Споменатият последен велик цар на ариите Йима, както е описано в *Авеста* („*Видевдат*”), построява **квадратна, кубическа вара** (за 100–200 хил. човека – какъвто е размерът на средено голям град днес; в иранската митология – обител на праведниците) – със страна „в конски бяг” – и в нея хората живеят дълго време. (Последният ледник е бил 36–40 хил. години назад; вара е съществувала през целия цикъл на прецесията – 26 хил. години – и завършва своето съществуване около 8 хил. години назад. Интересно е че по-късно зороастрийците започват да строят храмовете си именно в кубическа форма, какъвто е и мавзолеят на цар Кир Велики (Cyrus the Great /576–530 г. пр. Хр./), а също и много здания от времето на Ахеменидите (Achaemenid Persian Empire /550–336 г. пр. Хр./) и Сасанидите (Sassanid Persian Empire [Ērānshahr] /224–651/). (Даже Кааба – главната светиня на мносоулманите – е кубическа, което като цяло е свидетелство за колосалното въздействие на зороастризма, и особено – на зерванизма, върху исляма).

Самата вара в Арктика потъва 6–8 хил. години назад, когато и много арии напускат континента. Те се движат по Евразия, по Урал, в Месопотамия – където стават основа на шумерската цивилизация. По подобие на вара в Аркайда строят такива градове и на други места. Аркаим (в Урал – днес: край *днешния* Челябинск) е модел на вара в Аркайда.

Очевидно, такова грандиозно строителство е съпътствано със супероткрития и технологии – най-старата от които е откриването на огъня; създаването на вара – съоръжение за съхраняването на генофонда. Повечето от тези технологии остават под водата на

Аркаида, някои от тях биват експортирани – като научните методи на шумерите и плана на Аркаим (вара).

Основен белег на културата на ариите е преклонението им – като северен народ, за който слънцето е колкото рядко явление, толкова и жизнено, пред най-висшата сила – слънцето.

Този култ се именува обобщено соларен.

Именно описаният процес на преселване на ариите от север на югоизток предшества цялата съвременна цивилизация. Към това културно достояние се отнася и структурирането на първата универсална монотеистична религия (*лат.*: religio – обединение) на човечеството – **зороастризма**, емблематизирана чрез **Слънцето – Огъня**. По името на пророка Заратустра – основателя на иранската религия – е названието на тази религия. Болшинството от учените признават Заратустра за реална историческа фигура и отнасят дейността на пророка към X–VI в. пр. н.е. Образът му е митологизиран още в *Авеста*. Главното в проповедите му е учението за зависимостта на светоустройството и тържеството на справедливостта в световната борба между доброто и лошото, която зависи от свободния избор на човека и неговото активно участие. Проповядвайки зороастрийски морал – етическата триада: **добри мисли, добри слова и добри дела** (въплътена в триадата Ахурамазда – Аша Вахишта – Воху Мана), Заратустра идеализира също и „праведната“ битова дейност на хората, която той противопоставя на несправедния скитнически (номадски) начин на живот. Чрез гръцкото посредничество образът на Заратустра става достояние на европейската култура. В епохата на елинизма той поражда множество вторични синкретични митове, които съхраняват архаични ирански черти. Така древноримският оратор, писател, философ и историк от гръцки произход от I – началото на II в. Дион Хризостом или Златоуст (*Dion Chrysostomus* /ок. 40 – ок. 120 г./) предава широко известната днес легенда за това, че Заратустра в търсене на истината се оттегля на уединена планина, когаговърху него от небето се сгромолясал **грамаден пламък**, но Заратустра излязъл от него невредим и надарен с търсената мъдрост.

Зерван (Зурван) (*авест.*) в иранската митология е бог, персонофициращ времето и съдбата. Породеното религиозно течение съперничи с маздеизма (религията на Ахурамазда) до епохата на Сасанидите (III–VII в.) се мисли като Безкрайното време (Зерван Акарана), съществуващо изначално, когато светът е бил в ембрионален стадий. Митът рисува Зерван като андрогенно божество: той в продължение на хилядолетие извършва жертвоприношения, за да му се роди син – Ормузд (Ахурамазда), призван да сътвори света. Зерван обаче се усъмнил в ползата от тези жертво-

приношения и от тези съмнения, вместо Ормузд, се зародил Ахриман. Зерван дал обет да дари властта над света на този, който се появи на белия свят пръв. Ахриман разкъсал червото на Зерван и се появил преждевременно, назовавайки себе си Омразд. Зерван, като видял отвратителната му външност и стремежа му към зло, отхвърлил Ахриман. Тогава се родил прекрасният Ормузд, но Зерван бил принуден да отстъпи царуването над света на Ахриман за 9 хил. години; след това ще се възцари Ормузд и ще поправи всичко, създадено от духа на злото. Съгласно химна на Вечното време „Зерван е по-могъщ от двете творения – на доброто и лошото“. Ходът на борбата между доброто и злото в живота на човека е предопределен от Зерван. В противоположност на маздеизма за последователите на Зерван е характерна песимистична тенденция на разглеждане на земния свят като владение на „княза на тъмнината“. Зерван – Зарва, като върховно божество, „Създател на Величието“, идва от митраизма и е възприет от манихейството.

Описаното показва религиозния корен на **зороастризма в арийската соларна символика**. Индикации на тази символика са **светлината, слънцето и огънят (жаравата)** и съпътстващите ги феномени, на които те принадлежат (богове, хора, животни, стихии, какъвто е характерният образ на небесния Ковач – Слънцето, в частност)⁷.

II.1. Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символиката на Мадарския конник

Приказният жанр е уникален с възможността си да обхваща сложни страни на изобразяваните феномени от бита и съзнанието на хората. Много често глъбинните свойства на характера на един народ са фиксирани именно в неговите **приказки – епоси** (*Калевалски епос*, например, на скандинавските народи), **вълшебни народни приказки** (китайски, японски, френски...), **битови народни приказки** (български, румънски, сръбски), **приказки за животни** (български...). По особен начин универсалната – планетарна – менталност се отразява в **авторските приказки** като специфичен литературен жанр, където е кодирана психофеноменологията (В. Хауф, Е. Т. А Хофман, Ш. Перо, Якоб и Вилхелм Грин, Х. К. Андерсен...).

Изхождайки от **обобщената класификация на приказките (битови – за животни – вълшебни)**, става ясно, че дори самото наличие на един или друг вид приказки в националната култура на всеки народ е особено свидетелство за неговата уникалност. С изключителна тежест за **установяване на информа-**

ционния код на всеки език и национална култура е и фактът за присъствието на приказния жанр в техните уникални архитектури. Описаната тук методологична постановка позволява да обърнем поглед – като към емпиричен фундамент – към следните три източника, разгледани в тяхната интегрална диалектическа цялост: 1. българските народни приказки⁸; 2. идилията на Петко Ю. Тодоров (1879–1916 г.)⁹; 3. авторските приказки на Николай Райнов (1889–1954 г.)¹⁰.

Водеща е идеята за съотнасяне на посочения фундамент с информационните реални, наблюдавани в българската християнска иконописна традиция¹¹. Намираш се на пресечната – интердисциплинарна – точка между фолклора (българските народни приказки) и изящното слово (идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов), а също така – и иконографията, обектът на това изследване е ограничен от издирваните образи (на слънцето, огъня, ковача, вълка). Към конфигурирането на интегралното множество от изброените образи сме отведени от историографската информационна карта на нестинарството в България¹².

Ще си зададем въпроса: какво е общото между нестинарството и приказния жанр и къде техните информационни кодове се вплитат в обща нишка на скрито знание? А също и – има ли връзка между нестинарството и християнската традиция?

Интересен е фактът, че няма поколение, което да е живяло без нуждата от приказки (по време на детството) и от вяра (в съзнателна възраст), т.е. – без необходимостта от духовно откъсване (разтъждествяване) от материалното съществуване. Тази жажда – за познание на друга – ментална – реалност е заложена в човека (според християнската религия – човекът е създаден за духовно съществуване, но вследствие от грехопадението – става смъртен). Всеки народ, според своята културна и религиозна идентичност, е обособил уникална и изключително интересна приказна традиция, която по един вълшебен начин разкрива много лични и характерологични особености от народопсихологията. Така например, в българската приказка образите на слънцето, огъня, ковача и вълка заемат важно място в разкриването на информационния код на българската уникалност, който е носен несъзнателно, но инстинктивно вмъкван в традицията. Благодарение на добрия разказвач (П. Ю. Тодоров, Николай Райнов и др.) тези образи оживяват (срв. българските народни песни „У Недини слънце грее“, „Слънце и Грозданка“...).

Да разгледаме образа на Слънцето и как то е представено в българската народна приказка. Слънцето е онази необходимост, онази енергия и топлина, която

поддържа човека и предопределя неговото съществуване. Затова и образът му е толкова богат и пълен. На слънцето се приписват човешки черти, то се одухотворява, сравнява се със злато: „Слънцето се надвеси над засипаните със сняг къщици, надникна оттам-отатък и няколко бледави лучи надникнаха в малката соба“; „Слънцето надзърна топло през мъгли“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Слънцето, като проява на божествения порядък в света, се среща във всички митологии, но навсякъде образът му е специфичен. В българското народно творчество Слънцето е в мъжки образ. То живее на края на света, храни се вечер, жени се. За жена избира земно момиче, което го е победило в състезание. Месецът (месечината) му е брат (сестра), звездите му са сестри, зорницата също му е сестра. Рожденият ден на Слънцето е на Коледа (Христос – пресемантизация на бог Митра), тогава то е победено от юнак, който се бори за ръката на Зорницата, тъй като тогава е по-слабо. Слънцето е бог на плодородието. Народът пренася в своя приказан жанр култ, който е наследен от древна култура (неслучайно толкова народи са го издигали на пиедестал – обявявали са го за Бог, понякога самостоятелно, друг път – наред с цяла плеяда от богове: египтяните – Амон Ра, а по-късно Атон – богът на слънчевия диск; в гръцката митология – Хелиос, също Аполон (Феб), по-късно и в римската – Сол, в руския фолклор – Дажбог, в сръбския – Дабог. Слънцето е представено като виждащо, знаещо; като извор на светлина и надежда за трудещия се човек. Понякога силата му е изпепеляваща и „жарките“ и „палещи“ лъчи сломяват упорството на хората.

„Слънцето вече прибра златисти ресни от падините, ...“; „И ей сякаш се запали небото от едната страна, далечни вършини пламват. Над тях бавно се надига слънцето и в лека позлата обля крайбрежния рид, дето се възйема чевръсто стадото.“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Именно заради тази представа за царственост и красота, чрез която авторът разкрива индивидуалността на слънцето и показва неговата кардиналност, можем да съдим за значимостта на слънцето, не само като реален фактор за оцеляването на човешкия род, но и за слънцето като носител на информационен заряд и магическа сила.

Една от многото чудни приказки, които е разказал народът ни, е за несбъднатата слънчова женитба. Създава я митичната народна представа за живота и смъртта, като за всекидневно оттегляне на слънцето „накрай свет“ умираше в тъмнината и разбуждане, възкръсване на сутринта, прекрачване отново в нашия свят. През нощта слънцето умира – тъмнината е смърт. Сутринта изгрява – светлината и денят са живот.

Ако потърсим връзка с нестинарството – важна роля в обредните му елементи играе **кръгът, символ на слънцето (света)**. Освен предшестващата обиколка в кръг около селото, нестинарският ритуал е фокусиран във формата на кръга и в главната ритуална сцена върху жаравата.

В иконографията наблюдаваме т.нар. позлата на иконата, която има за цел да „изобрази“ **нетварната, Божествена светлина**, с която може да **свети** единствено Бог и да озарява всичко. А около главите на светците задължително има **ореол от светлина (в кръг – слънце)**, който е символ на тяхната вече **обожествена** природа. В сцената „Преображение Господне“, Христос се явява на планината Тавор пред трима апостоли (Св. Петър, Св. Йоан и Св. Яков) в **мандорла** [(т.е. в **Слава** – в светлина /нетварна)/ – в християнската иконография този образ доказано идва от **Персия**]. Той им се явява в пълнота, която тленната човешка природа не е в състояние да понесе, затова и тримата падат от скалата. Въпросната светлина виждаме и в много други сцени, например: „Възнесение Христово“; „Възкресение Христово“... В сцената „Рождество Христово“ виждаме **ярка звезда (светлина)**, предвестник на бъдещото събитие...

Образът на слънцето в народните приказки е неразделно свързан и със същността на **огъня**. Те са две форми на единно цяло – светлината и топлината. Сакрална е тайнствеността на пречистващия пламък. **Огънят** – символ на бащиното огнище, – сплотяващият елемент, около който се заформя семейната идилия, е **ключът** към тайнството – **живот**. Събирателки се **ритуално** около огъня, героите участват заедно в разгадаването на собствената си същност. Огънят в селската къща играе много важна роля и в стопанството, и в народното вярване.

Народното вярване препоръчва огъня в селското огнище да не угасва, защото това е лошо за къщата, челядта и животните. През деня огънят гори, през нощта той трябва грижливо да бъде заринат на огнището, за да не угасне. Това вярване утвърждава, че огънят на огнището остарява и губи своята магическа сила, не може да действа срещу лошите духове, срещу болестите, т.е. има нужда от **нов огън, млад огън, жив огън**. В този случай старият огън се изгасва в цялото село и се произвежда нов огън. Това става с особен обреден обичай на Великден.

Слънце – Огън – това несъмнено ни препраща към древните вярвания и култови обреди, свързани с почитането на тези два феномена – въздигания от траките **соларен** (слънчев) култ, налице е връзката на слънцето и **огъня** – и **неговите** пречистващи функции. Според тях изгарянето на тялото в огъня го **очиства**, т.е. **очиства душата** и прави възможно нейното съществуване, вече **освободена** от тялото и по този

начин **независима от всичко земно и смъртно**. Според египтяните след смъртта на човека душата му преминава през „огнен остров“ и „пламтящо езеро“ и само определено заклинание може да осигури безпрепятственото му преминаване във вечния живот. При гърците съществува вярата в богинята Хестия (*гр.* огнище), при римляните – Веста – на нея е посветено и огнището на всеки храм във всички полиси и всеки, който се преселва или заминава, трябва задължително да **вземе огън от нейния храм** – т.е. **той взема огън от бащиното огнище** и това му гарантира, че където и да попадне, със сигурност ще пренесе със себе си **тайната на семейството** и ще успее да изгради отново здрава връзка със своите близки. Точно онова огнище, около което са се събрали и героите в приказките: „и всички заобиколиха огъня, който разпръсна лихите им сенки...“; „като се съберат в одаята и буен огън лумне да се разгори на широкото огнище...“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Точно онзи пламък, който свети и в кандилото, запалено пред иконата, към който са отправили поглед и надежда сломените сърца: „Бледият светилник пак изтая в мрака...“; „през огнени зъби синкав език...“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Та нали тъкмо чрез запалена свецица ние просим милост и благоденствие и благодарим за помощта на Бога. Като безкръвна жертва поднасяме свещта пред иконата и в пламъка гори собственото ни **сърце**, гори **вярата** и само Бог може да чуе молитвата, която се изтръгва от душата, ярка и палеща – като силата на огъня.

В иконографската традиция наблюдаваме също символиката на огъня – **горящата, но Неизгаряща (Неопалима) къпина** (в която се вижда Ветхозаветното пророчество за образа на Богородица и Нейното Богораждане /Неопалимата къпина е храстът, който Св. пророк Мойсей видял – преди Бог да му даде скрижалите с 10-те Божии заповеди – да гори, но да не изгаря, което изразява Непорочното Зачатие на Исус Христос – Емануил от Св. Богородица и Дух Светий; като Майка Тя остава Дева – *до, в и след Рождество*/, затова върху дрехата на Богородица се изобразяват **три звезди** (три светила – **слънца**).

Архангел Михаил държи **огнен меч** (с който пази пред портите на Рая) на Петдесетница („Съшествие на Св. Дух“). Върху дванадесетте апостола се спускат „**огнени езици**“, вследствие на което всеки от тях получава **дарбата** да проповядва Божието слово на различен език – т.е. получават знание, слово (**Христос – Бог – Слово**).

Не можем да не отбележим и връзката на огъня с **Нестинарството** и **влизането в огъня като саможертва**, като **пречистваща практика**, като **тайнствено съединяване със самата природа**. В танца,

който стига до екстатичен транс, нестинарите изричат своите предсказания, като с боси нозе прекосяват огъня (жаравата), а нощната тъма е тяхната околна среда (света). Босоходството в огъня (жаравата), гологлавието (мъжете танцуват без калпаци, а жените или с разпуснати и разплетени коси, или с бели кърпи, които не са завързани, а краищата им се веят като крила на птица) и ритуалната голога (симулирана чрез това, че жените са по бели ризи – ризата е еквивалент на телесната кожа, а мъжете – гологлави – са също само по риза и потури) са мощни фактори на **общението с природните сили и стихии, с небесния свят, който се извиква, за да може да се проникне в бъдещето**. Нощта е съпричастна в този танц на общение със свръхестествените сили и закони. Носенето на иконата на Св. св. Константин и Елена по време на ритуалното преминаване от тази реалност към друга (като израз на **духовно преминаване и отваряне пътя към вечността**) е един изключително интересен момент. Дали истината се крие в предположението, че Св. Константин Велики е бил поклонник на слънчевия култ и орфическата философия и именно това го е направило толерантен към християнството, или това, че по заповед на майка му Св. Елена се **намира и връща Св. Кръст, на който е разпнат Христос**, както и **Св. Стълба, по която се изкачва Спасителят на Разпети Петък**... Чрез Кръстната си смърт **Христос изкупува Първородния ни грях**, като го приема и чрез страданията Си ни дава възможност **да се спасим**. Можем да кажем, че **Св. Кръст**, след Разпването на Христос на Него, вече не е онова унищително оръдие за мъчителна смърт и езическа практика, **а вече е преломен момент и „врата” към Спасението**, т.е. всеки, който повярва в Христовата жертва и се покае в името Божие, символично слагайки **Кръста** (като нов знак за принадлежност, за единство с Христа), е готов да чака последните дни, когато Бог „ще съди живи и мъртви” и ще премине във Вечното царство (**Вечност – Рай**). Можем само да предполагаме защо нестинарите носят точно тази икона, при извършването на своето „тайнствено преминаване”...

В българските народни приказки място намира и образът на **ковача**. Както е ясно, подобно на мястото на слънцето и огъня, и мястото на образите на ковача и вълка в народното творчество очевидно не е случайно. Те са носители на особен **заряд**, смисъл и насоченост към древността – имат връзка с имената на славянски владетели. Съгласно една от версиите на славянска легенда, името **Кий** произлиза от името на **Бога-ковач Кий**, който е изковал оръжието на Бога-гръмовец Перун в неговата битка със Змея. Странното за славяните име Кий се извежда от

старославянския глагол куя – **кова**, изковавам, който може да има връзка с иранския глагол **кава – кова** (от иранския национален герой **Кавех Ковачът /Kāveh the blacksmith/ – Kāveh Bhangar**).

Ковачът в народното ни творчество е **силен, смел** и изключително **работлив** човек: „Наковалнята му звънтяла от сутрин до вечер...”; „По цял ден се трудил...”; „Ала момъкът продължаваше да ѝ се радва и да размахва тежкия чук над главата си с оная **сила**, с която някога беше убил крилатия змей...” (Приказки от български писатели. София, 1981). Той е **укротител на огъня**, познава пламъка и в ръцете му металът се огъва и подчинява. Трудолюбив, сръчен и изключително честен, със „**златни ръце**”. Връзката му с огъня е **сакрална** (при древните гърци бог на вулканичния огън е Хефест – бог – **Ковач**, а при римляните – Вулкан – бог на *огъня и ковашкия занаят* (на 23 август те празнували Вулканалии – празник на занаятчиите).

Навлизането на образа на ковача в българските приказки, и по-точно в народното ни творчество, според съвременните специалисти по източнославянска митология, се дължи на това, че две трети от религиозния пантеон на източните славяни представляват богове и персонажи, заимствани от иранската митология. Тук се включват боговете Дажбог, Жива, Хорс, Симаргл. Дажбог отговаря на иранския бог Датар, чието име на авестийски означава **’деятел, създател, творец’**. Бог Хорс отговаря на иранския бог **Хорс – Ковач**.

Някои учени, въз основа на това, че Кубрат в Именника на раннобългарските владетели е записан под странното име Коурт (Курт), твърдят, че той е **етнически тюрк** и носи името „Вълчо” на тюркски. Но това предположение досега не е получило доказателство. Обратно, съществуват многобройни доказателства, че Кубрат може да е онзи исторически персонаж, един от основателите на Киев – братята **Кий (Ковач)**, Щек и Хорив. Това се подкрепя и от факта, че на осетински език (който е близък до езика на прабългарите), **курт** означава **ковач**, а **гурда – стомана**. Тези две осетински думи имат обща основа с прабългарската дума **кръчии (ковач)**, която има доказан ирански произход.

Ковачът е **творец, създател** (Бог – Творец – Създател) с непресъхващ извор на сили и мощ. Той притежава **занаят – знание**, което предава на бъдещото поколение, обикновено в приказките той има син, който е приемник и помощник: „Живял някога един ковач. Той поминувал честито със своята добра стопанка и мъжката си рожба.”; „А на другия край на земята, далеч от омагьосаното царство, живееше беден ковач с жена си и с малкия си син. Синът помагаше на баща си в ковачницата и надуваше духалото в огнището.”;

„Имало едно време в едно село баща и син. Бащата бил много добър ковач, а момчето помагало на баща си и учело занаята.”. Отношенията между тях са хармонични и в дух на приемственост.

Според народните вярвания **Св. Атанасий** (Св. Атанасий Велики /St. Athanasius the Great [St. Athanasius I of Alexandria], 298–373 г.) участвал във Вселенския събор в Никея, а по-късно станал архиепископ на гр. Александрия. Наречен е „Велики” заради победата си над свещеника Арий, отричащ единосъщността на Бога-Отец и Бога-Син. Наричат го още „**баща на Православието**”) и **Св. Антоний** (Св. Антоний Велики /Saint Anthony the Great [Antonius Abbas, Antonius Eremita] (251–356 г.); в житието му е написано, че прекарва 20 години при пълно усамотение в пустинята – през това време при него идват болни и страдащи хора, с които той беседва в продължение на часове). Това са братя-близнаци – Антон и Атанас. И двамата са **ковачи** и те първи изобретяват ковашките клещи. Затова и двата празника – Антоновден и Атанасовден – се честват от ковачите, ножарите и железарите. „Защо Св. Атанасий е покровител на ковачите? Св. Атанасий ходел от град на град и от село на село да проповядва християнството. Веднъж замръкнал в едно село. Цялото село спяло, само в края му работел един ковач. Светията го помолил за подслон. Ковачът го приел, нагостил го. Рано сутринта ковачът отново започнал работата си. Св. Атанасий останал много доволен от гостоприемството, пожелал да благослови ковача. Взел от огнището сгурия – докдето стигне тя, всичката земя да бъде на ковача. Замахвал Св. Атанасий, но си ударил ръката в наковалнята и сгурията паднала до нея. Не било съдено ковачът да богатее от земя, затова пък завинаги трябвало да изхранва челядта си чрез наковалнята и чука.” (народно поверие, легенда)...

Най-противоречив е образът на **вълка** в българското творчество. Той е представен като вечно търсещ, гладен и винаги надхитрен. На него се приписва сила, но не и мъдрост. Едва ли има някой, който да не е чувал как някога вълкът предложил на един овчар да пази стадото му (вместо кучето), а после издушил овцете. Обикновено този поучителен разказ се отнася към фолклорните приказки за животни, но всъщност е твърде **стара басня**, която се разпространявала и по книжовен (литературен) път (Жан дьо Лафонтен...). Въпреки това тя се среща често и в българския фолклор, където е породила няколко пословични изрази, записани от известния възрожденски поет и фолклорист *Петко Рачов Славейков* (1827–1895 г.): „Вълк куче не става”, „Вълк му пасе овцете”, „Вълкът варди агнето от лисицата – да го изяде той”, „Вълкът козината си менява, нрава си не менява”...

Нашият народ има много фолклорни примери, чрез които се сравняват лошите привычки на хора и животни, но сякаш най-често описван образ от живо-

тинския свят е този на вълка, който е непоправим (за разлика от кучето, което може да се обучи на редица полезни навици).

Според една приказка някога вълкът правел много пакости на хората и специално за него съдията издал необичаен закон. Позволявало му се да яде по съвсем малко месо на ден (което трябвало да се отмери много точно), и то следвало да е от такива животни, чиито стопани не се обадят на три повиквания. Вълкът намерил изход и от тази ситуация – когато откриел такива животни, той повиквал съвсем тихичко, след което спокойно ги изяждал. А когато го обвинявали, че е изял по-голямо количество месо, той отговарял, че е претеглял животните, но на своя кантар, според който те тежали точно толкова, колкото му било отредено (или дори по-малко, та трябвало хората да му добавят още месо)... Мрачният хумор на тази приказка иска да ни покаже колко непоправими са навигите на хищното животно и колко наивни са понякога хората в своята вяра, че справедливият закон се отнася в еднаква степен за всички.

В желанието си да подчертае още по-ясно основните идеи на приказки от този тип, народният творец често поставя на една плоскост *деянията на човека* и на **вълка** – тук разказвачът сякаш преднамерено вгражда изводите на своята приказка в текста и изнемва правото на слушателя да поразмишлява след нейния финал за сходствата между характерите на героите. И макар по този начин постъпките на човека и животното да са сближени максимално, разказвачът оставя малка вратичка за оправдание на човека. От този вид е приказката „Доброто не се признава”. Веднъж човекът направил добро на един вълк (спасил го от ловци), но вместо отплата от животното, то се опитало да изяде своя благодетел, защото „доброто не се признава”. В приказките на вълка най-често е отредена ролята на агресивния глупав хищник, който е винаги гладен и ненаситен, груб и недодялан.

Тези характеристики произтичат от реалността, където той е една от най-големите заплахи за домашните животни, отглеждани от човека. Ето защо неговият образ твърде рано е осмислен през призмата на фолклорната митология и религията, където е предложено своеобразно обяснение за неговия произход. В една българска легенда се разказва как в Първото време Господ и дяволът си съперничели в желанието си да създадат света и човека. Двамата се гмурнали в първичната и бездънна водна бездна и всеки от тях извадил по малко тиня (глина); но, докато от благословената Божия материя била създадена прекрасната и равна земя, дяволът не пожелал да повтори Божия благослов и неговият дял се превърнал в могили и планини. Същото се повторило и тогава,

когато двамата се опитвали да създадат човека – благословеното от Бога късче глина се превърнало в съвършен човек, докато глината на дявола не се променяла при никакви заклинания. Накрая дяволът поканил Господ на гости и с надеждата да оживи пред него мъртвата глина, рекъл: „Стани и хвани Бога за крака!“. Като разбрал неговото вероломство, Господ казал: „Стани и хвани врага за крака!“. Глината се раздвижила и се превърнала във вълк, който се хвърлил към врага (дявола) и му откъснал единия крак (понеже другият бил още в морето) – вярва се, че оттогава дяволът е куц.

Тази древна легенда дава обяснение на нашите предци за всички лоши черти на вълка като дяволско творение и дори като негов образ – в някои легенди се появява и образът на огромния бял куц вълк, наричан Куцулан. Така от дълбока древност се очертава вечното противоборство на човека и вълка като творения на двете основни сили в света – на Бога (Твореца на хармонията и доброто) и на дявола (създателя на безредието, грозотата и лошото), възмездявани от българския народен гений.

Според друга легенда Господ продължил да се грижи за своето творение (човека) и намерил начин да го предпазва от вълка, като сътворил и неговия пръв помощник и верен приятел – кучето. Веднъж, когато Господ още ходел по земята, срещнал говедар и овчар и ги помолил да му донесат вода. Говедарят отказал и Господ прокълел говедата му да не могат да почиват спокойно, а да лудеят от ухапванията на щръклицата (насекомото стършел). Овчарят обаче се спуснал край близкия извор и му донесъл вода, поради което Господ благословил овцете му да пладнуват спокойно. Изведнъж се появил вълкът и откъснал една овца от стадото, но Господ го ударил с тоягата си (или със своя кавал) по гърба – затова вълкът бяга по-особено (сякаш е схванат в кръста). В други записи на тази легенда Господ създал тогава кучето, за да гони то вълка и да пази стадото – според някои той хвърлил ръкавиците си (или две камъчета) подир вълка, а те се превърнали на две кучета...

Дори когато в приказките участват само представители на животинския свят (диви зверове – лисица, мечка, заек, или питомни животни – овни, козли, магарета, волове и др.), **ВЪЛКЪТ** е най-често пребит, подигран, осмян, и в крайна сметка – **наказан**...

Прави впечатление, че за разлика от другите животни в приказките, вълкът почти никога не умира, независимо от тежките изпитания, на които е подлаган. Тази неунищожима жизненост подсказва, че, дори и след като в тези приказки първоначалният мит е загубил своята свещеност (защото с времето бил изтласкан в периферията на религиозното съзнание),

вълкът продължава да пази редица по-ранни – със зерваничен корен – характеристики. Днес ние схващаме неговия образ като възплъщение на идеята за неунищожимото зло, което е нужно, за да възтържествува доброто, истината и редът в природата (защото борбата с него е и самият *живот*). Едва ли има някое друго животно с такава трагикомична приказна съдба и ние, слушателите, понякога дори му съчувстваме – може би се надяваме поне веднъж той да изостави своето предсказуемо зло поведение и навиците си и да използва малко своя ум, съобразителност и хитрост. И макар че след всяка приказка за пореден път се убеждаваме, че „вълкът козината си мени, но нрава – никога“, оставаме в очакване, че това все някога ще се случи.

Вероятно това е едно от най-важните послания на приказките за вълка – за разлика от него хората с лош нрав могат да се променят и тази човешка надежда е наистина неунищожима. Може би този път човекът ще надмogne вълка у себе си и ще се пребори с дявола в душата и постъпките си...

Народното творчество е уникално, защото събира в себе си традицията, вярванията и специфичните особености на поколенията. Фолклорът може да притежава религиозни или митични елементи. Той типологично се обвързва със светските традиции на всекидневния живот. Фолклорът често обединява практичното и езотеричното в единна, обща художествена структура.

Българските народни приказки, идилиите на П. Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов са помощник в разгадаването на скритите особености на мисловността на нашия народ. С романтично приповдигната емоционална атмосфера и изящен рисунък, с богатата образност и своеобразния слог някои от приказките и идилиите се превръщат в художествен синтез между поезия и проза (П. Ю. Тодоров). Различни като художествена ценност, те внасят нов нравствен и естетически смисъл в използваните като художествена основа народни поверия. Символистичните творби на Николай Райнов се отличават с философската си дълбочина, богатството на смисли и духовното търсене, а П. Ю. Тодоров превръща художествените си обобщения в образи символи. Типичен герой на идилиите му е гордият, независим, волен човек – харамията, несретникът, носещ силен дух и висока нравственост (идилиите „Райския ключар“, „В Гетсиманската градина“, „Ръка“, „Слънчова женитба“ и др. на Петко Ю. Тодоров).

Приказният жанр не е просто индикация за това, колко развито въображение има даден автор, а е **информационен носител** за това, какви са преживяванията и вътрешните вълнения на даден народ.

Необходимостта от вълшебства, от щастлив завършек и от герои с необикновени способности е **показател** за някакъв **стремеж** (за нужда от откъсване от реалното и бягство в магичното и тайнственото неизвестно, *търсене на вечното...*). Не е случайно и вмъкването на разгледаните по-горе образи на **слънцето, огъня, ковача и вълка**, които носят своята тайнственост и древна символичност са проява на онази мистериозност, която виждаме и в тайнствените нестинарски танци.

Всички религии и учения си служат със символи и само доброто им познаване може да се използва за правилното им разшифроване. Християнската вяра също крие в себе си кодирани за непросветените тайни. Неправилното тълкуване на свещените текстове и подход без вяра води единствено до незнание и пълна тъмнина по отношение на истините за нашето битие.

Символи и образи – това са опорните точки при всяко търсене и проучване. Истината винаги се крие в малките, на пръв поглед незабележими елементи. Но те са и най-богати на информация, защото концентрират в себе си редуцирана до същността ѝ цялата енергия на познанието¹³.

Разглежданият тук образен семантичен кръг, без да се навлиза в дълбочина, ни отвежда – чрез: а) характерните за българското народно („*Мама змейовица*”, „*Радка се отърва от змей*”...) и авторско (на Петко Ю. Тодоров, в частност, идилията „*Змейно*”, драмата „*Змейова сватба*”) творчество и б) универсалните мотиви на световния фолклор (Симург...) – към комплекса на две логически – със зрванична основа – смислови и принципно дуалистични и полярни системни зависимости:

1) Змеят е стопанин на местностите и селищата. Той се бори с чуждите змейове, осигурявайки плодородие на охраняваното от него място; докарва дъжд. Така в образа на змея се открива богът на дъжда, гърма и плодородието. Основните му противници са халите и ламите, които са негови сестри и носят само бедствия – порои, мъгли, градушки, бури и т.н. **Змеят**, както и **Слънцето**, се жени за земно момиче, ражда му се дете, което е чудно. Той познава магическите сили и различните билки – може да се превръща в различни предмети. Той е дух, покровител на шаманите. (**Беновска-Събкова**, М. Змеят в българския фолклор. С., 1992); Змеят Огнен вълк – в славянската митология – е персонаж на балканския епос, вкоренен в мита за чудесния герой-вълк, роден от Огнения змей, появяващ се на белия свят в човешки облик, в „риза” – с „вълча козина” (*срв.*: Змей Горянин в славянския фолклор, който се появява с 3, 6, 9 или 12 глави (**Иванов**, В. В., **Топоров**, В. Н. // *Мифологически* словарь. М., 1990)...

2) В периода на съществуването на арийската общност и след обособяването на иранците Симург се мисли като веща птица (гигантски митологичен орел) – оръжие на съдбата. (Според едни източници той притежава *две* натури – *добра и лоша*, според други, включващи „*Шах-наме*” (Фердоуси), съществуват два Симурга – *благ и демоничен*. Благият Симург намира в пустинята младенеца Зал – бащата на Рустам /универсален мотив на световния фолклор/... Той изцелява Рустам и му помага да срази Исфандияр... Демоничният Симург е убит от Исфандияр...) Обаче не по-късно от средата на I хилядолетие пр. н.е. сред част от иранците възниква представа за Симург като полиморфно същество, чийто облик е подобен на прилеп. Към авестийското обозначение на Симург се отнася и Сенмурв, който обитава световното дърво (дървото на всички семена) – „*цар-птица*” (фантастично същество с женска гръд или с глава и лапи на **лъв** или **куче**, с **крила** и в **рибени люспи** /което символизира, че господства на земята, във въздуха и във водата/).

И двете символни системи (змеят /змията/ и Симург /тялото му в рибени люспи/) отвеждат към арийската по същество представа в северногерманския символ (Йормунгадър) за морето околоръст сушата, подобно на нейния староегипетски аналог – гигантската Апофис, която застрашавала ладията на бога на **слънцето** (подобно на всички култури, които отделят внимание на змията, сред които е от особено значение за символизиранието змията, хапеща своята опашка /на гр. „уроборос”/, като символ на вечното възраждане в циклична форма или на вечността изобщо) – **отглас от пра-праисторическото безсъзнателно на човека** (**Шевалие**, Ж., **Геербрант**, А. Речник на символите: В 2 Т. – С., 1991; **Бидерман**, Х. Речник на символите. С., 2003)...

През приказно-легендарния образен слой на народната и авторската българска художествена литература се докосваме и до богомилския цикъл на знанието („*Богомилски легенди*”, „*Богомилство и богомили*” /1912, 1918, 1938, 1994 г./, „*Видения из древна България*” – кн. I от „*Сказания за мир и бран*” /1918 г./, „*Книга за царете* – кн. II от „*Сказания за мир и бран*” /1918 г./ и др. на Николай Райнов), и още по-назад в древността – чрез символиката (слънцето, огъня, ковача) и дуализма (вълка) – към многообразни преплитания с иранската митологична традиция и отгласи на първата монотеистична религия на света (*срв.*: с превода, направен от Н. Райнов на творбата Ф. Ницше „*Тъй рече Заратустра*” и преклоняващото се пред светлината Бяло братство на Учителя Петър Дънов /1864–1944 г./).

Изведената линия носи в себе си код на съпричастност към универсалните идейно-философски

религиозни движения, свързани със соларния култ и неговата пресемантизация във вековете.

Всичко това подсилва художествено-естетическите доводи, отправяни в различно време във връзка със символиката на Мадарския конник¹⁴ – многократно отнасяна от изследователите като българско творение, свързано с Иранския изток¹⁵.

II. 2. Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров” – под птичето трасе „Via Pontica”¹⁶

За целите на създаване на информационна картина на дифузната соларна трансмисия на национални ритуални костюми от Мала Азия към Балканския полуостров е направен ретикуларен анализ (*лат.*: *reticulum* – мрежа) на система от артефакти. Специално е разработена за целите на това комплексно фило-софско-етнографско проучване информационна мрежа от признаци, многоаспектно характеризиращи дифузната трансмисия на национални ритуални костюми (носи) от региони на Мала Азия към територията на Балканския полуостров:

< . . >

-- (I. 1) **риза** – (II); коприна (III); бял цвят – (IV); шевица във вид на изгряващото слънце – (V), съдържаща рисунък от характерни кръстове или стилизирани цветни изображения;

-- (II. 1) **сукман** (вълна, червен цвят) – (II); коприна (III); бял цвят – (IV); шевица във вид на изгряващото слънце – (V), съдържаща рисунък от характерни кръстове или стилизирани цветни изображения;

-- (III. 1) **оформление на главата**: забрадка – (II); характеристика на тъканите – (III); основен цвят – (IV); форма на шевицата – (V), съдържаща рисунък – (VI) с цветови решения, използвани в шевицата – (VII); включване на живи /изкуствени/ цветя;

-- (IV. 1) **оформление на нозете**: чорапи, калцуни, опинци – (II); характеристика на материите – (III); основен цвят – (IV); форма на шевицата – (V), съдържаща рисунък – (VI) с цветови решения, използвани в шевицата.

< . . >

Наблюдавани географски региони са:

А: обл. Белуджистан и Голестан в Иран;

Б: гр. Котел, България;

В: с. Ябланово – Котелско, България;

Г: обл. Тракия, България;

Д: гр. Чипровци и Чипровско, България;

Е: с. Българи – Странджа, общ. Царево, обл. Бургас, България.¹⁷

А. В описаните тук две женски носии от областите Белуджистан и Голестан в Иран могат – посредством изобразените в тях символи – да се открият препратки, тясно свързани с една древна

обредност, характерна за преноса на културни ценности в древността от Древна Персия към Балканския полуостров и българските земи. Ярکو свидетелство за това намираме все още в нестинарската феноменология. Схолистичният зороастризм в древна Персия и сегашен Иран ключово се свързва с нестинарството в отговор на търсенето на култа към слънцето (огъня) и обредите, обвързани с него. Именно във връзка със соларната символика често използван в шевиците е символът на **геометричния кръг – знака на Слънцето**, на Земята, на света, но и на жизнената и оплождаща сила. Той притежава магическа сила и има способността да отблъсква злите сили и болестите от хората.

Стилизираните символи, които наблюдаваме върху посочените два ирански традиционни костюма, много често се виждат от пръв поглед и върху българските народни носии и по-специално върху тези, свързани с нестинарската обредност. Сред елементите на декорацията на описваните костюми ясно се отличават: **елбетницата** (двоен кръст) и **маказът** (два триъгълника), както и множеството соларни интерпретации.

Различните орнаменти, изградени на основата на **растителни мотиви**, следва също да са част от **соларната обредност**, включваща в себе си най-важните слънчеви позиции, обобщаващи представата за времето и пространството. Не на последно място следва да се подчертае и символичното значение на цветовете (оранжеви и червени, бели и черни, пъстри и жинени) – съчетани с фигуралните геометрични композиции, те характеризират проявите на едно завършено цяло, олицетворяващо космоса и хармонията между човек и природа.

Б. При ограничения простор за самостоятелно творчество и поради вноса на чужди стоки, предимно от Мала Азия и Цариград, **котленките** съсредоточават своите творчески усилия върху орнаментиката на тъканите за престилките, където се разчитат елементи на **соларния култ и бог Митра**. Тези тъкани, известни под названието „**котленски престилки**”, се възприемат широко в страната и се претворяват в многообразни модификации. Склонност към орнаменти с чисти ясни черти и свеж колорит показват коланчета за престилки, където присъстват линейни, геометрични орнаменти, оцветени в жълто, червено и зелено. Външното влияние особено ярко се разкрива чрез текстилните материали, от които са приготвени дрехите, както и от някои части от състава на костюма, донасяни в почти готов вид от чужбина.

Еlegantността и изяществото на котленския костюм говорят за художествената култура на котленките, а снадките от по-обикновен плат по ония части на дрехите, които не са изложени на показ, разкриват тяхната пословична пестеливост.

В. Къзълбашките традиционни носии от с. Ябланово (Котелско) са съвкупност от традициите и вярванията на един мистичен етнос. Те са пример за трансмисията на *култура, пренесена от Мала Азия към Балканския полуостров*. Много от вярванията и обредите на къзълбашите са сходни с древния соларен култ, съответстващ на зороастризма. Те почитат огъня и слънцето. Мистиката на обредните им ритуали ни отвежда в Древен Иран. При тях използването на цветовете има символно значение.

Къзълбашите силно вярват в магии и орисии. По тази причина си правят амулети и талисмани. Имат богато разнообразие от обреди (защита от зли сили, бедствия и болести). Тяхната **свещена птица – петелът** – е възприета като *посредник между живота и смъртта*. Всички религиозни вярвания на къзълбашите се отразяват и на изработката на традиционните носии.

Характерните обредни действия на алевиите съхраняват традиция, която остава непроменена през вековете. Мистиката, която се съдържа в символите на традиционното облекло и култовете, говори за един много древен етнос, запазил своята самобитност.

Къзълбашите са носители на древна религия, която е оставила отпечатък в техните обредни действия и вярвания. **Шнизъм, зороастризм, християнство и езичество** се преплитат в едно при алевиите, за да създадат неповторими етнокултурни образци.

Мистиката на обредите им и закодираните знаци в народната носия са сведения за техния автентичен и богат фолклор. Традиционното им облекло е съвкупност от **богата и колоритна гама**, изпълнена със символи и цветове, които носят характерното за етноса послание. Самите елементи на някои части от носията също са смислово натоварени (шевицата в женските носии има своите – соларни – послания в орнаментите, от които е изработена).

Почитането на огъня и мълнията – като културен аналог на слънцето – е широко разпространено сред тюркските народи – *хуни, българи, кумани, печенеги, башкири, чувашки, волжки българи*. Паленето на огньовете е във връзка с култа към слънцето.

При къзълбашите слънцето се трансформира в образа на петела.

Битът на къзълбашите, както и традициите, свързани с него, са тясно обвързани със земята и нейните плодове, а също така и с останки от орфизма, което личи и от описаните по-горе носии и орнаментите по шевиците им.

Г. Символното послание на **тракийските носии** може да бъде декодирано като изключително детайлизирано. В него преобладават изображения на **слънцето и кръста**.

Тракийските носии могат да се определят като едни от най-разнообразните по своята материя и украса. Именно украсата придава особена тежест на облечената носия. Преобладаващите **основни цветове – червено и черно** – и контрастиращите върху тях **жълто, зелено и синьо**, придават особена магичност и красота на костюма.

Тракийският костюм по своята същност е един от *знаковите феномени на българската национална традиция – като израз не само на етнографската и фолклорната линия, но и на народната душа на българите*.

Д. Мотивите, използвани в **чипровските носии**, носят определена символна натовареност, която може да бъде декодирана. Съществени структурообразуващи елементи тук са: 1. **елбетича (двоен кръст)**; 2. **маказ** (два триъгълника); 3. **дървото** на живота.

Всички описани елементи (1-3) носят кода на **космогоничното звучене** за началото, което се формира хилядолетия назад във времето и се съхранява в традицията и преданието – народната памет.

Различните орнаменти, изградени на основата на **растителни, зооморфни и антропоморфни мотиви**, са може би част от една слънчева обредност, включваща в себе си **най-важните слънчеви позиции**, характеризиращи *времето и пространството, вечния кръговрат*.

Не на последно място следва да се подчертае и **символичното значение на цветовете**, които в своето съчетание характеризират съзнанието за проявите на един *циклически геокосмичен процес*, извършващ се чрез живота на хората и в природата.

Погледнато като система, символното значение на описаното тук послание, предавано чрез чипровските носии, е фиксиране на своеобразен знациев информационен код, посочващ **соларност**.

Обобщаващият **образ на дъгата**, който присъства в различните чипровски носии (*срв.: „Празнична женска носия”, „Моминска носия”, „Детска носия на момиче”*), изпълва със съдържание фиксирания чрез тях соларен код, придавайки му допълнително звучене. Той изобразява принципното многоцветие, тъй като включва целия цветове – **на светлината!** – спектър; обръща погледа на човека и *към небето*, и *към птиците*, и *към целия космос*, *към всички нива на съществуващата, постижимата и мечтаната хармония...*

Е. Описаните **две женски носии** – направено посредством изобразените в тях символи – могат да бъдат определени като тясно свързани с **нестинарството**, характерно за **с. Българи: култът към слънцето (огъня)**.

Огънят заема важно място в бита на човека, а народните предания му преписват магическа

очистителна, предпазна и профилактична сила. Той има способността да прогонва злите духове, а като символ на небесния огън – слънцето – обозначава *връзката между небето и земята...* Именно във връзка със **соларната символика** е символът на геометричния кръг – често използван в шевиците, който е знакът на Слънцето, на Земята, на света, но и на жизнената и оплождаща сила. Той притежава магическа сила и има способността да отблъсква злите сили и болестите от хората. **Кръгът** се явява символ на обединяващата сила между природата и културата, между космоса и хаоса, между „своето” и „чуждото” пространство. Не е случайно използването на ритуални кръгови шествия – те имат централно място в нестинарския култ – и в редица други ритуали, обвързани с критични ситуации, природни бедствия, извършване на магически ритуали, лекуване на някои болести...

Символите в шевиците на всеки един сукман, всяка една престилка от традиционното женско народно облекло от с. Българи могат да бъдат свързани с незабравения в Странджа [5] култ към слънцето и огъня. В тях – чрез преобладаващия червен цвят в орнаментиката на сукмана, който олицетворява не само соларния култ, но и цвета на сърцето, на кръвта и любовта – сякаш оживяват пламъчетата на огъня и силата на изгряващото слънце. Слънцето и култът към него са често срещани елементи в българското народно творчество (митове, легенди, обреди и обичаи...). Със слънцето са свързани не само нестинарството, но и празничните огньовете на Сирница и Еньовден, както на бъдника и поддържането на огъня през коледната нощ.

Като дифузна може да бъде обобщено и синтезирано именуванa инфомационната картина на соларна културна трансмисия от Мала Азия към Балканския полуостров, фиксирана чрез националните ритуални костюми на:

– **Иран** (обл. Белуджистан и Голестан) и

– **България** (гр. Котел, с. Ябланово – Котелско, обл. Тракия, гр. Чипровци и Чипровско, с. Българи – Странджа).¹⁸

За добиване на по-ясна представа и прегледност на данните те са подробно представени чрез съответната ретикула, която описва признаците на отделните части на традиционното облекло според шевицата, цвета, плата, общата фигурално-цветова композиция, както и според отличителните характеристики (ако са налични). Подобен ретикуларен анализ спомага за изясняване на съществуващата сходна символно-композиционна и цветова система, която се е използвала и продължава да се използва при изработването на националните ритуални костюми в споменатите погоре области и населени места. Тази система през

вековете е придобила и някои различия, но по-важното е, че не малка част от нея е съхранена и до днес, позволявайки на неписаното познание да поддържа отразяването на *цикличността на времето и пространството* и да обогатява социума чрез *настоящото битие на миналия опит*. Този опит, усвояван съзнателно или несъзнателно от отделните индивиди, оказва влияние върху нашето общо развитие като общество, бидейки част от непрекъснатия поток на *живота/смъртта*.

Връзките и контактите между различни етноси в миналото са проблем, на който се обръща голямо внимание от съвременната наука, който се изследва от най-различни гледни точки и който се възприема и тълкува нееднозначно от отделните специализирани научни области. В действителност не се оказва толкова лесно да се възприемат някакви напълно чужди традиции, обичаи, практики и дори идеи, ако те нямат никакви допирни точки с местните. И тук възниква въпросът как точно и защо на разстояние от хиляди километри се откриват твърде сходни на вид и смислово близки или идентични символни композиции от фигури и цветове, дори с идентично функционално предназначение на самите предмети (в случая – дрехи). Отговорът би бил възможен след провеждане на задълбочено изследване на историческото и културно развитие на дадения етнос/и/, като би следвало резултатите да се възприемат комплексно и да се тълкуват в контекста на единността и взаимосвързаността. Т.е. да се търсят обусловени сходства в социалното, религиозно и културно съществуване и развитие на дадените общност / етнос.

В посоченото изследване като подобно сходство се явява именно **религиозната система от вярвания и обредни/култови практики**, които са били споделяни от множество племена и етноси живеещи в огромния ареал между територията на Иран – Мала Азия – България. Любопитното е, че от многото възможности за сходство между десетки на брой етноси сходството между някои от българските и иранските традиционни носии се оказва най-близко.

Наличието на идентични цветове и форми върху част от иранските и част от българските народни носии дава възможност да се правят съпоставки и паралели, отнасящи се до съществуващите евентуални връзки между тези народи. Подобни връзки могат да имат и търговски характер, но по-вероятно е проявлението на **миграционна трансмисия**, породена от разнообразни фактори, като постепенно разселване и преместване на част от населението, разпространение и приемане на една определена религиозна система, която поражда близко културно общуване, както и връзки от споменатия вече търговски тип, които не

бива да се пренебрегват. Въобще, колкото по-пълно се анализират всички възможни начини и способности за осъществяване на подобни контакти, връзки и предавания, то толкова по-добре може да се очертае общата картина на зараждане, развитие, разпространение и циркулиране на социокултурното познание в смятани за твърде различни и далечни един от друг народи/етноси.

В *настоящото* изследване се установява, че сходството между националните ритуални костюми от Иран и България е резултат от битуването на общи соларни религиозни култове и практики. Или иначе казано – връзката се крие в приемственото предаване и практикуване на зороастрийски огнени обреди (в Иран) и нестинарски обичаи (в България). Изследвани са носии именно от райони, в които и до днес са се съхранили тези практики и в които знанието за изработването на носиите все още не е изгубено. Точно този момент – на съвременен присъствие и съществуване на древни култове, обичаи и традиции, свързани пряко с почитането на соларното, огненото начало – е изключително важен. Защото етнографията може и да е събрала много други данни за подобни или сходни практики и костюми, но те вече са изгубени и не са част от живота на местните хора. Затова всички възможни дейности по запазване и популяризиране на т.нар. *жива традиционна култура* са от изключително значение за разбирането на духовното наследство, което нашите предци са ни завещали и което ние трябва да предадем на своите наследници.

В разгледаните национални традиционни костюми от съответните области и населени места на Иран и България по-конкретно присъстват следните общи за тях елементи: геометричен кръг (слънцето), елбетица (двоен кръст); маказ (два триъгълника); дърво на живота; различни орнаменти, изградени на основата на растителни, зооморфни и антропоморфни мотиви; оранжеви и червени, бели и черни, пъстри и жизнени цветове. Изброените елементи придобиват своята т.нар. *соларна символика*, когато тя се осмисля и разбира концептуално чрез изследването на религиозната система и специфичните ѝ ритуали, обреди и философско-смислови образи. Свързващото звено между зороастизма и нестинарството е именно почитането на огъня, слънцето, светлината, изразяващо се чрез трансформацията на конкретни общи и сходни вярвания и ритуали в лесно запомнящи се, стилизирани и опростени символи, използвани при украсата на традиционните облекла, защото само така те могат да получат достъп до социума, за да бъдат възприети, запомнени и предадени във времето.

Авторите споделят следното за значението на цветовете: те са проява на *единен соларен геокосмичен*

процес, извършващ се чрез живота на хората и в природата.

II. 3. Светилища и храмове на огъня и принадлежащите им исторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни Иран и Централна и Източна Турция и нестинарската феноменология в Странджа

Във връзка с широкомащабната програма на УниБИТ като методологичен център на информатизацията в България и с помощта на консолидиране на усилията на учени от целия спектър на знанието от научните институции у нас и в чужбина бе командирован екип в Турция през май-юни 2009 г. (след експедицията му през юни-юли 2008 г. в Иран) с цел – изясняване на класификационната основа на интелектуалния конструкт, необходим за систематизацията и осмислянето на събирания документален и фотографски материал по нестинарската феноменология, от чиято обработка зависи *синергетичното ниво на моделиране на*: 1. историографията на изследването; 2. обработката на първичните документи; 3. подготовката на масива с цел да се изгради традиционна и електронна библиотека (Нестинариана) по проблематиката и неин вторично-документален свод с принадлежащото му справочно-информационно обезпечение; 4. създаването на обобщаваща фотомонография (на български, руски, английски език).

Обезпеченият интензивен ход на комплексните проучвания по обширната проблематика на това изследване ни отвежда към плодоносния цивилизационен триъгълник на Месопотамия, с който са свързани преносите от Иран на особеностите на нестинарската феноменология.

В района на Северна Месопотамия – днешна Централна и Източна Турция – се намират музеи, които никога не са били изследвани в занимаващия ни контекст. В историографията отсъства дияра за третиране на съхраняваните в тях артефакти в кондиция с изследваната информационна карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания.

Нашата експедиция протече по набелязания в София маршрут:

– АНКАРА (Ankara): Музей на анатолийските цивилизации (Museum of the Anatolian Civilizations) (Хетската империя – първата индоевропейска /арийска/ цивилизация, Фригийското царство /фригийците са тракийско племе от Балканите/, Понтийското царство на Митридат /„дарен от бог Митра“/ и други); Хатушаш-Богазкьой (**Hattusas/ Bogazköy**) (столицата на Хетската империя и на ранното Фригийско царство);

– КАПАДОКИЯ: Каратепе-Асланташ (Karatepe-Aslantas) (хетски град с лъвовете на бог Митра –

Митраистичният лъв, намерен в българските земи, е съотносим с образците от Малоазийския регион); Кастабала-Хиерополис (Hierapolis-Kastabala) (Храма на богиня Кибела – Артемида /нейните жрици са танцували свещени танци върху жаравата/); Музей на Адана по култови практики, свързани с огнени ритуали (Hatay Museum);

– АНТАКИЯ (ХАТАЙ) (Antakya-Hatay): Археологически музей на Хатай (Hatay Archeological Museum) (най-запазените римски мозайки, изобразяващи храмови тайнства, чиито модели /образци/ очевидно са пренесени от Древна Персия: храмови тайнства на огнени церемонии в чест на бог Митра);

– ИСТАНБУЛ (Istanbul): Археологическият музей на Истанбул (Istanbul Archeological Museum); Музея на мозайките в Големия императорски дворец (Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace); Църквата „Св. св. Константин и Елена“.

На средата на пътя между „Тронът на Соломон“ (Takht-e Soleyman) (Иран) и Странджа планина се намира най-западната част на иранското културно и цивилизационно пространство (VI в. пр. н.е. – XI в.), съвпадащо донякъде с историческата област на Северна Месопотамия (North Mesopotamia) и Кападокия (Cappadocia).

Името Кападокия (Cappadocia) идва от персийски език и означава буквално ‘страната на красивите коне’. Посочените области (Северна Месопотамия и Кападокия) се намират на територията на днешна Централна и Източна Турция – областта Анатолия (Anatolia) (бълг.: Анадола); тъждественият за обозначаването на Анатолийския ареал топоним „Мала Азия“ битува в европейската терминология и просторечието; исторически и днес научно правилно е използването на топонима „Анатолия“).

За съжаление, в резултат на сложните исторически събития и процеси (римско, византийско и османско владичество, които силно видоизменят и в крайна сметка разрушават зороастрийското духовно пространство), при проведените теренни проучвания се установяват малко, най-вече откъслечни отгласи от древните зороастрийски обичаи в областта Анатолия.

Местният краевед Мустафа Уйсун (Mustafa Uysun) споделя, че неговите баба и дядо изрично са му забранявали като малък да гаси жаравата в огнището, защото тя е творение на велик свещен дух, който обитава в нея. По негово мнение това вярване, свързано с огъня, не произхожда от мюсюлманската религия, а има преки корени в зороастризма.

Изказаното твърдение е в съответствие с известната постановка, според която зороастризмът – под една или друга форма, особено в симбиозата му с митраизма – е съществувал дълго време след приемането

на исляма в Иран (след падането на Сасанидската империя през 648 г.).

В допълнение към свидетелството на краеведа (Мустафа Уйсун) идва и мнението на местния любител на старините Бекир Байъндър (Bekir Bayındır), според когото както в целия зороастрийски изток (Средна Азия, Иран и Северна Месопотамия), така и тук, в Кападокия, се е запазил известният празник навруз (ноуруз), наречен на турски „хъдърлез (едерлез)“ (Hıdırlız), а на Балканите – Гергьовден (6 май), през нощта на който се палят големи огньовете и се прескача през жаравата.

Някои артефакти, които намираме в Музея на анатолийските цивилизации (Анкара) – най-големият и без аналог в света специализиран музей в Анкара, – ни насочват към трудноуловими на пръв поглед връзки между арийския култ на Великата майка на боговете Кибела и зороастрийските огнени ритуали. Разбира се, макар и редки, податките за симбиозата между култа към богиня Кибела и зороастризма в митраистки вариант са от изключително значение за статуса на съвременното сравнително културознание, израстващо върху почвата на историографията като сравнителна научно-познавателна информационна цялост.

Като започнем от малко известното сведение на първия велик географ и познавач на старите цивилизации Страбон (Strabo, 63 г. пр. Хр. – ок. 24 г. сл. Хр.), който е родом от областта Понт, намираща се на северозапад от Кападокия – град Амасия (Amasya), – че в най-значимия храм на богиня Кибела, намиращ се до днешния град Антакия (Antakya) в Югоизточна Турция, *жриците на богинята Кибела са танцували боси върху жаравата по време на тайни церемонии*, както и като преминем през полумитичните сведения за подобни ритуали, идващи от *матриархата* – от *мистериялните практики на амазонките* (те също са от района на Анатолия), *мистерията на светилицето на Великите богове на остров Самотраки*, прочутите *Елевзински мистерии*, *ритуалите на вакханките*, водени от бог Дионис, донесени от него именно от Анатолия, не е трудно да се предположи, че, вероятно, сложната култова обредност е получила разпространение и в района на Странджа – най-западната част на Древна Персия, най-северната част на Древен Египет.

Тук е мястото да припомним накратко за специфичното историческо развитие на района на Странджа. Този район е бил почти винаги запазен от бурите на историята поради стечение на различни обстоятелства. Бидейки *най-крайната територия на Древен Египет и Персия*, и въпреки че впоследствие се е намирал сравнително близо до столицата на Византийската империя Константинопол, в Странджа не е

имало големи сражения и опустошения, отгук не са минавали и стратегически пътища. Именно в този район са се намирали и някои от най-изолираните манастири – като легендарната Парория (вероятно в долината на реките Заберска и Казански дол), където се практикува *светогорската исихастка традиция*: най-мистичното течение в източноправославното християнство, в което откриваме определени следи от зороастризма... В описваната връзка трябва да се изтъкне, че не случайно има данни за запазване на нестинарството по изключение (в сравнение с останалите ереси) още от времето на император Константин Велики след въвеждането на християнството за официална религия (IV в.).

По времето на Първото и Второто българско царство има основание да се смята, че бива използван възприетият от Персия чрез нестинарите календар, който става държавен (вж. **Калоянов**, А. Български народни приказки. София, 1999).

В изключително сложния период на османското владичество върху земите на Балканския полуостров именно Странджа отново остава изолирана и запазена от посегателства от всякакъв род. За това допринася фактът, че тя е била със статут на лично султанско владение. Освен това членове на българския странджански род Бимбелови от село Факия (сред които са прочутите Маринчо Бимбелов Страшния и Вълчан войвода) спасяват живота на един султан и поради това те, както и целият район, се ползват с особени привилегии и имунитет.

Свидетелствата говорят, че нестинарският обичай е бил запазен в автентичния си вид до Междусъюзническата война (1913 г.). Извършената размяна на население между България и Гърция след 1913 г. довежда до прехвърляне на гръцките нестинари в Северна Гърция (Беломорска Тракия – село Анастинариос (Anestinarijos), където нестинарският ритуал се извършва и до днес. Очевидно е, че не националността е била определяща за участниците в обряда, което ясно говори за неговия *изключително древен произход*. Известно е, че жителите на българските и гръцките нестинарски села са представлявали една особена затворена общност, като са се женели помежду си и са говорили равностойно и на двата езика (български и гръцки).

В тази връзка е забележително скорошното свидетелство (от 2008 г., излъчено по Българската национална телевизия) на един възрастен местен жител от района на с. Анастинари, който е българо-мохамеданин, и на отправения му въпрос „Какви са твоите съседни?“ отговаря: „Има християни, мюсюлмани и нестинари“...

Според направените от литературния критик **д-р Николай Василев**, специално за целите на *настоящото* изследване, лингвистични проучвания на морфо-

логичната структура на неетимологизираната в нито едно универсално и отраслово българско енциклопедично издание дума „нестинар“ – в съществителното име „нестинар“ посочените културни пластове са преплетени – и този феномен е фиксиран от *българския език*.

Следи от културния синкретизъм на нестинарството могат да бъдат открити в предания, песни, игри, танци, сред които са и рудиментите от нестинарската обредност (нестинар: *през гр.*: en nestia ‘в огнището’, ‘в огъня’; човек, който играе бос върху жаравата, етимологията може да бъде обяснена и *през бълг.* – не (частица за отрицание) + стин (коренна морфема) + ар (словообразуващ суфикс) = не [частица за отрицание] + стин [вероятно става дума за изпадане на представката из-, характерно за говорите в Странджа, което означава, че може би става дума за глагола „изстина“, съхранен в тази дума само чрез корена си „стин“] + -ар [словообразуваща наставка, с която се означава *занятие*] = нестинар: човек, *занимаващ* се с нещо горещо, но все още *неизстинало*; по аналогия – човек на огъня; огнен човек; човек на жарта, жаравата, чието *занятие* е *неизстиналият* огън; човек, чието *занятие* е да преминава през огъня, за да се роди отново; човек, чието *занятие* е да се обжарва, пречиства; по аналогия – обжарващ, пречистващ се човек...; отгук: нестинарска обредност = обжаряваща, пречистваща обредност).

В Музея на анатолийските цивилизации в Анкара, в скалните храмове и гробниците на Кападокия, в Музея на античните мозайки в Хатай и в Археологическия музей на Истанбул и в други музеи и светилища проследяваме развитието на култовете на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра (известен в региона още и като „Мраморния мъж“ /Marble Man/) през хилядолетията по време на Хетската империя (Hittite Empire), държавата Урарту (Urartu), Фригийското царство (Phrygia), Персия (Persia), елинистичните държави (Hellenistic states) и особено на царството Понт (Pontus) (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.).

Арийските народи са чествали 25 декември като празник на Раждащото (Възраждащото) се слънце и го свързват с деня на зимното слънцестоене (**21–22 декември**), който има смисъл на край на старата и начало на новата година. Най-голяма популярност този празник добива сред **персите**, които наричат **бога на слънцето Митра**. По-късно празникът на бог Митра е заимстван и от римляните. Вярвало се, че в деня на зимното слънцестоене слънцето (Митра) отива за три дни на гости на своята майка, където умира и в нощта на 24 срещу 25 декември се ражда отново.

И двата култа (към Великата майка на боговете Кибела и бог Митра) са съпроводжани неизменно от арийските соларни символи на лъва и понякога на вълка – две лъвици при Кибела и един лъв при Митра.

Следва да се изтъкне, че и двата култа, които са имали за цел постигането на безсмъртието на човека чрез духовно пречистване, са официално възприети в Римската империя – първият след отблъскването на Ханибал (Hannibal /202 г. пр. н.е./), а вторият – постепенно прониква главно в римската войска след нейните поражения от партите (персийците) (ок. 100 г. пр. н.е.).

Освен това в Музея на Антакия откриваме *миниатюрна статуетка на танцуваща жрица с вдигнати сферично и молитвено ръце в характерната поза „оранта” – като при танца върху жарава при нестинарите (!)*. Тя е от района на известния храм на Великата майка на боговете Кибела в Хиераполис-Кастабала (Hierapolis-Kastabala) (в района на Антакия), където Страбон локализира *извършването на огнената мистерия*. Именно тази поза е сърцевината на **сакралното послание на нестинарския танц в с. Българи в Странджа**.

Опитваме се да уточним по косвени податки (артефакти от споменатите музеи) и значението на инициативната (на инициацията) йерархия в мистерията на бог Митра (нисши степени: „гарван”, „младоженец”, „войник” и „лъв”; висши степени: „слънчев пратеник”, „отец”) и по-специално на ключовата и най-загадъчна степен – „персиец”.

При посещението на керамичната работилница и килимарската фабрика в град Аванос (Кападокия), където се използват едни и същи технологии и модели на художествени образци в продължение на *повече от четири хиляди години*, установяваме отново преки (и непреки) конотации на соларните символи на двете божества (Великата майка на боговете Кибела и бог Митра).

Особено показателна в изтъкнатия план е голямата керамична чиния с изображение на бог Митра – в лика на *слънчевия диск, представен в зенит, възседнал величествен лъв*. Оригиналът на описания уникат се намира в Британския музей в Лондон (British Museum). По специализиран каталог (Izник. The Pottery of Ottoman Turkey. Ed. Nurhan Atasoy and Julian Raby. London, 1999) установяваме модификациите на образа.

За разпространението на соларните арийски символи в образците на художествените занаяти свидетелстват: майсторът грънчар – ръководител на керамичната работилница Саим Гюл (Saim Gül) и дизайнерът на килими – директор на килимарската фабрика Али Караагач (Ali Karaagac) (родом от град Одрин).

С посочените тук творци успяхме да проведем плодотворни разговори, които позволяват обменената информация да се синтезира до следните идеи:

1. Северна и изключително древна – според Саим Гюл – е символиката на керамичния образ на малоазийския бог Митра.

2. Има явно присъствие – според Али Караагач – на емблематичния символ на бог Митра в персийските, *чипровските и котленските килими*.

3. Особено е разпространен *митраистичният знак (X)* сред храмовете на ранното християнство в скалните манастири на Кападокия.

Всичко това потвърждава факта за наличието на трансмисионна област в Анатолия – на пътя от Древен Иран до Странджа, който носи шлейфа на явните прекриващи се следи от култовете към Великата майка на боговете Кибела и бога на светлината, договора и съгласието Митра.

Важен етап в спойката на двойно табуизираните мистериални култове на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра е **Понтийското царство** (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.). *Най-вероятно оттук нестинарският обред се е пренесъл и в района на Странджа по време на:*

- *кризата и упадъка на тракийските култове;*
- *преди установяването на християнството.*

Именно по това време (300 г. пр. н.е. – 64 г. от н.е.) (кризата и упадъка на тракийските култове и преди установяването на християнството) *се е осъществила за последен път пряка връзка между зороастрийското и тракийското културно-обредно пространство.*

Нестинарството е всъщност ВЯРА заедно със свързаната с нея мистериална огнена обредност, произтичаща от зороастрийското преклонение пред върховния *Божествен дух на светлината (през деня) – огъня (през нощта)*.

При нестинарската вяра *зороастрийската духовна конструкция* и съдържащите се в нея *по-стари следи на култа към бог Митра* влизат в сложно взаимодействие с *мистериалните обреди на богинята Кибела*.

Тогава (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.) се проявяват благоприятните условия (при кризата и упадъка на тракийските култове) за част от склонните към мистериална обредност тракийски племена – да я възприемат (а понякога – и сублимират) (зороастрийската духовна конструкция) като *алтернатива на езичеството и в сублимирана форма – дори на християнството*.

По аналогичен начин – под вид на сублимирана, пресемантизирана форма – векове след това (300 г. пр. н.е. – 64 г. от н.е.), но вече в българските земи, се приема дълбоко и задълго манихейската вяра (ерес) (IX–X в.), идваща от зороастрийски Иран през Византия (Анатолия).

Странджа винаги е била географски (климатично) и исторически (феноменологично) *най-западната част, гледано от Иран*, на единно духовно-културно

пространство, което през Анатолия осигурява култови и обредни трансмисии.

В същото време именно в Странджа – като най-изолираната и запазена част на този месопотамско-анатолийски ареал – се съхранява и до наши дни такъв изключителен реликтов обреден феномен като нестинарската вяра¹⁹.

II. 4. Свидетелство на „История славяноболгарская ...” на Св. о. Паисий Хилендарски

Наблюдаемото генеалогично родство на българската класификационна мисъл в библиографознанието (теорията на библиографията)²⁰ (Г. Шнайдер /1876–1960 г./ – Т. Боров /1901–1993 г./²¹) прави перспективно специалното библиографоведско проучване на поранни взаимодействия на българската библиографска мисъл с „немската линия” в класификационните построения на библиографския хомеостаз – в частност, формираните в лоното на Атонската книжовна школа – най-големия културно-просветен център през XV–XVIII в. на Балканите с европейско значение, дал уникалния труд на Св. о. Паисий Хилендарски „История славяноболгарская ...”, чиято справочно-информационна база вписва българската и балканската история в световната. Подобна работа прави по-дълбоки представителни за нашата естествена вкорененост в единния библиографски процес на планетата, в чието моделиране участваме и ние – българите чрез „История славяноболгарская ...”²²

Следва да се обърнем към библиографския пример от епохата на схоластиката и ранния хуманизъм в Германия от края на XV и началото на XVI в.²³ – към последния по време на съставяне библиографски речник за църковните писатели: „Книга за църковните писатели”²⁴, подготвен от абата на манастира в Шпонхейм Йоан Тритемий (Тритенхем, Тритенхемски) (Johannes de Trithemium /1462–1516 г./). Този труд е кумулация на библиографската патрология (историята на Христовата църква) и е издаден като първи печатен библиографски труд в Базел през 1494 г., продължаващ до края на XV в. работите на предшествениците в областта на жанра (библиографския речник): Блажения Йероним Стридонски (Hieronymus Stridonius /340(?)–420 г./)²⁵, презвитер Геннадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /(?–492 г./)²⁶, епископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560(?)–636 г./)²⁷, архиепископ Илдефонсо Толедски (Ildefonsus Toletanus /607–667 г./)²⁸, монаха Зигеберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis /1030–1112 г./)²⁹, „Анонима от Мелк”³⁰, монаха Петър Дякон (Petrus Diaconus /1107–1159 г./)³¹, монаха Хонорий Отьонски (Августодунски) (Honorius Augustodunensis /1080–1151 г./)³², каноника Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis /1217–1293 г./)³³...

Особената ценност на био-библиографския труд на абат Йоан Тритемий³⁴ – като кумулиращ библио-

графската патрология – се проследява в неговите преиздания (през 1512 г. в Париж и през 1531 и 1546 г. в Кьолн). Последното от тези преиздания като паметник на епохата се появява през 1718 г. в Хамбург и е дело на ерудита Й. А. Фабрициус (Fabricius, J. A. /1668–1736 г./)...

Очевидно е, че някои от тези издания – както и ръкописните им първоизточници (*вж. по-горе*), структуриращи труда на абат Йоан Тритемий – е имал пред погледа си Св. о. Паисий Хилендарски, композирайки „История славяноболгарская ...” в духа на световната библиографска патрология, обозначавайки по този начин способ за *периодизация на българската история в съответствие със световната, съотнасяйки историята с библейския прочит*...³⁵

Явно е, че направените наблюдения на вторично-документалния хомеостаз на планетата, в който са вкоренени класификационните построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI в.³⁶, имат съществено значение не само за установяването на коинциденцията на историята и теорията на библиографията, но и за декодиране на когнитологичното ниво на послание на знаменитите трудове – какъвто е „История славяноболгарская ...” за българската нация – като *първ граждански кодекс на България, вписващ националната ни история в световния историко-културен и информационен поток*, осъзнаван като съкровищница...³⁷

Владеейки еднакво добре средствата и на патрологията, и на библистиката, и на агиографията, и на формиращата се историографска наука на съвременното му, Св. о. Паисий ясно посочва българското историческо време и пространство във връзка с праисторията на цивилизацията, отнесена към пра-праисторията – приблизително към периода преди 20 хил. години – времето на описвания като геокосмически катаклизъм, известен и по *Авеста*, и по *Библията* като всемирния потоп, както го датира съвременната наука (*срв. по-горе*: разд. I). Това може да бъде тълкувано като намиращо се в съответствие с изказвани все по-често напоследък становища в българската историческа наука, която търси прародината на българите на север, откъдето те са се придвижили на югоизток – в Средна Азия, откъдето се насочват в историческия си период, обозначен със създаването на българската държава.

За първи път Св. о. Паисий Хилендарски съобщава следните факти, принципно разпръснати и трудно обозрими в единството от документални потоци на информация:

„... при Окиан-море, което се нарича Балтийско море, при Брандидур. Оттам най-напред са излезли българите, а ония, които са останали там, се наричат

славени. Там няколко време Кирил и Методий епископствували и учили тия славени на християнска вяра. И така по-късно поради тоя народ нарекли писмото и книгите словенски. И така, който народ и да чете тия книги, те изобщо се наричат словенски. Но гърците, понеже знаели отначало, казват и досега български книги, а не иначе. Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и Свето Кръщение”.³⁸

Св. о. Паисий вижда вкоренеността на началото на праисторическото движение на българите на север – Окиан-море (Северния Ледовит океан – Арктическият океан – пъпната връв (*gr. omphalos*) между двата световни океана **Атлантическия** и **Тихия**; той е своеобразен /не само географски/ център на света) – представа, която отвежда към историческото движение на арийците, установили се в резултат на продължителен преход към Иранското плато, от което са осъществени движенията им на изток (в Азия), на юг (в Африка) и на запад (в Европа)... Брандибур (*Brandibur*) е историческият Бранденбург, който по времето на Св. св. Кирил и Методий е бил независима държава на славянския народ лужишки сърби (*немски*: *Brandenburg*; *лужишки*: *Brandisborska*; *сега* – една от шестнадесетте федерални провинции на Германия със столица Потсдам – предградие на Берлин... Същият е и коренът на славяните. Брандибур (*Brandibur*) е природно-географско и етнографско обозначение на славяно-балто-германския етнос в един твърде отдалечен праисторически период (единна област между Атлантическия океан и моретата Балтийско, Адриатическо, Егейско и Мраморно, Черно, Северно Бяло и Карско).³⁹

Логиката на изложението на Св. о. Паисий е разкрита от него в детайли, като е използвано делото на Св. св. Кирил и Методий като ключ към историко-културните процеси:

„Там [Морава, не сръбска Морава, която тече през Шумадия, но друга Морава, при Окиан-море, което се нарича Балтийско море, при Брандибур – изрази на Св. о. Паисий] няколко време Кирил и Методий епископствували и учили тия славени на християнска вяра. И така по-късно поради тоя народ нарекли писмото и книгите словенски. И така, който народ и да чете тия книги, те изобщо се наричат словенски. Но гърците, понеже знаели отначало, казват и досега български книги, а не иначе. Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и Свето кръщение” (*Срв.: по-горе.*)

III. Обобщение

Балканският полуостров и особено неговата юго-източна част е бил открай време контактна зона на цивилизационни влияния, и то основно в посока от

изток. Установени са преки следи от Древния Египет, Персия и други световни културни и духовни средища. Специално арийските религиозни култове са привнесени както по време на траките от Ахеменидската, Партската и Сасанидската империи, така и от древните българи, които имат вековен пряк контакт с Иран в периода от II век пр. Хр. до VII век. По своя път през древна Анатолия (Мала Азия) те са силно повлияни от древните култове към бог Митра и особено към Великата Майка на боговете Кибела. В района на планината Странджа поради много обстоятелства са се запазили реликтови обредни практики като нестинарството. След смъртта на последната истинска нестинарка **баба Злата Даскалова** през 1970 г. нестинарският феномен е в силно пресемантизиран вид, но все пак дава възможност за издирване на неговите корени. В него се откриват следи от изгубеното скрито, мълчаливо или интуитивно знание, което се е придобивало и предавало посредством мистериални обреди на инициация. Потвърждение за тази културно-обредна трансмисия на арийските религиозни култове от Иран към България се намират във фолклорните мотиви и етнографските артефакти както в страната, така и в Иранския изток. Особено място заемат податките и свидетелствата в „**История славяноболгарская ...**” на Св. о. Паисий Хилендарски, която се явява своеобразен компендиум по българската история, култура и цивилизация, съотнесен със световния историко-културен процес.

Пътят на влиянията често е бил много по-сложен и нееднозначен. Така например на мястото на **арийската** Хетска империя в Анатолия идва тракийското племе бриги от поречието на Струма на Балканите. То основава държавата на фригийците между XII и VI век пр. Хр. Именно тук се смесват култовете на бога на договорите Митра и Великата Майка на боговете Кибела, наричана **фригийската** богиня. Фригия е контактна място с полумитичните амазонки – жени-воини, които носели **персийски** (!) дрехи (панталони и островърха шапка). Фригийското царство никога не е достигало голямо военно или политическо значение, но имало изключително *духовно влияние* в следващите хилядолетия, сравнимо само с това на персите и древните гърци. Ето някои от емблематичните му символи освен богиня Кибела:

1. **Фригийският лад** (гама) е вид минорна музикална тоналност, известна от древността с мистичния си характер; 2. **Фригийската шапка** (носена от свободните **източни** /негръцки/ народи) като символ на свободата изобщо до епохата на Американската и Френската революции. Такава шапка е носел бог Митра, което подчертавало неговия **персийски** произход (!). Шлемове с подобна форма са носели тракийските

и норманските (арийски) воители. 3. Фригийската **Сибилла** (*фриг. ез.* пророчица) е била жрица в Прорицалището на Аполон в Песинос (Кападокия). Именно нейното име става нарицателно за **всички** гадателки в древността. Така най-известни били Делфийската Сибилла (Елевзинската Пития), **Персийската** Сибилла (вероятно близо до Антиохия /дн. Антакия, Югоизточна Турция/) и други. **Сибилните книги** са сборници, които съдържат прорицанията на сибилите. Такива сибилни книги се съхранявали строго в Рим, но в тях почти нищо не е съхранено. Известно е, че именно в тях е намерило отражение символното, мълчаливото, тайното и свещено знание на древността...

Образите на слънцето, ковача и вълка в българския фолклор имат дълбоки арийски (и ирански) корени. По принцип древното название на Иран е **Ираншахр**, което означава буквално ‘царство на арийците’.

Образът на **слънцето** е най-силно изразен чрез иранския бог Митра, наречен **Sol Invictus** (Непобедимото **Слънце**). Празникът на бог Митра или Бага е бил безспорно един от най-популярните, ако не и най-голям от всички празници в древен Иран, където е празнуван в края на септември и началото на октомври (есенното равноденствие). Това е бил първоначално предзороастрийски и стар **арийски** празник, посветен на слънчевия бог, тъй като в **арийския** календар или най-ранния ирански календар тази раса е обитавала най-северните степи и земи на суров студ, и годината се състои от зима от десет месеца и лято (също студено) от два месеца.

Образът на **ковача** е намерил израз в иранския национален герой **Кавех Ахангар**, който е ковач от Исфахан (Иран) и водач на митичната борба за освобождение на Иран. Образът на **вълка** е архетипно арийско божество. Той е бил свещеното животно на върховния бог и в него се е превръщал върховният вожд, който е бил и върховен жрец едновременно. Така през 943 г. кремонският епископ Луидпранд (Liutprand, Liudprand, Liuprand, Liucius, 920–972 г.) отбелязва факта, че багренородният син на българския цар Симеон княз Венеамин-Боян (**Баян Мага**) е можел да приема образа на вълк. Византийските хронисти също отбелязват това и самият факт, че носи иранската жреческа титла „маг“, говори за близостта с арийско-иранските вярвания. Той е считан за родоначалник на богомилството, което е също с ирански произход (манихейство). Наличието на свидетелства в „История славяноболгарская...“ на Св. о. Паисий (споменаването на: „крал Батой“ – личното име на основателя на Първото българско царство /**Аспарух** е неговата **иранска** (сасанидска) титла/ – *бел. 48 по Комент. на сигнифиц. препис, направен в УниБИТ и публ. през 2011 г.*;

„Окиан-море, което се нарича Балтинско море, при Брандибур. Оттам най-напред са излезли българите“ – *бел. 382 пак там*) като патрологичен труд (съотносим с класическите био-библиографски речници за църковните писатели на Блажения Йероним Стридонски, презвитер, Генадий Марсилски, епископ Исидор Севилски, архиепископ Илдефонсо Толедски, монаха Зигеберт от Жамблу, „Анонима от Мелк“, монаха Петър Дякон, монаха Хонорий Отьонски /Августодунски/, каноника Хенрих Гентски, абата Йоан Тритемий), открива въпросите: I. за периодизацията на историята от времето на пра-праисторията; II. за рационалното съотнасяне на многопластовите структури на знанието, между които имат своето място семантизираните и пресемантизираните трансмисии както на скритото (hidden), така и на мълчаливото (tacit), знание, което има своите следи далече не само в християнската културна традиция, но и в мохамеданската...

Немският национален поет Й. В. фон Гьоте е изразил това по гениален начин:

Gottes ist der Orient!

Gottes ist der Occident!

Nord- und südliches Gelande

Ruht im Frieden seiner Hønde!

(Бог е Изток!

Бог е Запад!

Северните и южните страни

Почиват в мир в ръцете Му!⁴⁰⁾

БЕЛЕЖКИ

¹ **Kumanova, A.** et al. Study of the civilizations : Way to the real cultural globalization (Life-giving tree of the historical and cultural development of the humanity) / Intern. conf. on education and globalization (Tehran, Islamic Rep. of Iran, 2-3 Oct. 2012); Comm. 2: communication, education and globalization. – 15 p. – Coaut.: **N. Kazanski.** – *Деп. в Техеранската нац. библ. на Иран на 13.09.2014.*

*See and: Universality of humanitarian knowledge : A cognitive context of the infosphere : Nestinarstvo (Ritual fire-dancing) : A planetary historiographical map of the anthropol. transmissions of time) : [1.] [Publ. in Eng. of the script of the doc. film of the same name : 2] / Epigraphe: „and they distributed to each as anyone has need“ – Acts (4: 35). // Informing science and information technology education conference 2008 (InSITE), Varna (Bulgaria), Jun. 22–25, 2008 : Proceedings : [Plenary rep.]. – Варна, 2008, с. 1–17. – Coaut.: **S. Denchev, A. Kumanova, D. Christozov, N. Kazanski.** – Библиогр.: 51 notes + 129 numberless titles. – <http://informingscience.org/2008/docs/Keynote_InSITE2008.pdf>.*

Публ. и в: <http://informingscience.org/2008/topic_order.htm>.

Expedition in Vottovaara – Karelia and Arkaim – the Urals : Centres of the Proto-European Civilization in Russia (Proto-Aryans and Proto-Slavs) (Cultural and phenomenological decoding of the mythological, historical and linguistic approach). // *Academic science – problems and achievements XI = Академическа наука – проблеми и достижения. Философские науки* : Vol. 2 : Proceedings of the Conference. – North Charleston, USA, 6–7.02.2017. – North Charleston, USAq 2017, с. 176–198 : 33 Ill. <<http://science-publish.ru/node/2>>. – Coaut.: **S. G. Denchev, A. Kumanova, N. R. Kazanski, N. K. Vasilev.**

Вж и: **Експедиция** в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България / *Етиграф*: „*Чадата на Адам едно са тяло*” – Саади. // *Списание на БАН* (София), 2011, N 3, с. 36–51 : с ил. – Съавт.: **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански.** – Библиогр.: 219 неномерирани загл. в 117 номерирани бел. – *Рез. на англ. ез.*

Срв.: **Нестинариана** : Историография : Систематизиран аног. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство” / Състав., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев ; Науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; Библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.] ; *Посв. се на: обявяването на нестинарството на 30 септември 2009 г. от ЮНЕСКО за световно нематериално културно наследство; 250-год. от създаването през 1762 г. от Св. о. Паусий Хилендарски на „История славяноболгарская ...” ; 200-год. от смъртта на Св. епископ Софроний Врачански и 60-год. на Ректора на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. проф. д.ик.н. С. Денчев.* – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – СXXXII, 352 с. : с ил. – (Факлоносци ; III)

Други науч. ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; Други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов. – Показалци: именов показалец, хронолог. показалец, ист. показалец, геогр. показалец, показалец по ез., показалец на пер. изд., показалец на сер.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2012): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев ; Науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; Библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. – (Факлоносци ; XII)

Други ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; Други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов.

Юбилейно изд., посвещено провозглашению нестинарства ЮНЕСКО 30 сент. 2009 г. мировым нематериальным культ. наследием; 1150-лет. Крещения болгар.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2014): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev ... [и др.] ; Terminological, ref. and inform. ed. N. Kazanski ; Bibliogr., ref. and inform. ed. M. Maximova ; Ref. and inform. ed. D. Raleva ; Rev. Z. Stoyanov... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 190 с. : с ил. – (Факлоносци ; XIII)

Други науч. ред.: N. Tsv. Kochev, N. Yaramov, M. Kumanov ; Рец.: S. Raychevski, V. Velev, I. Teophilov.

A Jubilee edition dedicated to: Intangible Cultural Heritage of Humanity on 30th September 2009 by UNESCO; 1150th anniversary of the Christianization of Bulgaria.

Публ. и във вид на ел. кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2014): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство” / С. Денчев ... [и др.] ; Науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.] ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. А. Субето ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; XV)

Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; Други ред.: М. Куманов, И. Теофилов ; Други рец.: В. Митко, В. Клюев, И. Петева, В. Велев. – Списък на ил. ; Списък на съкр. – Библиогр.: с. 127-135. – Именов показалец. – Юбилейно изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. инст. – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Публ. е и в: <<http://sno.unibit.bg>>; <https://www.researchgate.net/publication/307574972_Aryanica>.

Дървото на историко-културното развитие на човечеството, увенчаващо Земята, има три кардинални световни клона: 1. будистки свят: VI–V в. пр. н.е. – ; 2. християнски свят: I в. – ; 3. мохамедански свят: VII в. –). В *работата* не е разгледано отделно монотеистичното разклонение на религията с култ. Бога Яхве (Йехова), възникнала в I хил. пр. н.е. в Палестина, разпространявана сред евреите, във връзка с факта, че в *Новия завет* е осъществено преплитане на това разклонение с християнството: християнството включва в себе си конструктивната част на юдаизма изцяло и напълно и, следователно, го вмества в себе си. – *Срв.:* **Куманова, А.** Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM] : Библиографовед. исслед. : Курс лекций по общ. Библиографоведению : [Ч. I-II] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-

Петерб. гос. унив. культуры и искусств (Россия). – София : Гутенберг, 2007. – [1358 с.] – Дигитално изд. (Ч. I. Философско-наукоедческа картина гуманитарного знания ; **Ч. II. Библиографоведческа картина гуманитарной библиографии**) [in Russian]; **Куманова, А.** Архитектоника информационного пространства : Идеальный план (Онтологическое исследование). – Шумен : Аксиос, 2005. [in Bulgarian] – *Вж и:* **Денчев, С.** и др. Информационная среда культуры планеты (на опыте прочтения нестинарства / ритуальный танец на жараве / : Рациональная карта / **С. Денчев ; А. Куманова ; Эниграф:** „*Чтоб видеть то, чего искать напрасно*“. – Данте Алигьери / пер. М. Л. Лозинского. // *Information Society Technologies and Culture = Технологии информационного общества и культура : X юбилейная междунар. конф. EVA 2007 Москва, 3-6 дек. 2007 г. : Культура и технологии информационного общества. Век XXI : Электронная информация, визуальные искусства и за пределами*” : [Материалы] = X Jubilee Intern. Conf. „EVA2007 Moscow : Culture and Information Society Technologies. Century XXI : Electronic Information, the Visual Arts and Beyond” / S. Denchev, A. Kumanova ; Всерос. гос. библ. иностр. лит. им. М. И. Рудомино ; Ком. Европ. сообществ. – Библиогр. : 17 неном. назв. – [CD-ROM]. – Тр. / Конф. – Съавт. С. Г. Денчев. – *Публ. и на англ. ез.* [in Russian].

³ **Campbell, Joseph et. al.** A skeleton key to Finnegans Wake [by James Joyce] / **Joseph Campbell, Henry Morton Robinson.** – London : Faber and Faber, 1959; **Campbell, Joseph et. al.** The Power of Myth / **Joseph Campbell, Bill Moyers.** – New York : Anchor Books, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. I : Primitive Mythology. – New York : Arkana, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. II : Oriental Mythology, New York : Arkana; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. III : Occidental Mythology, New York : Arkana, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. IV : Creative Mythology, New York: Arkana, 1991.

⁴ **Eliade, Mircea.** Images and symbols: Studies in religious symbolism / Transl. by Philip Mairet, Princeton. – New York : Princeton Univ. Press, 1991; **Eliade, Mircea.** Morfologia religiilor: Prolegomene / Text comunicat si pref. de Mircea Handoca ; Rev. sti. a ed. Manuela Tanasescu; Cuv. i. de Angelo Morretta. – 2. ed. – Bucuresti : Jurnalul literar., 1993 (Ser. Sinteze ; N 1).

⁵ **Корбен, А.** История на ислямската философия. – София : Център за изследване на ислямската цивилизация, 2004; **Corbin, Henry.** En Islam iranien, aspects spirituels et philosophiques. Vols. 1–4. – Paris : Gallimard, 1971–1972; **Fakhry, Majid.** A History of Islamic Philosophy. – New York : Columbia University Press, 2004; **History of Islamic Philosophy.** – Routledge, 1996.

⁶ **Петров, Петър.** Етнографски елементи на славяно-балто-германската общност. – София: 1966. – *Вж и:* **Писанов, Леонид Петрович** и др. Великая тайна первородного

слова : Нов. этимология русской речи : [Кн. 1] / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : Пресс-Мастер, 2004; **Писанов, Леонид Петрович** и др. Тайный код русской речи : [Кн. 2] : Т. 1. Трактат о первобытном языке славян : Раскрыт великий секрет первородного слова. Найден лексический слой начала цивилизации / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2008; **Писанов, Леонид Петрович** и др. Тайный код русской речи : [Кн. 2] : Т. 2. Этимологический словарь : Анти-Фасмер / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2009. – Загл. титулна с.: Тайный код русской, славянской речи.

⁷ **Лелеков, Л. А.** Заратуштра. // *Мифологический словарь.* – Москв, 1990, с. 216; **Грантовский, Э. А.** Зурван. // *Пак там,* с. 220; **Лосев, А. Ф.** Гипербореи. // *Пак там,* с. 155; **Лелеков, Л. А.** Айрман. // *Пак там,* с. 30; **Лелеков, Л. А. Йима.** // *Пак там,* с. 262; **Глоба, П. П.** Хванирата. // *Митра* (Санкт-Петербург), 2012, N 12 (16), с. 25–29.

⁸ **Приказки** вълшебни и за животни / Отг. ред. М. Арнаудов и др. : Т. IX. – София, 1963; **Приказки** вълшебни и за животни / Отг. ред. М. Арнаудов и др. : Т. XI. – София, 1963; **Каралийчев, А.** Приказен свят : Т. 1. – София, 1982; **Каралийчев, А.** Приказен свят : Т. 2. – София, 1982; **Калоянов, А.** Български народни приказки. – София, 1999; **Тодоров, П. Ю.** Идиллии. – София, 1979.

⁹ **Райнов, Н.** Български приказки. – София, 2005.

¹¹ **Успенски, Л.** Богословие на иконата. – В. Търново, 2006; **Склирис, Ст.** От портрета до иконата. – В. Търново 2008; **Християнска** агиология и народни вярвания : Сб. в чест на Елена Коцева. – София, 2008.

¹² **Божилова, В.** Научно-документален филм на СВУБИТ „Ритъмът на времето” : Информ. карта на нестинарството като отразена в историографията културна трансмисия : [Рец. за премиерата на 28.09.2007 г. в село Българи – Странджа на едноименния науч.-докум. филм: Ритъмът на времето (Нестинарство: Информационна карта) : Науч.-докум. филм / Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. ; Продуцент, идея и концепция: проф. С. Денчев; Сценарий: А. Куманова, М. Куманов; Режикура: А. Куманова, А. Алтъпармаков; Оператор: С. Алтъпармаков; Ред.: Н. Казански, А. Даскалов ; Консулт.: проф. Н. Цв. Кочев (София), проф. М. Виевиорка (Париж), проф. Ф. Бреси (Рим), проф. Е. Вилфрид (Фрайбург), проф. Н. Яръмов (София), о. М. Полцин (София). – София : БУЛФИЛМ, 2008. – DVD. – Варианти: 2007: редуц.: на бълг. и англ. ез.; 2008: разшир.: на бълг., рус., англ.] (N 287). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. II, 2008, с. 418–422. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Димитрова, Е.** Научно-документалният филм „Ритъмът на времето” – информационна карта на културата [: Рец. за филм... / С. Денчев и др. – 2008.] (N 346). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV,

2009, с. 332–334. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Сотирова, М.** Нестинарство – информационна карта на културата : Поглед към научно-докум. филм „Ритъмът на времето” [Авт. С. Денчев и др. – 2008.] (N 369). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 429–430. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹³ **Илиева, Г.** Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов (N 453). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 581–592. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов, или култът към светлината (N 107). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 154–156. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов : Поглед върху неговите филос. съчинения (N 168). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 345–350. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов, или култът към светлината (N 221-107). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. II, 2008, с. 165–167. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁴ **Стоянова, Д.** Мадарският конник – изобретение на Иранския Изток (N 452). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 577–581. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁵ **Куманова, А.** и др. Към концепцията за влиянието на Сасанидски Иран върху културата на старите българи [: Рец. за кн.: Чобанов, Тодор. Изследвания върху културата на старите българи. – София : Тангра ТанНакРа, 2010. – 224 с. : с ил. – (Българска вечност ; 93)] / А. Куманова, Н. Василев, Б. Николова (N 605). // *Тр.* на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 412–417. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Божилова, В.** Изкуството – неспирен стремеж на човека към красота и съзидателност, извънвремева и трансгранична принадлежност : По повод състоялата се изложба „Иранско изобразително изкуство и художествени занаяти”, 5-12 февруари 2009 г. в галерия „Средец” на М-вото на културата (N 451). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 574–577. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Иран : Повече от седем хиляди години цивилизация : Пореден брой на списание – миниатюрна енцикл. по древен и съвременен Иран [: Рец. за изд.: Европа 2001 : Двумес. изд. за култура и социална политика : N 1, 2009. – София : Изд. рекламна къща Европа 2001, 2009. – 72 с.] (N 444). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 544–548. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Новият брой на информационно-аналитичното списание „Митра” : Справочно-енцикл. изд. [: Рец. за: сп. „Митра” (Санкт-Петербург), 2009, N 10/14]. // *Тр.* на СВУБИТ (София), Т. 8, 2010, с. 479–487. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Петрова, А.** и др. Уникално комплексно визуализирано представяне на историята и културата на

Иран като общоцивилизационен феномен – научно-документален филм [: Рец. за: Iran – Seven Faces of a Civilization = Иран – седемте лица на цивилизацията : Документален филм. – Иран : Sunrise Visual Innovations Ltd., 2007. – DVD, 65 мин. – Авт. колектив: Dr. Abbas Alizadeh, Dr M. B. Ghahremani, Mohammad Reza Riazi, Farzin Rezaeian, Mohammad teimouri, Dr. Reza Gharib ; Режисьор: Farzin Rezaeian. – Премиера в България: 14.01.2009. – Във филма са използвани колекциите на: Bibliotheque nat. de France, Iran Nat. Museum, Musée du Louvre, The Oriental Inst. of the Univ. of Chicago, The Metropolitan Museum of Art (New York), The Hermitage Museum (Saint Petersburg), Harvard Univ. Art Museums, Trustees of the British Museum, Astan-e Qods-e Razavi (Mashhad), The Victoria and Albert Museum (London). – Премиера в България: 14.01.2009.] / Ангелина Петрова, Михаил Урилски. // *Издамел* : Науч. сп. за книгата, 2011, N 1-2, с. 38–40.

¹⁶ **Ритъмът на времето** (Нестинарство: Информационна карта) [DVD] : Науч.-докум. филм / Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол.; Продуцент, идея и концепция проф. С. Денчев ; Сценарий А. Куманова, М. Куманов ; Режисура А. Куманова, А. Алтъпармаков ; Оператор С. Алтъпармаков ; Ред. Н. Казански, А. Даскалов ; Консултанти: проф. Н. Цв. Кочев (София), проф. М. Виевиорка (Париж), проф. Фр. Брезин (Рим), проф. Е. Вилфрид (Фрайбург), проф. Н. Яръмов (София), о. М. Полцин (София). – София : БУЛФИЛМ, 2008. – Редуц. версия на бълг. и англ. ез. 2007; Разшир. версия на бълг., рус., англ. ез. 2008. – Дигитално изд. – *Загл. на рус. ез.*: Ритм времен (Нестинарство: Информационная карта) ; *загл. на англ. ез.*: The rhythm of the time (Nestinarstvo (fire-dancing): Information map. – *Срв.*: **Илиева, Й.** Нестинарство : Концепции : Сравн. изследване на гледища на участник в обряда, изследовател в тази област и представител на Бълг. православна църква (N 367). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 423–425. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Рангелова, Т.** Новелата на музиковеда и педагога Тодор Бакалов „Нестинарката” : [Рец. за: Бакалов, Тодор Иванов. Нестинарката : Дъщерята на огъня : Новела. – София : Булгарика, 1995. – 63 с. : с ил.] (N 368). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 426–428. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Груданска, С.** Поетичен дискурс на нестинарския феномен : Опит за философски прочит на стихотворения по темата (N 366). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 417–422. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Манчева, Р.** и др. Превод на български език на фрагмент от дисертационния труд: Kourtova, Plamena. Lifted up by the power of the saints : „Prihvanati”, music, and embodied experience in the firewalking rituals of two bulgarian nestinari (Tallahassee, 2007) / Р. Манчева, Н. Георгиева, К. Димова (N 530). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI,

2011, с. 463–470. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Тингсвалд, М.** Нестинарството : Малоазийски трансмисии на културата в България (N 532). // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VI, 2011, с. 475–477. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Трифенова, Г.** Библиографско измерение на публикациите на статиите по проблематика „нестинарство“ за периода 1875–2008 г. : Историограф. дискурс (N 315). // *Тр. на Студентското научно общество при СВУБИТ*, Т. IV, 2009, с. 240–245. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Бояджиева, Д.** Статии за нестинарството : Из центр. и регион. периодичен печат от 30-те г. на ХХ в. до днес и електронни публикации, свързани с наблюдавания докум. поток (N 370). // *Тр. на Студентското научно общество при СВУБИТ*, Т. IV, 2009, с. 431–435. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Минева, К.** Нестинарството – феноменът на Странджа планина : Библиографски преглед и историографски прочит на регионалния периодичен печат на Бургас и Бургаска област за периода 2007–2010 г. (N 575). // *Тр. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VII, 2012, с. 282–284. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Вулева, Т.** Съществителни собствени имена, хронологическа амплитуда и исторически епохи в библиография „НЕСТИНАРИАНА“ : Естествена класификация (N 525). // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VI, 2011, с. 441–443. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Шароян, Л.** Топоними в библиография „НЕСТИНАРИАНА“ : Естествена класификация (N 526). // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VI, 2011, с. 444–451. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁷ **Куманова, А.** и др. Информационна картина на дифузната соларна трансмисия на национални ритуални костюми от Мала Азия към Балканския полуостров : Ретикларно описание / **А. Куманова, И. Костадинов, В. Пискиолев** (N 604). // *Тр. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VII, 2012, с. 389–411 с ил. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Ризомно-ретикларна информационна картина на соларно-философска културна трансмисия от Иран към България (Опит за дешифриране) (N 683). // *Тр. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VIII, 2013. – Под печ.: с ил. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁸ **А. Област Белуджистан.** // <http://www.balochistan.gov.pk/index.php?option=com_content>. – 10.10.2010. – 2 с.; **Енциклопедия „Ираника“.** // <<http://www.iranica.com/articles/search/keywords:golestan>>. – 10.10.2010. – 5 с.; **Туркменските национални костюми.** // <<http://www.unesco.kz/heritagenet/tm/turkmen/costume.htm>>. – 10.10.2010. – 2 с.; **Област Голестан.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Golest_Province>. – 10.10.2010. – 4 с.; **Б. Български народни носии** / Под ред. на Никола Григоров. – София : Анико, 2005. – 320 с.; **Арнаулов, М.** Из миналото на град Котел. // *Год. СУ*, 27, 1931. – 79 с.; **Велева, Мария.** Котленската носия през

XIX и първата половина на ХХ век. // *Бълг. етнография*, 8, 1965, № 3–50; **Ръкописни** мемоари на Петър Матеев, запазени в архива на читалището в град Котел. – Л. 50; **Котел** (Област Сливен). // <<http://wikipedia.org/wiki>>. – 12.12.2010. – 1 с.; **Международен фестивал на фолклорната носия.** // <<http://www.nosia.bg>>. – 10.10.2010. – 2 с.; **В. Георгиева, И.** Българските алиани. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991. – 104 с.; **Караханова, Е.** Лудогорските алиани. – София : Полигр. база на МВР, 2000. – 130 с.; **Касабов, Йордан.** Етнокултурно изследване на къзълбащите от Североизточна България. – В. Търново : Ивис, 2008. – 236 с.; **Късабов, Й.** Етнокултурно изследване на къзълбащите в Североизточна България. – София : Бълг. аграрен съюз, 2003. – 73 с.; **Касабов, Йордан.** Къзълбащите отвътре и отвън. – Силистра, 2004. – 189 с.; **Г. Вакарелски, Хр.** Етнография на българите. – София, 1977. – 96 с.; **Комитска, Анита** и др. Български народни носии / Анита Комитска, Веска Борисова. – София, 2005. – 191 с.; **Д. Велков, В.** Приноси към историята на римските градове в България. // *Чипровци*. 1688–1968. – София, 1971. – 290 с.; **Комитска, Анита** и др. Български народни носии / Анита Комитска, Веска Борисова. – София, 2005. – 320 с.; **Станков, Димитър.** Чипровски килими. – София, 1960. – 378 с.; **Е. Българска митология** : Енцикл. речник / Състав. Анани Стойнев. – София : 7М + Логис, 1994. – 400 с.; **Български народни носии** / Под ред. на Никола Григоров. – София : Анико, 2005. – 320 с.; **Странджа.** Материална и духовна култура / Отг. ред. Мария Черкезова. – София : Марин Дринов, 1996. – 456 с.; **Българи** (Област Бургас). // <<http://wikipedia.org/wiki>>. – 29.11.2010. – 1 с.; **Странджа** : Природен парк. // <http://strandja.bg/history_bg.html>. – 29.11.2010. – 1 с.

¹⁹ **Изследване** на информационната карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Централна и Източна Турция (*Ист.*: Сев. Месопотамия) / **С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев**; *Епиграф*: „Вяра е жива представа на онова, за което се надяваме, и разкриване на онова, що се не вижда“ – **Евр. (11: 1)**. // [Седма] VII национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа“, 1.11.2009 г., София, Нац. дворец на културата. – София, 2010, с. 512–538.

²⁰ **Куманова, А.** Класификационни построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI век : Историко-културен феноменологичен каркас на информационна ризома и нейната феноменология : III фрагмент. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на ХХI век“, 1.11.2010 г., София, Нац. дворец на културата. – София, 2011, с. 88–115. – Библиогр. с. 102–115, вкл. 99 ном. загл.

Вж и: **Куманова**, А. Ризома на инфосферата : Морфология на библиогр. : Генезис на световната универс. библиогр. : Теория на библиогр. форма : Учебник по общо библиографознание / Предг. рец. С. Денчев ; Обща ред., дейксис Н. Василев ; Експертна ред. Н. Казански ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Терминолог. ред. Д. Ралева ; Справ.-информ. ред. Ц. Найденова, А. Даскалов ; Рец. А. Соколов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – СССЛП, 534 с. : с 350 ил., 59 сх., 22 репрод. – (Факлоносци ; IV)

Други рец.: В. Леонов, И. Теофилов. – Табл. на термините и понятията, използвани от евро-амер. специалисти през XVIII–XXI в. за диференциация на библиогр. явления, имащи отношение към формата на библиогр. информ.: 1180 назв. на 20 ез. ; Списък на съкр. – Библиогр. : 1440 номерирани названия. – Именен показалец, геогр. показалец, показалец на загл. – Рез. на бълг., рус., англ. ез.

Юбилейно изд., посв. на 250-год. от написването на „История славяноболгарская ...” от Св. о. Паисий Хилендарски.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2012): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Куманова, А. Интеграл библиографии : Учебник-компендиум по общему библиографоведению / *Посв. светлой памяти Г. Шнейдера, Л.-Н. Мальклес, К. Р. Симона* ; Общ. ред. Николай Василев ; Библиогр. ред.: Диана Ралева, Марияна Максимова ; Рец.: Стоян Денчев, Никола Казански. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016. – 132 с. : с портр. – *Аннот. и рез. на рус. и англ. яз.*

Библиогр.: 175 нум. назв. – Сведения об авторе (с. 89–110). – Author information (с. 111–131).

Публ. в: <<https://www.lap-publishing.com/registration/registerwithtoken/a3142ba5e26c4e4427c7b2977c01ba61?locale=ru>>.

Публ. и в: <<http://sno.unibit.bg>>.

Публ. и в: <<https://www.academia.edu/30043130/>>.

Куманова, А. Интеграл гуманитарной библиографии в XXI веке (Генезис мировой универсальной библиографии) : Учебник – компендиум по общему библиографоведению (Теория библиографической формы) / Общ. ред., дейксис Н. Василев ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. С. Денчев, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 184 с. : 4 портр., 5 сх. – (Факлоносци ; XVII). – Список цит. источников: 175 нум. назв. – Индекс заглавий ; Именной индекс ; Список сокращений.

Посв. светлой памяти Г. Шнейдера, Л.-Н. Мальклес, К. Р. Симона. К 75-лет. публ. Т. Боровым библиографического путеводителя „Путь к книгам”.

Публ. е и в: <<http://sno.unibit.bg>>; <<https://www.researchgate.net/publication>>.

²¹ **Куманова**, А. Класификационни построения на англо-американското библиографознание. Съотносимост с кирилическите библиографоведски концепции и „немската линия” в развитието на библиографията през XVIII–XXI в. (Историко-културен феноменологичен каркас на информ. ризома: I фрагмент). // [Седма] VII национална научна конференция с международно участие „България – кръстопът на култури и цивилизации”, 1.11.2009 г., София, Нац. дворец на културата: Фрагмент. – София, 2010, с. 139–1 – 139–18. – Библиогр.: 56 ном. назв. в систем.-азб. вид и 13 ном. бел.; **Куманова**, А. Класификационни построения евро-американского библиографоведения XVIII–XXI веков : Историко-культурный феноменологический каркас информ. ризомы. // *Историко-библиографические исследования* : Сб. науч. трудов : Вып. 11 / Рос. нац. библ. – Санкт-Петербург, 2008, с. 7–106. – 265 ном. загл. в систем.-азб. ред.; **Куманова**, А. Универсалната библиография от втора степен с международен обхват – ретроспективният многостепенен пътеводител по информационната среда на планетата : Т. Боров – „Пътя към книгите” (Историография. Хронотоп. Феноменология. Теория) : Изслед. / Библиогр. ред. **Н. Казански** ; Рец.: **С. Денчев**, **Ж. Стоянов** ; *Посв. ... Т. Боров.* – София : Гутенберг, 2007. – 73 с. – *Срв. и цит. моногр. в бел. 2:* **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию : Ч. II.

²² **Свети** отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **С. Денчев** ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец **М. Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **А. Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) **Н. Василев** ; Терминолог. ред. **Е. Томова**, **Д. Ралева**, **В. Велев** ; Справочно-информ. ред. **М. Максимова**, **Ц. Найденова**, **А. Даскалов** ; Рец.: **И. Теофилов**, **Н. Казански**. // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VI, 2011, с. 1–208 *Св. О. ПИС*; ил. (Факлоносци); II). – Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Университет по библиотекознание и информ. технол. и в навечерието на 250-год. от създаването на „История славяноболгарская”. – Изследв. „Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код ...” е публ. и в моногр. вид. – Текстът е предаден на съвременен книжовен език по Зографския ръкопис, обнародван от **акад. Й. Иванов**: *История славяноболгарская*, собрана и нареждана **Паисием неромонахом...** / Стъпки за печат по първообраза **Й. Иванов**. – София, 1914. – *Цит по изд.*: [Св. о.] **Паисий Хилендарски**.

Славяно-българска история : 1762–1962 / Под ред. на Петър Динеков. – София : Бълг. писател, 1963. – 148 с. : с ил., факс. – Издава се за 200-год. от написването ѝ.

²³ Срв.: *цит. в бел. 2 и 21* изд.: Куманова, А. Введение ... Ч. I. 1995, с. 41–45.

²⁴ Пак там: Куманова, А. Введение ... Ч. II. 2005; 2007, с. 378–383.

²⁵ Пак там, с. 351–353.

²⁶ Пак там.

²⁷ Пак там, с. 357–358.

²⁸ Пак там.

²⁹ Пак там, 360–361.

³⁰ Пак там.

³¹ Пак там.

³² Пак там.

³³ Пак там.

³⁴ [Johannes] Johannes [Johannis] de Tritthenem [Tritemij], abbas Sponhemesis. Liber de scriptoribus ecclesiasticis. – Basileae: Amerbach, 1494. – [VI], 140 f.

Тр. на абат Йоан Тритемий „Кн. за църковните писатели” е първият печ. библиогр. тр. През 1512 г. кн. е преизд. в Париж; през 1531 и 1546 г. (в доп. и поправено изд.) е публ. в Кьолн; през 1718 г. излиза в Хамбург като паметник на епохата – публ. е от ерудита **Й. Фабрициус** в състава на „*Bibliotheca ecclesiastica*” (*Bibliotheca Ecclesiastica, in qua continentur de scriptoribus ecclesiasticis S. Hieronymus cum veteri versione Graeca quam vocant Sophronii, et nunc primum vulgatis editoris notis, Hieronymum cum Eusebio accurate conferentibus: adjunctis praeterea castigationibus Suffridi Petri et J. Marcinae, nec non integris Erasmi, Mariani Victorini, Henr. Gravii, Aub. Miraei, With. Ernesti Tentzelii et Ern. Salomonis Cypriani annotationibus. Appendix de vitis Evangelistarum et Apostolorum, Graece et Latine. Appendix altera, quae fertur jam sub titulo Hieronymi de duodecim Doctoribus, jam sub nomine Bedae „De Luminaribus” ecclesiae. Gennadius Massiliensis, annotatis lectionibus codicis antiquis corbejensis et subjunctis variorum notis, Suffridi Petri, Aub. Miraei, E. Sal. Cypriani. S. Isidorus Hispalensis. Ildefonsus Toletanus. Honorius Augustodunensis. Sigebertus Gemblacensis, appendices Juliani ac Felicis Toletani et tertia Anonymi ad Isidorum et Ildefonsum. Henricus Gandavensis. Anonymus Mellicensis a R. P. Bernarndo. Pes nuper vulgatus. Petrus Casinensis de viris illustribus monasterii Casinensis, cum Supplemento Placidi Romani et Jo. Baptistae Mari annotationibus. Jo. Trithemii Abbatis Sponhemensis. Liber de S.E. cum notis editoris Aub. Miraei Auctarium de S.E. et a tempore, quo desinit Trithemius, de Scriptoribus saeculi XVI, et XVII. Libri duo.* / Curante **Jo. Alberto Fabricio**. – Hamburg: Felginer, 1718. – 228 s.).

За детайлното библиогр. описание на всеки от *цит.* източници в тр. на абат Йоан Тритемий *вж цит. в бел. 19*

изд.: Куманова, А. Введение ... Ч. II. 2005, 2007, с. XVI–LXVII.

³⁵ Срв.: **Sigeberti Gemblacensis** Chronographia / Ed. D. Ludovicus Conradus Bethmann, MGH, SS, VI, [268–374], p. 3266–3271. // *Извори за българската история*, 12 [Латински извори за история на България, 3]. – София, 1965, с. 42.

Вж: **Sigebertus Gemblacensis**. Liber de scriptoribus ecclesiasticis (**Fabricius**, J. A. Bibliotheca ecclesiastica. – Hamburg, 1718, p. 93. – *вж N 31*). // *Migne*, J. P. Patrologiae: Curs. compl. Ser. Latina (MPL): T. CLX. – Paris, 1880, col. 547–592: NN 720–860 + *Index*.

Текстолог. несъвършена *публ.* на *ръкоп.* биобиблиогр. речник „Кн. за църковните писатели” на монаха **Зигеберт от Жамблу** – библиогр. паметник от XI в.; *публ.* през 1494 г. в Базел био-библиографски речник на „Кн. за църковните писатели”, подготвен от учения – абат Йоан Тритемий, кумулиращ в едно и продължаващ до края на XV в. работите на предшествениците в областта на жанра (биобиблиографския речник на църковните писатели) и на тр. на Зигеберт от Жамблу.

През 1718 г. тр. е *публ.* от **Й. Фабрициус** – *вж:* **Verner**, M. M. Johann Albert Fabricius: 18th century scholar a. bibliogr. [1966]. // *Essays on bibliography* / Comp. a. ed. by V. J. Brenni. – Metuchen, 1975, p. 410–425.

³⁶ *Вж.* Куманова, А. Класификационни построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI век: Ист.-култ. феноменолог. каркас на информ. ризома и нейната феноменология: III фрагм. / *Епиграф*: „Може всичко да се знае за Махалото, но ако е неизвестно каква карта да се използва, работата е иззубена.” – У. Еко. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век”, 1.11.2010 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2011, с. 88–115. – Библиогр. с. 102–115, вкл. 99 номерирани загл.

³⁷ *Вж.* Денчев, С. и др. Информационен код на българското изящно слово: Хуманизираща феноменология (Аксиология на семант., лексик. и фонет.-морфолог. й декодиране): Плен. докл. / *Епиграф*: „Език свещен на моите деди, / език на мъки, стонове вековни, / език на тая, дете ни роди / за радост не – за ядове отровни.” – Иван Вазов. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век”, 1.11.2010 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2011, с. 43–61: с ил. – Съавт.: **А. Куманова, Н. Василев**. – Библиогр.: с. 51–55, вкл. 11 номерирани загл.

³⁸ *Вж.* *цит. в бел. 22* изд. – с. 74 и Коментара на с. 105–106 (бел. 382).

³⁹ *Вж.* Пак там – бел. 21 (с. 83).

⁴⁰ *Прев. на авт.*

**„ЗАГАДЪЧНИЯТ НОБЕЛИСТ” – ВЕЧЕ И В РЪЦЕТЕ НА
БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАТЕЛИ**
**Монографията на проф. д-р Лъчезар Георгиев представя писателя
Жузе Сарамазу в България**
Стела Валериева

*THE ENIGMATIC NOBEL PRIZE WINNER – EVEN IN HANDS OF
THE BULGARIAN READERS*
(The monograph of Prof. Lachezar Georgiev Georgiev PhD presents the
writer José Saramago in Bulgaria)
Stela Valerieva

In this article, Stella Valerieva Georgieva, Phd, makes an analysis of the book of Prof. Lachezar Georgiev Georgiev PhD *The enigmatic Nobel Prize Winner: The writer José Saramago in Bulgaria* (Sofia: Publishing House AN-DI, 2017).

Monograph of prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD: “The enigmatic Nobel Prize winner” (The writer José Saramago in Bulgaria) represents creativity and translated books of the great Portuguese writer and Nobel prize for literature in 1998 José Saramago. The book includes a preface, six chapters and a conclusion. The book also includes summaries in English and Portuguese. Published are many photographs, most of which are made by prof. Lachezar Georgiev. The monograph used personal observations and studies prof. Lachezar Georgiev from his visits in Lisbon, the Portuguese National Library (Biblioteca Nacional de Portugal) and the permanent exposition of the *Fundação „José Saramago”* in *Casa dos Bicos* – Lisbon.

In the first chapter “José Saramago in Portugal” is considered the work of the writer and publishing initiatives of the Foundation *José Saramago* – Lisbon, the heirs of the writer and Portuguese publishers to publish its copyright books, mostly after his death in 2010. Chapter Two “The person of José Saramago. Entering the writer in the publishing world and its formation as a writer” said creative development of the writer and direction of his versatile talent, and his first significant success and awards for literature. In the third chapter “The writer José Saramago in Bulgaria: First significant translations and editions” presented the novels *Recollections of the monastery* and *All names* and provide information about their Bulgarian editions. Chapter Four “The novel *The gospel of Jesus Christ in Bulgaria*” analyze the ideas, details, symbols and leitmotifs of the famous and debated fictional work of José Saramagu. Discusses publishing offerings to promote the works of prominent Portuguese writer in the country. Chapter Five “The novel *Blindness* and its Bulgarian Edition” focuses on the compositional specifics, symbolism and imagery of the acquired global popularity and filmed work of the writer. Chapter Six “Three novels mysterious Nobel in just three years” analyzes the Bulgarian editions of the novels of José Saramago *The elephant’s journey* [A viagem do elefante], *Wiewing* [Ensaio sobre a Lucidez] and *The Shooters of Death* [As Intermitências da Morte], with critical commentary for these works. At the end of his research prof. Lachezar Georgiev gives final words, conclusions and assessments. The book cited a large number of foreign and Bulgarian sources. At the end of the book is a bibliography of Bulgarian and foreign publications.

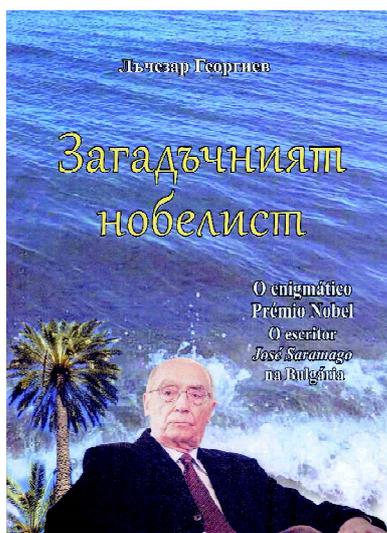
Key words: *Monograph of prof. Lachezar Georgiev Georgiev; The enigmatic Nobel Prize winner; the writer José Saramago in Bulgaria; book publishing; publishing house; edition; critical commentary; publishing initiatives; Fundação José Saramago – Lisbon; Casa dos Bicos – Lisbon; Biblioteca Nacional de Portugal.*

В началото на юли 2017 г. излезе от печат книгата на проф. д-р Лъчезар Георгиев „Загадъчният нобелист: Писателят *José Saramago* в България“, издадена от издателство „АН-ДИ – София. Монографията представя творчеството и преводните книги на бележития португалския писател и носител на Нобелова награда за литература от 1998 г. José Saramago на български език. Изследването включва предговор, шест глави, заключение и пространна библиография, включваща български, англоезични и португалоезични източници. В изданието са поместени резюмета на английски и на португалски език. Публикувани са фотографии, повечето от които са направени от проф. Лъчезар Ге-

оргиев. В монографията са използвани и негови лични наблюдения и проучвания от посещенията му в Лисабон, в Португалската национална библиотека и в постоянната експозиция на *Fundação José Saramago* в Лисабон.

В Увода на монографията проф. Лъчезар Георгиев посочва:

„Няма да скрия от читателите, че идеята за тази моя книга се роди в Лисабон. Преди да замина на първото си посещение в португалската столица, трябваше да се запозная с множество книги на португалски писатели, превеждани у нас и сред тях пред мен се откри необикновената фигура на

писателя José Saramago... Интересно бе да проследя и как присъства той в България със своите романи, с хрониките си, как се приема в културния живот у нас. Работата ми бе улеснена и от документалната ми книга „На брега на Лисабон“ (2014), където нахвърлях бележки за бележития писател, наред с имената на други значими португалски автори. За мое удовлетворение, след тази книга успях да посетя още на два пъти португалската столица и да избистря онова, което ме интригуваше около личността и творчеството на Нобеловия лауреат... за да пристъпя към написването на няколко публикации, сред които ще открия студията си „ЛИСАБОНСКИЯТ ДОМ НА КНИГАТА В ПАМЕТ НА ЖОЗЕ САРАМАГУ“ (научно списание *Издател*, 2015, бр. 1, кн. 1–2). В статията ми „Европейското книгоиздаване за деца – тенденции, профилиране, иновации“ с кратки анализи бе представено белетристичното творчество на José Saramago за деца (сп. *Издател*, 2015, № 2, кн. 3–4, с. 73–82). На 8 септември 2016 г. в град Шумен изнесох доклада си „Библиотечни и издателски дейности за иновативно съхраняване и популяризиране творчеството на Нобеловия лауреат за литература Жузе Сарамату в Португалия и България“, който домакините от Регионална библиотека „Стилиян Чилингиров“ публикуваха в научен сборник „Библиотеката на XXI век“ (Шумен, 2016, с. 40–54). През ноември 2016 г. във Велико Търново, по време на XV международна научна конференция „Библиотеки, четене, комуникации“, представих доклада си „Издателски и библиотечно-експозиционни иновации на фондация „José Saramago“ – Лисабон“¹. Фрагменти от творчеството на Ж. Сарамату за деца включих с кратък анализ и в публикацията си на български и английски език „Съвременната детска литература и тенденциите в европейското книгоиздаване за деца“ от

международната научна кръгла маса „Националните детски литератури в глобалния свят“ (Сливен, 2016, с. 129–148). По щастливо съвпадение „Загадъчният нобелист“ излиза в годината, когато бе публикувана и друга моя книга, с лисабонски сюжети: „Джобни истории на път към океана“²..., а това ми дава надежда, че съм хвърлил своя личен мост на приятелство между Португалия и България.

При написването на „Загадъчния нобелист“ използвах мои анкети, лични записки, фотографии, наблюдения върху архивни и документални източници по време на посещенията ми в Лисабон; направих проучване и в Casa dos Bicos на Fundação „José Saramago“ и Biblioteca Nacional de Portugal през юли 2015 и юли 2016 г. Остава да пожелаем на читателите да се потопят в атмосферата, която създава с житейския път и творчеството си необикновената и дори загадъчна личност на големия португалски писател, да се докоснат до значимите му общочовешки идеи, до неговия дълбок хуманизъм...“³

В Първа глава „Жузе Сарамату в Португалия. Приносител на Fundação José Saramago – Лисабон за опазване и популяризиране творчеството на писателя“ проф. д-р Лъчезар Георгиев изтъква:

„Фондация „Жузе Сарамату“ в португалската столица Лисабон е пример за иновативна библиотечно-експозиционна и издателска дейност, която удачно продуцира пред света творчеството на значим, световен писател. А когато иновативният експеримент е свързан с необикновената, енигматична личност на световноизвестния португалски писател и Нобелов лауреат за литература José Saramago, това е истинско предизвикателство за тази европейската културна структура... Почитателите на големия португалски писател могат да влязат в съприкосновение с книги, ръкописи, кореспонденция на твореца, да видят личните му вещи и дори пишещата му машина, да гледат с часове на мултимедия интервюта на писателя пред медиите. Великолепен фундамент от подбрани източници и изворов материал, съчетан с модерен мърчъндайзинг, допълва впечатлението за уникално представяне пред широката общественост на Европа и света на живота и творчеството на изтъкнатия белетрист и публицист. Още преживее José Saramago създава фондация на свое име, подчинена на хуманистични общочовешки идеи. Фондацията е основана през юни 2007 г., възприемайки и разпространявайки като основна своя мисия водещите принципи, формирани в Универсалната декларация за правата на човека (The Universal Declaration of Human Rights), като същевременно представя португалската култура в страната и света.. Седалището на фондацията е старинният аристо-

кратичен дом, известен като *Casa dos Vicos* – главен офис на именуваната на големия португалски писател фондация (*Fundação José Saramago*). Почти на брега на португалската столица, край река Тежу и недалеч от Праса ду Комерсио (Площада на търговията), днес четириетажната къща... с портрета на писателя Жузе Сарاماгу предлага, чрез собствена библиотека и постоянната експозиция модерно аранжирана архивна, библиотечна и визуална информация за живота и дейността на португалския Нобелов лауреат. Мото на експозицията е *The seed and fruits* (в буквален превод Семената и плодовете), което внася подтекстово внушение за дълбочината в идеите на бележития творец. Самата къща дава възможност за представяне на книги, срещи с автори и издатели, провеждане на научни форуми. Тук е разположена и книжарница, където почитателите на Сарاماгу могат да разлистят многобройни издания от него и за него, да закупят от авторските му съчинения, както и издания на литературната критика за него. В сградата е уредена библиотека и експозиция на преводни заглавия... Лицевите корици на оригиналните и преводните заглавия, представени в експозицията на библиотеката, внушават чрез графика и своеобразната си емблематичност размисли за историята и съвременния живот, изтъкват посланията на твореца към света. Във всяка от книгите на Сарاماгу личи художествен усет към значимото, но и към детайла. Представени са десетки португалски и преводни заглавия. В експозицията *The seed and fruits*... личи умение да се съчетават фотографии и биографични сведения за живота на писателя, а визуалната картина се допълва от монитори, по които на живо може да се проследят срещи със Сарاماгу, да се чуе проникновеният му глас и дълбочината на словото му... На едно от панелите в изложбените зали може да се прочете изпълнен с дълбок смисъл текст от Жузе Сарاماгу към съвременниците: „Нашата голяма задача се състои в това да станем по-човечни“ (*Our great task is to succeed in becoming more human*). Към това се стреми през целия си живот писателят, а посланията в книгите му се разпространяват по света и учат на повече мъдрост, смирение, хуманност“⁴

По-нататък в първа глава проф. Лъчезар Георгиев се спира върху издателската дейност на *Fundação José Saramago*, и по-специално на издадените след смъртта на писателя книги от него и за него. Първата значима стъпка на фондацията е издаването през октомври 2011 г. на т. нар. „изгубен роман“ на писателя, излязъл под името „*Clarabóia*“, произведение, подготвено от своя автор за издаване още в началото на 50-те години на XX век. В първа глава на своето изследване проф.

Лъчезар Георгиев отбелязва още: „Наследниците на Жузе Сарاماгу (*Herdeiros de José Saramago*) и едноименната фондация на негово име **Fundação José Saramago** организират поредица от съвместни издания в сътрудничество с един от най-големите издатели в Португалия – издателство „*Porto Editora*“. За целта се използва лисабонският отдел за художествена литература на издателството (*Divisão Editorial Literatura – Lisboa*). Преиздават се романи от различни творчески периоди, както и нови издания, носещи обща композиционна специфика на графичните елементи. Кориците и книжните тела са напълно изчистени от илюстрации и в ролята на разпознаваеми графични суперсимволи на поредицата се явяват ръкописно поднесените и щамповани заглавия върху едноцветен фон, логото на *Fundação José Saramago* и *Porto Editora*.“⁵ На няколко страници в изследването си проф. Л. Георгиев прави графичен анализ на публикуваните през май 2014 г. роман „**Ensaio sobre a lucidez**“ с графичното оформление на корицата и титула (с ръкописен шрифт) от *Dulce Maria Cardoso*, и на публикувания роман „**A Caverna**“ с калиграфското оформление на заглавието върху корицата на есеиста *Eduardo Lourenço*; изтъква, че през юни същата година е публикувано двадесетото издание на романа „**Levantado do chão**“. Това издание е означено като първо за издателство „*Porto Editora*“. За корицата е използван калиграфски шрифт също от писател – *Mia Couto*.

„Едно от естетически издържаните в графично отношение издания, осъществено с творческата намеса на *Herdeiros de José Saramago* (Наследници на Жузе Сарاماгу) и *Fundação José Saramago*, е „**Алабардаш**“ (на титлула: *Alabardas, Alabardas, Espingardas, Espingardas*), също на португалското издателство „*Porto Editora*“ (*Porto Editora*), отпечатано през м. септември 2014 г. – отбелязва проф. Лъчезар Георгиев. – Книгата е с впечатляваща графична композиция. Илюстрациите са на Гюнтер Грас (*Günter Grass*), с включени текстове от Фернандо Гомеш Агилера и Роберто Савиано. Книгата е аранжирана от литературната агенция на Франкфурт, Германия... Авторският текст, съдържащ скрити послания, алегоричност и многопластовост, е преплетен с умели графично-художествени решения... Сред многобройните издания книгата „**Алабардаш**“ стои впечатляващо и е отлично изпълнен в графично отношение книжовен паметник, при това на португалски език, поднесен с вкус и изявност“⁶. Текстове на с. 24–26 в „Загадъчният нобелист“ са подкрепени и с подходящи илюстрационни примери за сполучливо изпълнени графични и композиционни решения от книгата на Ж. Сарاماгу „**Алабардаш**“.

В същата глава проф. Л. Георгиев анализира графичната композиция и спецификата на детските книги в творческата продукция на José Saramago „**A Maior Flor do Mundo**“, „**O Silêncio da Água**“ и „**Гущерът**“ („O lagarto“). Отбелязва също, че Националната библиотека (Biblioteca Nacional de Portugal) – Лисабон, притежава пълна колекция издания на писателя, но заедно с това на първия етаж в просторна книжарница на издателската компания „Vabel“ е обособен щанд за съвместните издания на *Fundação José Saramago* и издателство „Порто Едитора“.

На финала на първа глава от „Загадъчният нобелист“ проф. Лъчезар Георгиев изтъква: „*Многогранната дейност на Fundação José Saramago допринася за популяризиране творчеството на Нобеловия лауреат за литература Жузе Сарамагу не само сред жителите на португалската столица и страната; нещо повече, нейните библиотечно-експозиционни и издателски иновативни подходи, следвайки завещаното от бележития световен писател, успяват да докоснат хиляди чуждестранни гости – туристи, гости на града, негови почитатели, дошли от много страни по света, за да се доближат осезаемо до градивните му, високо хуманни и благородни идеи, да оценят през очите на критици, журналисти и медии същината на необикновения му талант, да се поучат, да размислят за бъдещето на света и смисъла на човешкия живот.*“⁷

Цялата глава е илюстрирана великолепно с лично направени от проф. Л. Георгиев снимки, онагледяващи текста и представящи интериора на португалската фондация *Fundação José Saramago*.

Във Втора глава „**Личността на José Saramago. Навлизане в издателските среди и формирането на белетриста**“ проф. Лъчезар Георгиев представя през българските читатели първите стъпки в литературата и журналистиката на José Saramago, като проследява по-важните етапи на неговото творческо развитие. Показани са по-важните му книги, удостоенето му с високи награди за литературно творчество, цитирани са оценки на български и на световни медии, на журналисти и литературни критици за неговите произведения и цялостното му творчество. Представя се информация и за неговите обществено-политически възгледи. Изследвайки творческия почерк на големия португалски писател, проф. д-р Лъчезар Георгиев отбелязва:

„*Относно спецификата на белетристичното му творчество могат да се добавят и още факти: José Saramago налага свой експериментален стил, вкарва фантастични сюжети, включва мистериозното, на пръв поглед неправдоподобното, фината политическа сатира; в синтаксиса използва дълги изре-*

чения, прилага странна пунктуация за разделянето на текстови масиви и параграфи, а в романа си „Слепота“ (както и в някои следващи свои белетристични творби) дори не използва собствени имена. Проникновено написан с дълбока хуманност, любов и болка от човешкото страдание, романът „Levantado do Chão“ [Въздигнат от земята] е началото на самовглъбяването и новия творчески подем, които ще формират модерни послания, ще внасят дълбоки внушения, детайли и символи, алегоричност, гротеска, пародия... Нелекият избор на Ж. Сарамагу да напусне шумния и даващ възможности за сносен живот Лисабон е негово преосмисляне на стореното до момента, но и начало на пътя на големия творец, който пише в откровена самота, прави преценка на творчеството си и достига с романите, пиесите, публицистиката си до истинските висоти на словото. В романите му се откриват полифонични идеи, многопластовост и сложна композиция на наратива. Състрадателен, ироничен и проникновен тълкувател на историята, белетристът Сарамагу си остава непреходна емблема и един от културните символи на съвременен Лисабон.“⁸

„*И както ще видим по-нататък – заключава проф. Лъчезар Георгиев, – в България има достатъчно насърчителни примери за удачно присъствие на преводната португалска книга. Сред най-интересни издания на българското книгоиздаване от края на 90-те години на XX век са и преводните книги на блестящия и същевременно загадъчен за родната читателска аудитория Жузе Сарамагу.*“⁹

В Трета глава „**Писателят José Saramago в България. Първи значими преводи и издания**“ проф. д-р Лъчезар Георгиев представя българските издания на романа „**Възпоминание за манастира**“ („Memorial do convento“), издаден през 1989 г. в България от авторитетното софийско издателство „Народна култура“ и преиздаден у нас през 2005 г. Прави се анализ на особеностите на стила, спецификата на стила на Сарамагу и особеностите на неговото полифонично звучене на български език. В същата глава се посочва приносът на португалското *Министерство на културата* (Ministério da cultura – Lisboa) и *Португалският институт на книгата и библиотеките* (Instituto Português do Livro e das bibliotecas), които подкрепят издаването на романа на „**Всички имена**“ (Todos os Nomes). Със задачата се заема софийското издателство „Карина М“ на Мариана Тодорова. Преводът е осъществен от Йорданка Велинова ду Насименто. Книгата е регистрирана през 1999 г., но излиза от печат през януари 2000 г. Проф. Лъчезар Георгиев отбелязва: „*Преводът на българското издание на „Всички имена“ е направен според лисабонското издателство „Каминьо“ [Lisboa: Editorial Caminho,*

SA, 1997] и композиционните препоръки на държащата првата немска литературна агенция [arrangement with Dr Ray-Güde Mertin, Literarische Agentur, Bad Homburg, Germany]¹⁰.

В същата трета глава проф. Лъчезар Георгиев изтъква, че творчеството на големия португалски писател е представено у нас на 11 януари 1999 г. в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Не липсват и промоционални прояви на творчеството му и в по-ново време.

Проф. Лъчезар Георгиев сочи, че новото българско издание на „Възпоминание за манастира“ е отпечатано в Германия, а авторските права са на крупната издателска структура „Mediasat Group“. Книгата е пусната за продажба само със софийските вестници „Дневен Труд“ или „24 часа“. Дизайнът е според предложения от италианската медия „La Repubblica“ проект. Романът има успех в България, тъй като масовото му разпространение се извършва чрез националната дистрибуторска мрежа на двете големите български медии. В изложението на същата глава проф. Л. Георгиев анализира композиционната специфика и многоплатовото звучене на романа, като не пропуска да изтъкне и някои особености, които правят „Възпоминание за манастира“ интересно и актуално за българския читател произведение.

На финала на трета глава проф. Лъчезар Георгиев се спира на двуезичното издание (на български и португалски език) от 2004 г., съставено от Петър Петров „*Антология на съвременните португалски хроники*“ и публикувано от софийското издателство „Пет плюс“. Книгата е издадена под патронажа на Министерство на културата – Лисабон (Ministério da cultura – Lisboa, Portugal) и Португалския институт на книгата и библиотеките (Instituto Português do livro e das bibliotecas). В изданието текстовете се представят с кратки биографични данни за съответния писател, с текста на съответната творба на португалски и нейния превод на български език. В книгата са публикувани три хроники от Жузе Сарамагу: „Доклад против лиризма“ (Discurso contra o lirismo), „Скачай, страхливецо“ („Salta, cobarde!“) и „Викове на Джордано Бруно“ (Os critos de Giordano Bruno). Позовавайки се на трите хроники, проф. Лъчезар Георгиев изтъква тяхната литературна и композиционна специфика, тяхното звучене и послания в превод на български език.

В Четвърта глава „**Романът „Евангелието по Исуса Христа в България. Издателски приноси за популяризиране творчеството на Жузе Сарамагу у нас**“ се изтъква заслугата на издателство „Колибри“ – София, което в най-ново време прави достойни за българските читатели *Евангелието по Исуса Христа*

(O Evangelho Segundo Jesus Cristo). Посочва се, че романът е включен в поредицата *Съвременна европейска проза* през 2007 г. В романа преводът е по изданието *O Evangelho Segundo Jesus Cristo* от 1997 г. на „Editorial Caminho“ – Lisboa. Романът на Жузе Сарамагу на български е осъществен с подкрепата на португалското Министерство на културата, чрез MINISTERIO DA KULTURA, Lisboa, Portugal. INSTITUTO PORTUGUES DO LIVRO E DAS BIBLIOTECAS. Преводач на „Евангелието по Исуса Христа“ е Даринка Кирчева. Включен е и предговор, изясняващ спецификата на романа и по-важни особености от творческата палитра на писателя. В тази глава проф. Лъчезар Георгиев прави подробен анализ на композиционната специфика, детайлите, лайтмотивите, символите и посланията на романа, като дава и своята гледна точка, с оглед на българското издание. В заключителната част на пета глава проф. Лъчезар Георгиев посочва и други световно известни публикации върху живота на Исус Христос; позовава се на излязлата през 2002 г. на български чрез издателство „Рива“ книга „Човекът Христос“ от Шарлот Алън (Charlotte Allen), изтъква примери с белетристични и публицистични творби на европейски писатели – Франсоа Рене дьо Шатобриан; Гюстав Флобер; Хенрик Сенкевич, Никос Казандакис, Маргарет Старбърт (Margaret Starbird) и др. „*Допускам, че José Saramago е познавал повечето от тези, а и други творби, илюстриращи с художествени похвати живота на Исус Христос* – изтъква проф. Лъчезар Георгиев. – *Все пак писателят е дал своята оригинална интерпретация – на места близка, а на места твърде далечна от общоприети представи, нагласи, легенди, научни проучвания върху евангелските текстове и Библията...*¹¹.

Пета глава „**Романът „Слепота“ и неговото българско издание**“ разглежда спецификата, символиката и образността на придобилата световна популярност и филмирана творба на писателя *Ensaio sobre a Cegueira* (*Есе за слепотата*), излязла на български под заглавието „Слепота“ чрез издателство „Колибри“ и в превод на Вера Киркова-Жекова. Проф. Л. Георгиев проследява особеностите на българското издание, както и неговата композиционна специфика, като прави анализ върху цялостния текст на романа, изтъква важни послания, подтекстови внушения, символи, детайли, лайтмотиви. В края на пета глава проф. Лъчезар Георгиев обобщава:

„*Водещата идея José Saramago вкарва като своеобразна поанта на самия финал на романа, след еуфорията от проглеждането, а именно стаенният и дълго премислян въпрос в думите на жената на лекаря: „Защо ослепяхме?“. Отговорът дава пак тя –*

не сме ослепели, мисля, че сме слепи; слепци, които виждайки, не виждат. Тази идея за духовната слепота на съвременния човек, за неговото заслепение пред механизмите на държавата и политическата система писателят Saratago ще развие в следващия си роман *Ensaio sobre a Lucidez* („Проглеждане“), актуално звучащ в своя български превод, сякаш е писан специално за съвременната ни действителност. А финалните думи на героинята от „Слепота“ отлично кореспондират със споменатата погоре сентенция от встъпителната седма страница на романа – **Ако виждаш, гледай. Ако гледаш, вгледай се.** За българския читател остават поуките. И размислите насаме със себе си.¹²

Шеста глава „Три романа на загадъчния нобелист само за три години“ прави анализ на българските издания на романите на „Пътуването на слона“, „Проглеждане“ и „Приумиците на смъртта“, излезли в периода 2011–2013 г., с критичен коментар на проф. Л. Георгиев върху тези произведения, който разглежда особеностите на оформлението и композиционната им структура, идеите и посланията на Жозе Сарамагу в поднесените пред българските читатели белетристични текстове.

„Финалът в „Проглеждане“ остава открит за читателя – как ли ще се развие всичко в тази неназова тоталитарна държава и в нейната обзета от вълнения столица. Кой ще победи – демократичното общество на свободомислещите или задкулисието на властта? Писан макар и доста години назад, в българския си превод романът „Проглеждане“ звучи съвременен, актуално и злободневно, кара читателя да се замисли за изконните демократични ценности“¹³ – изтъква проф. Лъчезар Георгиев.

В същата глава се проследяват композиционните особености и спецификата на литературния текст на издадения в България с подкрепата на Европейската комисия през 2013 г. по проекта „Култура“ роман на José Saramago „Приумиците на смъртта“ (AS INTERMITÊNCIAS DA MORTE), в превод от португалски на Даринка Кирчева. Изданието е осъществено от издателство „Колибри“. Проф. Лъчезар Георгиев отбелязва за този роман и неговия превод: „Въобще Ж. Сарамагу в „Приумиците на смъртта“ се показва като великолепен импровизатор, поддържа задъхано и интригуващо повествование и въпреки че и тук лишава героите от собствено име или изписва имена дори на прочути личности с малки букви, нарушавайки и обичайния синтаксис и свързвайки пряката реч в безкрайно уморителни абзаци, все пак романът на български се чете на един дъх и предизвиква размисли за абсурдността и преходността на живота, стойностите, времето, съдбата.“¹⁴

В края на своето изследване проф. Лъчезар Георгиев дава заключителни думи, изводи и оценки. В книгата са цитирани голям брой чуждестранни и български източници. В края на монографията е дадена библиография на български и чуждестранни издания. Отделните преводни издания на José Saramago на български са илюстрирани със снимки на кориците и на заглавните страници.

На финала на „Загадъчният нобелист“ проф. Лъчезар Георгиев отбелязва: „Издателските инициативи и в малка България... сочат ярко присъствие на книгите от Жозе Сарамагу в превод на български език – повечето от тях са самостоятелно публикувани, някои влизат в известни поредици за преводна европейска белетристика у нас, не липсва и участие на писателя наред с други португалски писатели и в двуезичен сборник с португалски хроники. За Жозе Сарамагу са публикувани критически текстове и коментари, предимно предговори към неговите творби, които представят фрагменти от творческата му биография, интерпретират неговите художествени позиции и обществено-политически възгледи. Интересно е, че самите португалски институции и техните представителства в България, както и по-значимите португалски фондации и институти, свързани с португалския език, литература и култура, оказват дейна подкрепа, за да се превежда, издава и популяризира творчеството на бележития португалски нобелист за литература.“

Жозе Сарамагу е достатъчно известен белетрист в световната литература, познат на мнозина водещи издатели и литературни агенции по света. Смятам че би полезно и навременно, ако повече от значимите творби на португалския писател-нобелист бъдат издадени в български превод..., да се направят и още съвременни критически коментари за неговото творчество. Все нещо значимо има да ни каже Жозе Сарамагу в нашия свят на противопоставяне, агресия, завист. Да разкаже с притчи за страданието, живота и смъртта, да ни приучи на повече човечност. Да, благият и мъдър Сарамагу има какво още да сподели пред българска публика. А неговата загадъчна усмивка ще продължи да ни напомня за смисъла на преходния свят, за смъртта и безсмъртието, за Бога и безверието, за абсурдни действия на правоимащите и гнева на онеправданите, за болката в душата и огромната бездуховност, проникваща в сърцата като отрова и създаваща груб, егоистичен и изпълнен с агресия свят. Изпълнен съм с надежда, че португалският писател, където и да е сега, ни наблюдава със скрита въгълчета на устните фина ирония; пита ни за суетата и падението човешко и ще продължи с притчи да ни

разказва за доброто и злото, за истината и заблудата, за любовта и омразата, които все тъй, откак свят светува, уви, вървят ръка за ръка”¹⁵.

В пространното резюме на португалски език се посочва, че проф. д-р Лъчезар Георгиев е преподавател и специалист в сферата на науката за книгата, по въпросите на издателските процеси, медиите и печатните комуникации. Автор е на 62 издадени научни, художествени и документални книги и над 250 научни студии и статии, включително и на чужди езици¹⁶. Преводът на португалското резюме е подготвен от преподавателката по португалски език във Велико-търновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ асистент *Кремена Попова*. Същевременно, книгата има и резюме на английски език. Впечатлява и оформлението на титулната четворка, където на контра-титулната страница е даден автор, заглавие и под-заглавие на английски и португалски език. Книгата е съразмерна и в композиционно отношение, при една отлична графичност и шрифтово позициониране, което я прави четивна, за което допринася ясният, разбираем и достъпен стил на изложение.

Освен в български, книгата вече е притежание и на някои чуждестранни библиотеки. През юли 2017 г., по време на посещението си в Лисабон, проф. д-р Лъчезар Георгиев връчи дарение от книгата си „Загадъчният нобелист“ на постоянната библиотека и експозиция при Фондация „Жузе Сарاماгу“ в централния офис на фондацията в старинния дом-музей Каза душ Бикош, което бе прието със задоволство от ръководството. Екземпляр от книгата бе връчен със специален дарствен протокол за колекцията на Португалската национална библиотека (Biblioteca Nacional de Portugal) със седалище бул. „Кампо Гранде“ 83 в португалската столица; екземпляр получи и библиотеката на веригата хотели „Turim“ със седалище на бул. „Авенида да Либердаде“ в Лисабон.

Монографията „Загадъчният нобелист“ се отличава с висококачествени цветни фотографии в книжното тяло и интересна графична идея на корицата, кореспондираща с темата и проблематиката. За изданието също е публикувана анотация със снимка на книгата в популярния електронен сайт knigabg.com, чрез който електронната книжарница „Български книжици“ разпространява „Загадъчният нобелист“. Книгата вече е и в самата столична книжарница „Български книжици“ на софийската ул. „Аксаков“ 10, както и в книжарница „Нисим“ – София, а и в други български книжарници.

В брой 6218, 12–13 август 2017 г. на столичния в. „Монитор“ излезе редакционен отзыв, допълнен и със сканирана лицева корица на „Загадъчният нобелист“, под заглавие: „Проф. Лъчезар Георгиев за идеите на Сарاماгу“.

В заключение ще добавя, че „Загадъчният нобелист“ е ценно, навременно и полезно издание с приносен характер. За пръв път в такава мащабна цялост на български език излиза аналитично проучване върху творчеството и осъществените до момента преводни издания на световния писател Жузе Сарاماгу в България. Книгата е и своеобразен ориентир за бъдещата работа на издатели, проявяващи интерес към творчеството на изтъкнатия португалски писател и евентуално – към по-нататъшни издания на писателя на български език. Същевременно „Загадъчният нобелист“ ще подпомогне бъдещи проучвания върху преводната португалска книга у нас. Монографията може да се ползва и при обучението, свързано с изучаване на португалската художествена литература в контекста на европейските литературни процеси от най-ново време.

¹ Има се предвид публикацията: **Георгиев, Лъчезар**. Издателски и библиотечно-експозиционни иновации на фондация „José Saramago“ – Лисабон. // Библиотеки, четене, комуникации: Дигитална конверсия на книжовното и културно-историческото наследство: Петнадесета нац. науч. конф. с междунар. участие 17-18 ноем. 2016. – В. Търново: РБ П.Р. Славейков, 2017, с. 424–437: *резюме на англ. ез.*

² **Георгиев, Лъчезар**. Джобни истории на път към океана (= Lachezar Georgiev. Pocket stories about the way to the ocean: Short stories). – София [Sofia: AN-DI]: АН-ДИ, 2017. – 184 с. : Abstract: Resumo Pt.: с ил.

³ **Георгиев, Лъчезар**. Загадъчният нобелист: писателят José Saramago в България. – София: АН-ДИ, 2017, с. 9.

⁴ **Георгиев, Лъчезар**. Загадъчният нобелист: писателят José Saramago в България. – София: АН-ДИ, 2017, с. 17.

⁵ Цит. съч. : **Георгиев, Лъчезар**. Загадъчният нобелист: писателят José Saramago в България. – София: АН-ДИ, 2017, с. 21.

⁶ **Георгиев, Лъчезар**. Загадъчният нобелист: писателят José Saramago в България. – София: АН-ДИ, 2017, с. 24–26.

⁷ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 35.

⁸ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 46.

⁹ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 54.

¹⁰ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 60.

¹¹ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 83.

¹² **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 97.

¹³ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 105.

¹⁴ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 107–108.

¹⁵ **Георгиев, Л.** Загадъчният нобелист, с. 109–110.

¹⁶ В том 8, 2016 на Трудове на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, излязъл от печат в началото на юли 2017 г., в предговора на публикуваната библиография на проф. д-р Лъчезар Георгиев, се вижда, че към 2017 г. той вече е автор на 63 научни, художествени и документални книги, включително и най-новите: „Загадъчният нобелист“ и „Увод в издателския процес“.

ТРИФОНКА РОМАНОВА ПОПНИКОЛОВА – ЕДНА ОТ НАЙ-ВИДНИТЕ ДЕЯТЕЛКИ НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК

Георги Н. Георгиев,
Марияна Н. Георгиева-Гроссе

Trifonka Romanova Popnikolova - one of the most prominent activists in the area of education in Bulgaria during the second half of the 20th century
Georgi Nikolov Georgiev, Mariana Nikolova Georgieva-Grosse

The key points from the educative work of the teacher in Bulgarian language and literature in the Primary school „St. St. Cyril and Methodius” – Polikraishte, district Veliko Tirnovo Trifonka Romanova Popnikolova, are considered. Her contribution for the advancement of the level of education in Polikraishte to one of the best in Bulgaria is underlined. Her most significant achievement is the excellent command of the literary Bulgarian language from all her pupils. The distinctive features of her pedagogical labour are presented – phenomenal exactingness and very good organization, strict discipline and order in the implementation of the school hours, usage of modern for the time technical means, the introduction of readers’ diaries in which the instructed retell the read-through, creation of a „Diary of literary works” where first attempts for composing poems and short stories by pupils, inclined to write, are carried. The out-of-class occupations in the theatrical and literature circle „Artistic speech” which she directs, are also properly reflected. As a result of her unflagging efforts, her alumni are more qualified than the Veliko Tirnovo high-school boys and girls and the Sofia students.

Attention is paid to her public activity as a Member of the County Committee of the Fatherland Front and as an enlightener in its local organization, oriented towards raising the culture of the population.

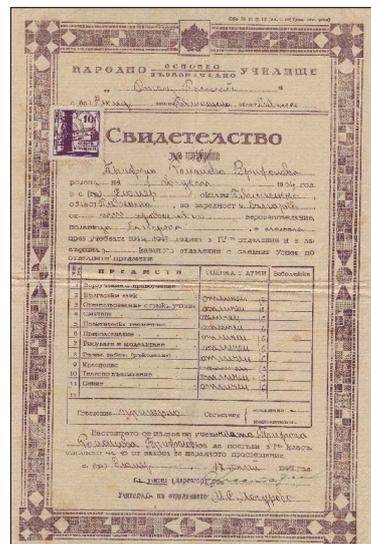
Her most representative appearances in this path are the restorations of ancient folk customs from the life in Polikraishte. As author, scenario-writer, producer, organizer and director of the staging “Seeing-off to goubet” (going to goubet means going abroad to make a living) in which 75 persons take part, she is laureate of the county festivals “Folk art and customs” in Veliko Tirnovo in 1980.

The awards with which the National Council of the Fatherland Front honours her for her enormous labour of great public utility, are pointed out, as well.

Key words: *Trifonka Romanova Popnikolova – teacher in Bulgarian language and literature; Primary school „St. St. Cyril and Methodius” – Polikraishte, district Veliko Tirnovo; educative activity – contributes for the advancement of the level of education in Polikraishte to one of the best in Bulgaria; director of a literature circle „Artistic speech”; scenario-writer; producer; organizer and director of restoration of ancient folk customs; public appearance – Member of the County Committee of the Fatherland Front; awards of the National Council of the Fatherland Front*

Трифонка Романова Попниколова (Николова) произхожда от най-издигнатото семейство в Сломер, Великотърновско. Тя наследява от родителите си Роман Трифонов Маринов и Йордана Илиева Маринова изключителни човешки качества на характера: непреклонен български дух; воля за борба; невяротна работоспособност; възискателност и отговорност към задълженията си, които предава на своите деца и възпитава у хилядите си ученици.

Родена е на 1 август 1934 г. Основно образование завършва в родното си село с много добър успех. Записва се в Девическата професионална гимназия в гр. Павликени и полага големи усилия и старание в обучението си. Това е оценено от Учителския колектив и Учителският съвет я избира за знаменоска на официалното знаме на гимназията – изключителна чест за

нея. Освен това в продължение на четири години по време на обучението си в Павликени е избрана за секретар на организацията на Съюза на народната младеж (СНМ) на своя клас. През ваканциите участва в младежките трудови бригади по прибиране на реколтата в Павликени и Горско Ново село.

След завършване на средното си образование за една година е назначена в канцеларията на ТКЗС, с. Сломер. След работа ръководи кръжоци с младежите от селото. За тази цел преминава подготовителен семинар във В. Търново, на който е изпратена от ръководството на СНМ в Сломер. През 1953 г. с конкурсен изпит е приета в Института за прогимназиални учители в гр. Плевен. За да подпомогне издръжката си, сортира зеленчуци на гарата в града. Завършва през учебната 1954/1955 г. със специалност „Български език и литература и изобразително изкуство“.

Разпределена е да замине за Добруджа. Първоначално трябва да започне в с. Ламбриново, Силистренско. Вестта, че ще дойде учителка от старите предели на България, се разнася из селото и се очаква като най-важното събитие. Учениците научават за това с огромна радост и започват да ѝ пишат. Всеки ден през цялото лято получава писма, в които те ѝ разказват за селото си и я канят непременно при тях. Описват ѝ с голямо въодушевление, че то е планирано и че има прокаран подземен телефон. Преди началото на учебната година обаче заповедта за назначение е променена от Отдел „Народна просвета“ в Силистра и на 20 август 1955 г. тя постъпва като учителка по специалностите си в Основното училище в с. Гарван.

Тогава пътуването до новоосвободената от румънците Южна Добруджа става с влак, кораб, каруца и/или пеш и понякога трае до три дни. Добруджа е далеч, но Трифонка Романова се чувства там като между свои. Както и за Ламбриново, пристигането ѝ тук е голямо събитие. Освен нея в селото идват и други новоназначени учители от вътрешността на България – от Ловешко, Троянско, Плевенско и Търновско.

Хората се гордеят, че при тях са дошли български учители чак от Стара България, и посрещат това като знак, че свободата наистина е дошла. Години наред те са гледали с надежда към Родината, уповавали са се на нея и са очаквали подкрепата ѝ. И сега наистина я виждат в лицето на българските учители, които коренно се различават от румънските. Чужденците са се държали високомерно, надменно, возели се с файтони, страняли са от местните жители, а поведението на румънските било особено отблъскващо. Нашите са съвършено различни. Стремят се с всички възможни средства да помагат на хората, включително и на нивите в полската работа – нещо, което за румънските учители било немислимо.

Ето защо селото им отвърща със същото – учителите чувстват грижата на цялата общественост, ползват се с изключително уважение и сърдечност от страна на ученици и родители. Не минава тържество (общоселско или семейно), без да бъдат поканени. Ученички им носят всеки ден букети цветя.

Особено трогателно е това, което хората правят за тях през суровите зимни дни. За обмяна на опит чрез методическите обединения, организирани в съседни селища, родители от с. Гарван возят учителите с шейни, теглени от коне. За да ги предпазят от студа, подготвят гъбини (огромни шуби, подплатени с кожа), а за краката им – предварително затоплени тухли. За учителски съвещания, провеждани от Министерството на народната просвета в Силистра, преди откриването на автобусна линия до там им се организира пътуване с камион. Дирята, която Трифонка Попниколова оставя в с. Гарван, е толкова дълбока и споменът за нея – толкова силен, че до ден днешен (2015 г.) нейни ученици продължават да я поздравяват по случай светли празници и да ѝ гостуват.

На 8 декември 1959 г. Трифонка Попниколова се премества в с. Иванча, Великотърновско, където преподава български език и литература, история и география до 31 август 1960 г. Пътуването отново е трудно – пак ѝ се налага да върви пеш дълги разстояния. Това трае до 1 септември 1960 г., когато е назначена в

Народна прогимназия „Кирил и Методий” в с. Поликраище като учителка по български език и литература и изобразително изкуство. Преподава и трудово обучение. Тук преминава основната част от учителстването ѝ.

Тя е изключително вискателна и провежда часовете си при много добра организация, строга дисциплина и ред. В създадения кабинет по български език използва модерни за времето технически средства. При декламираше на заучени стихотворения учениците са записвани на магнетофон и след това записите са изслушвани. Чуването на собствения глас за онова време е сензация – то силно впечатлява и помага да се подобри изпълнението при всяка следваща рецитация.

Неин похват е въвеждането на читателски дневници, в които обучаемите преразказват прочетеното. Някои от тях илюстрират написаното със свои рисунки. Така тя създава у тях интерес към книгите и ги подтиква към творческо им преосмисляне. У много свои възпитаници развива особена любов към художествената литература. Така дава подтик на някои от тях към литературно творчество. Създава „Дневник за литературни творби”, който се води от 1980 до 1988 г. В него са поместени първи опити за съчиняване на стихотворения и разказчета от редица ученици, имащи склонност да пишат. Някои ѝ посвещават свои съчинения.

В съответствие с учебния план всяка седмица Трифонка Попниколова прави писмени упражнения. За самата нея това е огромно натоварване, свързано с проверяването на стотици работи до късно през нощта. Както по отношение на провеждането на часовете, така и спрямо писмената култура на обучаемите, е много вискателна. Особено държи на краснописа. Самата тя има красив почерк, който се харесва от учениците.

Особено старание полага те да научат граматичните правила и правописа на книжовния български език. Това е изключително трудна задача, която не се отдава всекиму, с оглед на сложността на езика. Някои нейни

възпитаници по-късно споделят, че великотърновските гимназисти и софийските студенти са много неподготвени в това отношение от нашите поликраишки ученици. С работата, старанието и усилията си да даде на своите възпитаници всичко, което самата тя знае, и със сърдечното си отношение спечелва сърцата на много от тях.

Почти през цялото време на учителстването си е класен ръководител, като през 1972/1973 г. е наградена за тази своята дейност. Толкова важна, колкото и учебно-възпитателната, счита и извънкласната си работа. Подготвя индивидуални изпълнения, рецитали, театрални постановки, драматизации и др. С тях учениците се представят на училищни и общоселски тържества, общински, районни, окръжни и национални прегледи на художествената самодейност и на различни състезания. На всеки училищен или общоселски празник се изпълнява програма под нейно ръководство.

Задълго остават в паметта на зрители и участници подготвените по-късно постановки като „Посрещане на Дядо Мраз”; „Ръката на учителя”; „Кирил и Методий”; „24 май – Ден на българската просвета и култура, на славянската писменост и на българския печат”; „Рецитал. Литературна композиция по „История Славянобългарская” по произведението на Отец Паисий; „Изворът на Белоногата” и др.

Ръководи театрален кръжок и кръжок „Художествено слово”. С рецитала „Родино моя” по произведения на Иван Вазов, изпълнен от групата за „Художествено слово”, спечелва Окръжното състезание за художествена самодейност през 1978 г. Участниците са облечени в костюми: бели блузи, черни панталони и поли и официални вратовръзки. За успеха, освен доброто рецитаторско изпълнение, допринася и музикалното оформление на Петко Денев – художествен ръководител към читалище „Димитър Генков”.

По време на заниманията поддържа образец ред и дисциплина: явяване точно навреме, старание за стриктно следване на сценария и завършване според предвидената програма. Кръжочниците участват с голямо желание и отговорност, защото работата за тях е много интересна. Както и в редовните учебни часове, рецитациите се записват и впоследствие се изслушват. Изпълненията на известни български артисти са модел за подготовката. От 1966/1967 г. до 1969/1970 г. се води **Дневник на кръжока**. В него се описва дейността на всяко занятие. Той съдържа и снимков материал на изпълнителите.

Изнася доклади и усърдно подготвя учениците за представянето им на срещите с изтъкнати български писатели и поети – гости на училището: Ран Босилек, Камен Калчев, Слав Караславов, Любомир Левчев.

Трифонка Попниколова ръководи и кръжок по шев и кройка. Участничките изработват блузки, престилки, възглавнички и каренца с бродерия. Най-сполучливите, а също и добре подредени тетрадки, читателски дневници и предмети, направени в часовете по трудово обучение, се представят на изложби по случай 24 май и в окръга по линията на пионерската организация „Септемврийче“.

От 1978 г. до 1980 г. организира ученически експедиционен отряд „Ястребински звезди“. Той развива богата и разнообразна дейност на тема „Искри от миналото“: изслушва лекции; изучава историята на селото; издирва имената на участниците в Отечествената война през 1944/1945 г.; провежда походи; едnodневни и многодневни екскурзии и срещи с изтъкнати личности. В училището отговаря и за клуба „Млад трезвеник“, който подрежда кът на трезвеника и изнася литературно-музикални програми, на които ученици четат свои, а също и творби на изтъкнати български автори с тази тематика.

Заемала е длъжността ръководител на методическата работа на учителите. Счита учителската си професия за свое призвание и я практикува 35 години до 1 август 1989 г., когато се пенсионира – почти един цял живот. Гордее се с постиженията на своите ученици.

Със своите усилия Трифонка Попниколова е допринесла равнището на образованието в Поликраище да бъде едно от най-добрите в страната. Не е случайно, че през периода 1959–1987 г. няма отпаднали, всички випускници на училището завършват средно, а значителна част от тях – и висше образование. Впечатляващ е броят на учителите, лекарите, инженерите, стопанските ръководители и университетските преподаватели, учили тук.

Трифонка Попниколова е виден общественик. Всяка седмица провежда кръжоци по домовете на хората – изнася лекции за възпитанието на населението и чете откъси от класическата българска художествена литература. Освен това *пише сценариите и подготвя старинни обичаи и сцени от бита* на селото: „Годявка“; „Раждане на нивата по жътва“; „Заговезни“; „Изпращане на гурбет“ и др. С последната постановка,

в която участват 75 души, спечелва първо място на окръжните прегледи „Народно творчество и бит“ във В. Търново през 1980 г.

Награждавана е многократно с художествена литература и грамоти. През 1972 г. е наградена от Националния съвет на ОФ с Почетна сребърна значка за активна обществена дейност. През 1978 г. получава медал „100 години от Освобождението на България от турско робство“. За дългогодишно участие в работата на Сандружината е отличена със Златна значка „20 години Сандружина“. Участвала е също в работата на читалището „Димитър Генков“ (в четиригласния хор), в дейностите, свързани с подготовка на населението за борба с бедствия и аварии, противохимически и противоатомни нападения, в бригади за помощ на ТКЗС, в поддържането на паркове и цветни алеи в селото. Най-активно се е трудила при строителството на политехническата работилница и физкултурния салон, спортната площадка в двора на прогимназията, в допълнителни строителни работи и ремонти в трите училища заедно с учители и родители, като същевременно е организираща и ученици за тази цел.

Трифонка Попниколова учи и двете си деца Георги и Марияна. Тя и съпругът ѝ Никола Георгиев Попниколов – най-дългогодишният директор на Основно училище „Св. св. Кирил и Методий“ в Поликраище, ръководил го в периода 1959–1987 г., възпитават у тях изключително родолюбие, необикновена работоспособност, твърдост, упоритост и постоянство. Изграждат открити, добронамерени, сърдечни, искрени, добри и честни личности. Семейната среда дава сили на Георги и Марияна да преодоляват всякакви трудности. От нея те черпят своята неизтощима воля да разнасят славата на България по света.

Трифонка Романова Попниколова счита за щастие, че като учителка е работила в един благоприятен период, когато този труд е високо оценяван и уважаван от ученици, родители и от цялото общество. През посочените години той е на показ пред 300 ученици, пред техните родители и пред 4000 жители на селото.

ЗА МЕНИДЖМЪНТА И ДИВЕРСИФИКАЦИЯТА В СФЕРАТА НА КНИГОИЗДАТЕЛСКИТЕ ДЕЙНОСТИ

Лъчезар Георгиев

FOR DIVERSIFICATION AND MANAGEMENT IN THE SPHERE OF PUBLISHING ACTIVITIES

Lachezar Georgiev

This article by Prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD, discusses important issues related to the contemporary management of publishing processes. The article reviews the management in the field of Bulgarian and European book publishing. Modern publisher budget management strategies are explored and focus on preparing the sales plan.

The paper outlines the role of the publishing manager and the publishing company's efficient management teams. In his study Prof. Lachezar Georgiev, PhD, also looks at the specificity of forming a thematic and graphical concept of modern publishing - an important part of the mechanism for successful publishing structure management. Emphasis is placed on the relationship between publishing management, taxes and profits.

Key words: *modern management of processes in book publishing; publishing house; publishing company management, graphic and thematic concept; effective management; publishing business; budget; sales plan; prices; taxes; profit.*

Увод

Целта на настоящето изследване е да разгледа важни въпроси, свързани с управлението на издателските процеси, с наблюдения върху мениджмънта в сферата на българското и европейското книгоиздаване. Разглеждат се важни проблеми, свързани с диверсификацията, планирането и прогнозирането на издателския бизнес; представя се и мениджмънтът на бюджета на издателството при плана за продажбите. Очертава се ролята на издателския мениджър и на екипите за ефективно управление на издателската компания. Правят се анализи върху спецификата на концептуалността при управлението на издателската структура. Акцентира се на връзката между издателски мениджмънт, данъци и печалба.

1. Проблемът за ефективния мениджмънт в областта на книгоиздаването

Глобалното съвремие, новите информационни технологии и виртуалната мрежа все повече стават значими предизвикателства пред печатните комуникации и съвременните книгоиздатели. Ефективното управление на издателския бизнес се налага като многоаспектна дейност, отправена към рационално използване на творческия потенциал на екипите, правилна оценка на риска, прилагане на иновативни решения, свързани с внедряването на съвременни издателски и полиграфически системи, приложение на системни подходи в областта на маркетинга, рекламата и PR практиките, водещи до успешни стопански резултати и формиране на благоприятен публичен образ на издателската формация. Организацията на издателската дейност в наши дни изисква

гъвкави решения, повлияни както от личностни мениджърски качества, така и от структурирането на самите екипи. Стратегията на издателския мениджмънт в новите условия налага и нова концептуалност, основана на обстоен и прецизен анализ на риска, пазарите, вътрешната и външната среда, мисията и целите на издателството, стратегическото и оперативното планиране, прецизирането на факторите за успешно управление и производство, мотивацията на персонала, контрола и регулацията на дейностите от постъпването на ръкописа и редакционната работа с авторите, до крайния готов продукт – печатното издание и неговата пазарна реализация.

Диверсификацията изисква предварително проучване на нови пазарни ниши и пускане на разнообразни по асортимент нови стоки, съответстващи на предварителните анализи и прогнози, а в случаи на изчерпване и ненадеждност на досегашните пазари налага на издателския мениджмънт радикални решения – за рязка смяна на репертоара, за ново тематично профилиране, за нови инвестиции, включително и в полиграфически иновации. Ефективният мениджмънт отчита стратегическите възможности на издателските фирми и компании, подбора на издателския репертоар и асортимента от предлагани издания, планирането на ефективни тематични направления и поредици, използването на маркетингови посредници, но в определени ситуации налага и специфичните подходи на диверсификацията. В условията на затруд-

нен книжен пазар се прибъгва и до привидно странични и съпътстващи дейности – производство и продажба на учебническа литература за началния и средния курс, канцеларски материали (тетрадки, бележници, календари, рекламни материали, акцидентия), развиващи издания (activity books) под формата на книги-конструкции и книги-игри за най-малките, издания за деца в най-разнообразни и нетрадиционни формати (включващи дори звук и мултимедийно изображение) и сложност на графичния дизайн, модерното композиране и полиграфическото изпълнение.

2. Планиране и издателски мениджмънт

Планирането в книгоиздателския процес има ключово значение за успешния имидж и реализирането на траен финансов успех в условията на конкурентна пазарна среда. Формирането на издателския план се осъществява чрез съвкупността от бизнеспланове за всяка отделна книга, за отделните библиотечни поредици и включените в годишния репетоар тематични направления.

Планирането произтича от генералните цели и задачи на издателството, съобразени с конкретната ситуация на книжния пазар, с конкурентната среда, с клиентите, с възможностите на издателските екипи за въздействие върху читателската аудитория и публичното пространство, както и с потенциалните възможности на издателската формация да инвестира в производството и разпространението на дадено произведение, без да накърни правата на неговия автор, а заедно с това да извлече максимум приходи при допустима степен на разходните пера.

Мениджърът на издателство, главният редактор, завеждащият отдел, а и редакторът на поредица или отделна книга би могъл да предложи свой издателски проект – например да бъде издадена отделна монография, тематична серия от романи или биографии на популярни личности; да предложи издаването на интересно, увлекателно и вълнуващо според професионалните критерии и нагласите на аудиторията произведение. Идеята обаче трябва да се защити, а за целта е нужна подготовка от страна на редакционния, производствения и маркетинговия отдел. На практика бизнеспроектът е дело на творческите, производствените и търговските екипи в издателската структура. Бизнеспланът е надежден фактор за превръщането на замисъла в действителност, определяйки жизнеспособността на проекта с оглед на наличните финансови, човешки и мате-

риални ресурси, наред с това е инструмент за управление с водещата роля в него на мениджъра.

Бизнеспланът според обема и значимостта на издателския проект може да е опростен (за отделни издания с по-скромен бюджет) и с разширени параметри, обуславящи неговата сложност (например: проектиране на издателски поредици и серии; на сложни в художествени техническо отношение книги като арт издания, военно-топографски исторически книги, издания по астрономия, физика, математика, бизнес книги с инфографики и сложен илюстрационно-онагледяващ материал; био-библиографии в голям обем, със сложни показалци и приложен илюстративен материал, и пр.). Макар че бизнеспланът е основополагащ документ, той може да търпи корекции и да се обновява; той е резултат от проучвания и изследователска работа, имаща за цел да изучи конкретни направления на дейности като организацията, издаването и разпространението на книги от даден пазар при определени социално-икономически условия. Бизнеспланът включва обособка за необходимостта от издаване на книгата или серията книги в определен обем и тираж, посочва източниците на финансиране и необходимите ресурси за неговата реализация. В разработването на плана се вземат предвид разходите, свързани със стимулиране на продажбата, които са в зависимост от разнообразния им характер: платена *скрита* или *явна реклама* в пресата или електронните медии, разходи за *мърчандайзинг* (подреждане и експозиция на книгата), премиери на новите издания и поредици, представяне на автора и книгата му и т. н.

Структурата на бизнесплана обхваща няколко раздела: подготовка и използване; определяне целите на проекта; обща характеристика на издателството (финансова, производствена, творческа, управление и кадри) и на подготвяните за печат издания; анализ на пазарните условия, конкуренция, сфери на разпространение и продажба; маркетингова стратегия и ценова политика с оценка на трудностите и риска; производствен и оперативен план (стратегия, планиране, организация, ключов управленски персонал, управленски разходи); делово разписание с посочването на времето и главните събития по внедряване на проекта (завършване на планирането, създаването на прототип, начало на дейността на търговските представители, придаване на търговски вид на изданието, начало на работата на дистрибуторите, оси-

гуряване на необходимите материали и начало на производството — ключова дата, получаване на първите заявки, първи продажби и др.); издателски риск; план за финансиране на изданието. Разработването на подобен проект у нас е оправдано с оглед на вложеното време, усилия и ресурси при по-значими издателски начинания и очаквана възможност за външно финансиране (от фондации, правителствени и неправителствени институции, проекти на Евросъюза, чуждестранни организации в помощ на книгата и книгоиздаването и пр.). Динамиката на книжния пазар изисква бързи и гъвкави управленски решения, които нерядко се налага да изпреварят предварителното дългосрочно планиране. Дори диверсификационните дейности на издателската компания се нуждаят от предварителна икономическа и маркетингова обосновка, чрез планиране и прогнозиране.

Своевременните и рационални управленски подходи, изключващи тровавата и бюрократична система на мениджмънта в книгоиздателския бизнес, налагат проучването и анализа на пазарната ситуация в света на книгата. Маркетинговото проучване дава информация за размера, характеристиките и обемите на книжните пазари, посочва постиженията и слабостите на конкурентни издателски фирми, отчита правилността или необходимостта от корекции на собствената маркетингова стратегия, насочва в правилна посока стимулирането на продажбите, главните направления при рекламирането и връзките с обществеността. Маркетинговото проучване на потребителите (търговци на дребно и едро, дистрибуторите, книжарите, читателите) подпомага намирането на ниши за нови пазари и за разширяване на вече завоюваните територии, способства за подобряване на композицията, графичния облик и полиграфическото изпълнение на изданията. Статистическите анализи на книжния пазар ориентират мениджърския екип на издателството дали избраните от тях автори, тематични линии и библиотечни поредици се налагат, дали все още са в процес на утвърждаване и търсене на подходящ пазар, или пък вече се радват на радушия прием на потребителите. Проучванията дават ценна информация както за външния вид на изданията (дизайн, формат, качество на вложените материали и печат), така и за формиране на цените им; получават се сведения за въздействието на

ценовата издателска политика върху нагласата на купувачите.

3. Мениджмънт на бюджета при плана за продажбите

Същностен момент от мениджмънта на проучване и анализ на пазарните условия е подготовката на план за продажбите. Той се изготвя от търговския отдел, съгласувано с останалите отдели: редакционен, художествен, производствен и финансов. Отбелязват се специалните отстъпки, рекламните подходи и материали за стимулиране на продажбите, както и действията, отнасящи се до промоцията на изданието. Към разработване на плана за продажбите се пристъпва след сключването на договор с автора и включването на книгата за редакционна подготовка. Уточняват се детайлите по промоцията пред публика с редактора на изданието, съгласуват се маркетинговите елементи в книжното тяло, корицата и обложката с художника (художествения редактор), уточнява се тиражът (с производствения отдел), бюджетът на изданието (заедно с калкуланта и финансово-счетоводния отдел). Бюджетът на търговския отдел при издаване на книги за широка читателска аудитория обикновено е 20 процента от получените приходи от продажба. Обичайна практика е той да се разделя: една част за текущите разходи на търговския отдел, а друга за рекламиране и стимулиране на продажбите.

Съставянето на бюджет за маркетинговия отдел и на план за продажбите при научните издания и специализираната литература с по-малки тиражи имат своите особености и различия. В бюджета за книга с научен характер следва да се предвидят детайлите, утежняващи продажбата на изданието: авторският хонорар, ниският тираж, ограниченият кръг потребители и високата цена. Популяризирането и стимулирането на продажбите изисква повече усилия, особено при работата с медиите и пресата, където трябва да се търси авторитетната подкрепа на учени, писатели, видни културни дейци, изявени творци, специалисти. Поканените от мениджърския екип на издателството да напишат и публикуват рецензии и отзиви в периодичния печат или да представят книгата в радио- и телевизионни предавания биха се заели, с неголеми изключения, да направят това срещу съответно заплащане и под някаква друга форма (например, ако срещу серия рецензии и отзиви издателството се ангажира да им осигури участие в редактиране на библиотечна

поредица или отделни книги най-вече срещу заплащане, или да издаде книгата на рецензента, чийто ръкопис дълго време престоява в друго издателство). За промоцията на научните и специализираните издания освен разгласата в медиите се изискват също по-големи усилия – лични покани, предварителни срещи и уговаряне за евентуални участия в премиера на книгата, изпращане на сигнални екземпляри от нея със съпроводителни писма, съдържащи предложения за изказване и вземане на отношение по най-добрите страни на изданието и пр.

В контекста на планирането на книгоиздателската дейност се включва ясно посочване на мисията на издателството, неговата история, сегашните виждания на мениджърите, конкретната пазарна ситуация, финансовите възможности и наложени издателски стил на работа. От ключово значение е да се уточнят стратегическите цели на издателството, както и тактическите и оперативните задачи за тяхното постигане. Задачите с дългосрочен порядък се отнасят до проучване позициите на издателството на пазара и финансовите му резултати (печалба, рентабилност), създаване на нова издателска продукция, на завършен цикъл на производствения процес чрез осигуряване на нужната техника и материали, маркетингова структура, капитал и финансово обезпечаване. Сред задачите трябва да са и сведенията за развитието на издателския персонал и ефективността от неговата дейност. В приоритета на издателския мениджмънт е обществената позиция на издателството – готовност за подкрепа на публични мероприятия и каузи с хуманитарен, социален, екологичен характер.

4. Анализът на пазарната ситуация в издателския мениджмънт

Изследването на пазарната ситуация и конкурентните фирми, сегментирането на целевите групи потребители трябва да доведе до успешен мениджмънт в управлението на маркетинговата издателска стратегия. В литературата по въпроса напоследък се налага терминът „маркетинг-микс“, с който се означава смесването на основни въздействащи върху пазара фактори: специфика на изданието (книга, списание), цена, дистрибуция до потребителите, промоции и стимулиране на продажбите, паблик рилейшънс. Тези основни компоненти си взаимодействат при използване на посочения

комплексен маркетингов подход. Освен продукта и неговия асортимент, тук са важни още: дизайнът, ролята на търговската марка, финансово-пазарните елементи като базова цена, отстъпки и условия за разплащане, канали за разпределение, персонални продажби, субективни фактори – работата на издателския персонал, отговарящ за потребителите, за квалификацията на сътрудниците, а също и стимулиращи продажбата фактори като реклама, връзки с обществеността, продуцентски дейности (напр. филмиране на книгата, преводи, театрални постановки по публикуваната творба, допълнителни публикации от брой в брой в утвърдени медиите, свързани с книжовните процеси и пр.). Водещи елементи при мениджмънта на дейностите в тази посока са още: работа по продукта (разнообразяване на асортимента; усъвършенстване на неговия графичен дизайн и качество; привличане на таланти творци и издаване на произведения с висока художествена и научна стойност), работа по цените (намиране на най-подходящия стойностен баланс между търсене и предлагане; съобразяване с конкуренцията; сполучливо формиране на цените на дребно и едро при отчитане на основните фактори като себестойност, търговска отстъпка, данъчни отчисления и печалба); дистрибуция (своевременно и точно осъществяване на връзките между издателството и клиентите – книжари, книготърговци на едро, купувачи); познаване и въздействие върху пазара чрез предварителни маркетингови анализи; своевременно транспортиране до потребителя; *комуникация* (връзки с обществеността, промоция на продукцията, формиране на осведоменост и интерес у клиентите към книгата и личността на нейния автор).

5. Още за прогнозирането в контекста на издателския мениджмънт

Оценката на пазарната действителност и прогнозирането на книжния пазар са от съществено значение за успеха на маркетинговата дейност на издателството. Някои автори дават дефиниция на видовете книжен пазар: общ (за цялото население на региона или държавата); потенциален (купувачи с необходимите покупателни възможности и проявили интерес към предложението на издателството); наличен (част от потенциалния пазар с осигурен достъп, интерес и доходи за покупката); целеви (отрязък от наличния пазар, върху който се

ангажират да оферираат и да въздействат издателите); завоюван – при който потребителите са закупили от издателската продукция. Търсенето се оценява по териториален признак: в международен план, в дадена държава, сред определен регион и между определени купувачи; според равнището на продажбите – общите, отрасловите, фирмените, продуктовата серия, продуктовата форма и единицата продукт, и по времеви признак – в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план. Не бива обаче да се забравя, че книгата е творчески, интелектуален продукт и подходите към проучването и прогнозирането на пазарната ситуация на книжния пазар също така трябва да носят творческото начало, а генерирането на нови идеи трябва да бъде развито в практическата дейност на издателските екипи. Самите идеи за нов графичен дизайн на изданията, за оригинални технически и полиграфически решения, за разширяване на тематичния обхват и създаване на нови библиотечни поредици нерядко са вдъхновявани от контактите на издателските мениджъри, редакторите, художниците, хората от търговския отдел с потребителите-клиенти във фирмената книжарница, с колеги специалисти и дори конкуренти; с писатели, журналисти, автори на рецензии за книги на издателството; с читатели при промотиране на новите издания. От друга страна, самите автори, нови или вече утвърдени, стават генератор и на творчески идеи и задачата на мениджърите и редакторите е още в зародиш да уловят и прогнозираат печелившите заглавия, ударните серии и нарастващата във времето популярност. Прогнозирането на пазарната ситуация следва да се обвърже с жизнения цикъл на книжния продукт, следващ етапите: въвеждане, растеж, зрялост, спад и излизане от пазара. Маркетинговото прогнозиране обаче трябва да отговори на важния въпрос: доколко ще се задържи едно издание във времето; дали ще угасне с трудното изчерпване на един скромнен първоначален тираж, или ще покаже пазарна устойчивост с още много преиздавания, високи тиражи и насърчаващи приходи през сравнително дълъг период от няколко години. Необходимо е при прогнозите да се отчита и факторът *пазарен интерес на потребителя*, който е в зависимост от качествата на дадена книга, популярността на нейния автор и вложените средства за насърчаване на пазарното търсене, както и авторитетът на самото издателство, който

е гаранция за добро качество на предлаганата продукция. При *оценка на рисковите фактори* и вземането на управленски решения нерядко решаваща дума имат проникателността и придобитият професионален опит както на мениджърите, така и на специалистите от маркетинговия отдел, извършващи фирменото прогнозиране. Прогнозите, направени от сътрудниците на мениджъра (в това число от експертите на търговския отдел), се фокусират върху цялата едногодишна дейност на издателството с посочване на тематика, серийно оформление, тиражи, но биха могли да се отнесат и до съответна пазарна ситуация, по процеси във време на рецесия, при благоприятни условия за развитието на книжния пазар. Добре е преди началото на сезона да се направи и прогноза със сезонен обхват на анализа. Във връзка с предстоящи издателски събития и издателски кампании, с цел популяризиране книгите на автора и издигане имиджа на издателството се прави и кампанийна прогноза. Оценката на бъдещото търсене пък предполага проучване на потребителските намерения (платежоспособност, доверие, нагласи и намерения за покупка, мнения на книготърговците), оценка на експерти, пазарни тестове, продажби за изминал период, статистически анализ на търсенето, прогнози на дела продажби на издателството и спрямо конкурентната среда.

Не само прогнозирането обаче, но и проучванията в областта на книгоиздателския маркетинг имат комплексен характер. За мениджърския екип са важни изследванията на конкурентната среда с мащаба на техния маркетингов обхват, с качеството и тематичния характер на продукцията им, с обемите на продажбите и евентуалните тиражи (доколкото е възможно да се получи такава информация), с издателските поредици и автори и приема им на книжния пазар, с бъдещите им намерения за нови книги и серии, с предлаганите цени на изданията. Подобен род проучвания са своеобразно *издателско разузнаване* и служат за коректив на ръководството при реализиране на цялостната му стратегия в областта на мениджмънта и маркетинга. Важно е да се знае с какви възможности разполагат конкурентните издателства – творчески и производствен екип, техническо оборудване (компютри, сканиращи и експониращи устройства, дигитални машини за печат, налична полиграфическа база при по-големите структури със завършен цикъл

на производство), складове и борси, главни търговски посредници и книжарници, по-важни сътрудници в медийното пространство. Изчерпателната информация в тази посока служи за правилните мениджърски решения и ориентация към подходящи пазари, дава важни преимущества на издателството.

Системният анализ разглежда пазарната ситуация като обект за изучаване с голям диапазон на вътрешните и външните причинно-следствени връзки, а комплексният подход анализира пазара на отделните видове книжна продукция с оглед определяне на подходящи стратегически решения. За тяхната изработка обаче е нужно програмно-целево планиране. В тази посока се прилагат няколко метода: на линейното програмиране (избор на най-благоприятното решение измежду няколко алтернативи при минимални разходи и максимум придобивки); методът на масовото обслужване, теорията за пряката обратна връзка, методът на вероятностите, икономическо-статистическият метод, икономическо-математическото моделиране, методите на експертната оценка, социологически и психологически методи. Процедурата на маркетинговото изследване включва разработване на концепция с поставянето на проблемите, целите и задачите, при втория етап се получават и анализират емпиричните данни, а при третия се формират основните изводи и резултатите от изследването.

Проучванията на клиентите са друга съществена част от маркетинговите изследвания. Тук оценките и анализите са в няколко посоки – типологизиране и сегментиране на евентуалните потребители, определяне на образователно равнище, социално положение, покупателни възможности. Не бива да се забравя, че освен индивидуалните клиенти потребители на книжния пазар присъстват държавни, обществени и културни институции – министерства, ведомства, университети, училища, библиотеки, музеи, читалища, неправителствени организации. Важни са и сведенията за читателската аудитория – нейните настроения, предпочитания към автори, тематика, поредици, оформление на книгите. В това отношение фирмените книжарници могат да дадат полезна и ценна информация. Анкетирането и изработването на модели за поведението на клиентите също отразява важни моменти от пазарната ситуация на книжния пазар.

Проучванията върху дистрибуторите са ценен източник за мениджмънта на издателските процеси.

Търговците на едро и дребно влияят със свои механизми върху книжния пазар: близост до потребителите, собствена реклама, установени маркетингови канали. Изследванията върху търговските отстъпки и тяхното стимулиращо въздействие върху дистрибуторите са важен момент от маркетинговите проучвания. Търговците на дребно в отдалечените от средището на издателството региони се нуждаят от допълнителни преференции. При положение, че те купуват от централните складове на издателството, по-големите отстъпки биха компенсирали транспортните разходи на търговците на дребно, а заедно с това ще спестят допълнителни ангажименти за покриване на отдалечените пазарни територии. Затова тези проблеми се нуждаят също от внимателно изследване и прогнозиране.

От предварителните анализи се ползва и търговският отдел на издателството, работейки с по-големите дистрибутори. Обикновено това са търговците на дребно, които изкупуват срещу по-висока отстъпка значителни количества от тиража. Каква трябва да бъде маркетинговата политика с тях, как ще се отрази това на приходите и печалбата на издателството, също трябва да се прецизира с прогнозни данни и факти. Не бива да се забравят и такива важни фактори като реализиране на продукцията в максимално кратки срокове, затова изработването на т. нар. *тайминг* (график за времето на продажбите) е важна и полезна предварителна информация при плановото прогнозиране. Съществено значение има и предварителното разпределение на екземплярите за продажба в брой и отдаването на консигнация, като тук е важно да се отчита предпазването от похабяване на консигнационните части от тиража. Когато едно наложило се веднага на пазара издание се продава леко, без значителни допълнителни разходи за реклама, естествено е издателството да предлага във върховите моменти на продажбата книготърговците да купуват само в брой, а при периода на насищане на пазара и постепенен спад да дава остатък от книжната продукция с консигнационни договори за съответен период и при определени условия. Не бива да се забравя и това, че някои издания поради специфичния им характер и тематика са трудно продаваеми и договорирането с книготърговците става предимно на консигнация или разсрочено плащане (за по-кратък срок). Дали обаче те ще успеят да запазят добрия търговски вид на екземплярите, доколко ще съумеят да реализират продажби, без

да ги проточват във времето – това са въпроси, на които издателят трябва да има предварителни отговори, поемайки своя професионален риск. Тук могат да се включат и изследванията върху други фирми, с които издателството би могло да осъществява своето присъствие на книжния пазар – рекламни, транспортни, дистрибуторски.

Важно място имат проучванията върху фирмите за предпечат и печатниците в случаите, когато издателството не разполага със собствени мощности за предпечатна подготовка и полиграфическа изработка на изданията. Но дори и да притежава такива възможности, от значение е предварителната информация за пазарите на принтерна хартия, тонер, принтерно и експониращо фолио, офсетови пластини, полиграфическа хартия, мастило и други консумативи, както и информация за цените на печатарските услуги, цветоотделянето и StP експонирането, цените на видовете подвързия, цени на книгите с обложка, цени за лакиране и ламиниране на корицата и пр. Приносен характер за състоянието на издателската формация имат проучванията върху вътрешното състояние на издателството – творчески, производствен и маркетингов персонал, сътрудници на отделите, автори, техническа обезпеченост, комуникации, концепции и стратегии в управлението на издателския бизнес.

Ключово значение имат проучванията на финансовите лостове и механизми – капитали и възможности за инвестиране в нови книги, проекти; цени и ценообразуване на собствената продукция; цени на конкурентите, калкулиране на изданията; приходи, данъчни отчисления, печалба. В издателския процес се отчитат всички разходи, направени за нейното написване, редактиране, предпечатна подготовка и отпечатване, включително и тези, които са непряко ангажирани с производството – за заплати на персонала, комуникации и транспорт, телефони, факсове, пощенски разходи, превоз и експедиция на консумативи и продукция, както и маркетинговите разходи за рекламиране, стимулиране на продажбите, промоции на изданието и връзки с обществеността.

6. Мениджърът – професионалист в издателския бизнес, творец или просто ръководител, който борави добре с икономическите лостове за управление?!

Личните качества на мениджъра на издателската формация са предпоставка за успеха или кру-

шението на издателството. Издателят мениджър трябва да притежава определени управленски способности да ръководи и направлява своя екип, да следи за сполучливото подбиране на репертоара от заглавия, да се ориентира в сложната система на финансово-кредитните и данъчни отношения при пазарната икономика, да познава цялостния процес на производството на книгата – от подготовката на ръкописа за печат до нейното отпечатване; да владее механизмите за разпространение на тиража на излезлите от печат книги и да отстранява своевременно пропуските в отдела по маркетинг; да прилага широките възможности на рекламната комуникация и връзките с обществеността (PR) за популяризиране както на отделни заглавия, така и на цялостната дейност на издателската структура. Има издателски мениджъри, които са опитни в технологиите за подготовка и печат на книгата и сродните с нея видове издания. Но дали само технологичните познания са достатъчни за успешен мениджмънт в бранша? Налице са доста примери, включително и у нас, когато човек, свързан със словото като творец – писател, публицист, учен – може да съдейства в решаващите моменти на контакти благодарение на извоювания си авторитет за разширяване на връзките с други издатели, с библиотеки, разпространители, полиграфисти, автори, сътрудници, държавни и обществени институции, средства за масова информация. Познаването на нормативната база и законодателната специфика на съответната държава е в голям плюс за успешния мениджмънт. Струва ми се, че съвременният издателски мениджър трябва да притежава разностранни качества, да ги възпитава в себе си, да се обучава и квалифицира непрекъснато.

7. Концептуалността в издателския мениджмънт

Не бива обаче да се пропуска и още нещо важно – нуждата от ясно изразена концепция за работата на всяко издателство е очевидна. И книгоиздаването, и вестникарското производство, и изработването на видовете периодични издания изискват да се определи тематичната насоченост и профилиране на дейностите – в посока на художествена, научна, учебна, краеведска литература, справочни издания. Безразборното смесване на жанрове с различна тематика е в състояние да обърка читателя и да внесе сериозни поводи за преоценка на

досегашните контакти с партньорите – автори и сътрудници, книгоразпространители, рекламни посредници. Прогнозирането и планирането на издателската дейност за различни периоди през годината е желателно да е според тематиката и профила в издаването на различните видове литература, както и във връзка с използването на най-подходящите за пазарната ситуация издателски жанрове.

Концепцията на издателството включва финансово-икономическа обстановка (програма) за развитието на дейността му, която може да бъде разпределена за краткосрочни и за дълги периоди – едногодишен, двугодишен и т.н., и определя отделните етапи за последователно и ритмично изпълнение на прогнозираните задачи. В концепцията се набелязват правните аспекти за съществуването на издателството, основанията за изработване на статут и основните моменти в неговото съдържание; структурата на издателството в най-общ план; начина на производство и пласиране на книгата (отношения с печатници, с книготърговци, подходи за рекламиране), художествено-графична концепция.

Докато концепцията има по-обобщен характер и изразява идеите за развитие на издателството, неговата програма, то *статутът* е основният издателски документ, правилникът, уставът, който регламентира в детайли тази дейност. В статута се отбелязват целите, задачите и предметът на дейност, устройството на издателството – ръководство, творчески екип по отдели с основните задължения според длъжностната характеристика на редакторите, техническите редактори, коректорите, операторите на набор, редактиране и страниране на текстове, художниците. Регламентира се дейността на счетоводството и касата, на отдела за маркетинг и реклама, начините за сключване на договори с автори, външни рецензенти, редактори, коректори, компютърни оператори, хоноруване на допълнителната работа на творческите и производствените екипи извън работно време. Специално място в статута се отделя за тематиката на издателската дейност, като се отбелязват приоритетните теоретични направления. В статута се посочват организацията на работа на издателството и отношенията между отделите, комуникацията на ръководството и отдел “Производствен” с фирми за предпечатна подготовка, с печатници, частни, държавни и дружествени фирми за книгоразпространение, рекламирането на продукцията, връзки с обществеността.

Концепцията и статутът на издателството са негови основни документи. Препоръчително е издателство да ги притежава и прилага в пряката си работа, да ги използва като стратегически жалони за дългосрочен период. При частния книгоиздател или фирмата, която заедно с други дейности има вписана в търговски регистър и издателска работа, статутът може да се тълкува по-свободно и по отношение на организацията, и във връзка с тематиката на издаването. Днес частният книгоиздател е свободен да разполага с капитала си и може да инвестира в художествената литература, утре да се ориентира към учебнопомощна литература или акциденция (формуляри, бланки, покани, писма, обяви). Но отклоняването от утвърдените традиционни посоки на книгоиздателската дейност, дори и в екстремните случаи на диверсификация, може да коства загуба на клиенти и читатели, да наруши изградени с години връзки с печатари, книжари, автори, сътрудници.

8. Издателският екип – подходи към неговото функционално структуриране

От качествата на творческия и производствения екип на издателството също зависи много дали ще съумее правилно да се ориентира в подбора на печеливши и престижни заглавия, дали навреме ще успее да организира откупването на авторските права за преводната литература; в какъв вид ще поднесе книгата на читателя.

Редакторът е водеща фигура в издателския процес. В сложния и многостранно профилиран издателски процес се налага да се извършват различни по своята специфика и характер редакционни дейности. Така например в издателството, профилирано към художествена литература, е необходимо да се извършва основно редактиране на литературните текстове – белетристика, поезия, художествена публицистика и документалистика, пътеписни книги, биографични художествени книги, мемоари и пр. В този смисъл може да се говори за *литературно редактиране* на текстовете. Друг е въпросът, когато се говори за *литературна обработка на текста* – в този случай редакторът поема вече и сериозни литературно-художествени функции за обработване, прекрояване, синтактично и лексикално изглаждане на цели абзаци, синтактични и стилистични конструкции.

Езиково-стиловото редактиране се съсредоточва предимно върху по-общо изглеждане и прецизиране на авторския език и стил откъм лингвистични позиции.

Научното редактиране се отнася до редактиране на текстове с научен характер в различни тематични направления, като хуманитарните науки, природо-математически и естествени науки и пр. Тук всеки редактор следва да е свързан със съответната професия.

При *библиографското редактиране* се осъществява редакция на текстове със значителни масиви библиографски текст – персоналии, био-библиографии, анотирани библиографски указатели и пр.

Редакторът е участник в екипа, осъществяващ работата с ръкописа на автора след постъпването му в издателството. Затова той е в правото си да даде компетентна преценка за качествата на бъдещата книга и да я препоръча за издаване. Практиката е доказала, че още с постъпването си ръкописът следва да бъде заведен в специална книга, където се отразява неговото движение през различните етапи на производството или се описва с точна дата кога е върнат на автора, в случай че издателството се откаже да го издава. Съществува етап на първоначален преглед на ръкописа. Опитният редактор би могъл да направи една най-обща преценка има ли или няма качества заявеният текст и ако в известна степен се нуждае от редакция и литературна обработка, доколко ще струва това на издателството като време и разходи. Първото нещо, което редакторът прави, е да проследи вписва ли се ръкописът в тематиката на издаването, и щом действително е така, има ли в него идеи и мотиви, които ще заинтригуват читателската аудитория. Не е без значение и обемът на бъдещата книга, изложението и стилът на автора, които несъмнено могат да ориентират дори при първоначален преглед. При съмнения относно качествата на ръкописа неговият прочит се възлага на външен рецензент, чиято задача е след внимателен прочит да направи писмен отзив или рецензия с аргументирано становище за издаването или отхвърлянето на представения текст. Външен рецензент се налага и в случаите, когато издателството не разполага с подготвени редактори в тематичната сфера на заявената книга – например специализиран технически, правен, медицински текст, където се изисква рецензентът да е човек

от бранша, за да даде достатъчно компетентно становище. Нерядко рецензентът може да бъде поканен за научен редактор на изданието, или пък за литературен редактор – когато рецензира художествено произведение. Необходимостта от рецензиране се налага често и рецензентът може да бъде друг човек от редакционния екип, който да допълни, да потвърди или опровергае определени съмнения на редактора относно достойнствата на ръкописа. Например в издателството може да работи писател: ако той е белетрист, би могъл да рецензира съответния ръкопис на сборник с разкази и новели, повест, роман, художествено-документална или публицистична творба; ако е поет – да рецензира стихосбирка, поетичен сборник, антология и т.н. Редакторът трябва да се съобрази и с концепцията на издателството, като установи дали не излиза от основните тематични линии (не е допустимо например издаването на булевардна литература в издателство за академична и университетска книжнина. Редакторът би могъл да провали или да направи много за дадено издание, като се постарее да обработи стриктно ръкописа, изчиствайки го от езикови и стилистични недостатъци, от фактологически грешки.

Техническият редактор продължава да е важна фигура в издателския процес, със сериозни ангажименти при осъществяване на производството на изданията. Неговите функции са едновременно на организиращ и контролиращ конкретното производство на книгата, а заедно с това и на специалист в издателството, най-добре познаващ издателско-полиграфическите технологии и съумяващ да композира книгата така, че да бъде естетически издържана откъм форма и да съответства на нейното съдържание, с цел да бъдат удовлетворени все по-високите читателски изисквания. Добрият технически редактор обаче не работи самостоятелно и за себе си, а в екип с редактора на книгата, с отговорния редактор на библиотечната поредица, с компютърните оператори, с художника (дизайнера) на издателството и с търговския отдел, взаимодейства успешно с ръководството на издателството. Затова и работата на техническия редактор и днес е неделима част от организацията на съвременния книгоиздателски процес. Техническият редактор е специалистът, който ще даде подходящ формат на книгата и удачните шрифтове, ще разположи прегледно титулните страници в различните

композиционни части: предговор, глави и съподчинени структурни части, колонцифри, научен апарат, послеслов, показалци, цитирана литература, резюмета, библиографско (издателско) каре.

Художникът – оформител на корицата и книжното тяло, може да допринесе или да обрече на неуспех със своето художествено решение пазарната страна на книгата. Има много случаи, когато една удачна корица компенсира художествените недостатъци на дадено произведение и го прави бързо продаваемо. Обратно, лошо проектираната корица би могла да нанесе значителни финансови загуби за книга с високи художествени или научни качества, да бие негативно по авторитета на автора и издателя. Затова при избора на корица и художествено оформление следва да се вземе предвид мнението и на автора, и на редактора, и на техническия редактор, а там, където се налага, издателят може да се консултира и с други специалисти – художници, полиграфисти, фотографи.

Коректорът, забелязал груба грешка при набора на текста и съумял да я отстрани, също може да спаси от провал иначе добре замислено издание, или поради недоглеждане в текста, в заглавието и подзаглавията да провали усилията на редакционния екип и вложените инвестиции.

Със своята оперативност *производственият отдел на издателството* в решаващ момент допринася за своевременното завършване на предпечатната подготовка и придвижването на книгата в съответната печатница. Обратно, в условията на силна конкуренция поради мудност и недобри връзки между отделите в издателството и със самата печатница служители на този отдел могат да забавят излизането на книгата от печат и по този начин да провалят ефекта от своевременното ѝ появяване на книжния пазар.

След отпечатването на дадено заглавие думата има *отделът по маркетинг, реклама и връзки с обществеността*. От него до голяма степен зависи финансовият успех или поражението на издателството сред пренаситения с всякакъв род книги пазар. Своевременното огласяване и популяризирането на новата книга, уведомяването на книгоразпространителите от държавните и частните фирми за появата ѝ, механизмите за работа с читателите абонати, книгопощата, системата за наложен падеж влияе благоприятно на продажбите. Всяко задържане на продукцията в склада на печатницата или издателството може да е предпоставка за неуспех.

Финансовото звено на издателството индиректно също въздейства върху успешния издателски мениджмънт. Неиздължаването на хонорари спрямо автори и сътрудници (рецензенти, редактори, коректори, оператори за набор и редактиране на текстове, художници, печатари) би могло също да направи лоша услуга и да подрони доброто име на издателството.

Стигаме до разходите, които издателството е направило или предстои да направи, за да изплати възнаграждение (авторски хонорар) на авторите, съавторите или съставителите. Размерът на авторския хонорар у нас е 15 процента от корицната цена на един екземпляр (цената на дребно), умножено по броя на продадените екземпляри от тиража. Тъй като от момента на сключване на договора до разпространението на отпечатаната книга и получаването на окончателните резултати от продажбата на тиража минава един немалък период (той може да е няколко месеца, година, дори и повече в зависимост от редица фактори – интерес на потребителите, реклама, тематика на изданието, популярност на автора или поредицата и т. н.), то на автора (съставителя) се дава авансово дял от общото възнаграждение, като останалата част обикновено се изплаща на още една или две части – при излизането на книгата от печат (или до месец след отпечатването, с цел реализиране на първоначалните приходи) и при изчерпване на тиража (за изчерпан тираж се смята такова количество останали екземпляри, което е не повече от 5 процента от общия тираж). Съществуват и други начини на разплащане, като договорена категорична стойност на хонорара е по споразумение между автора и издателя – сума, която не се влияе от времето и количеството на продажбите.

В страните с развит издателски бизнес, където тиражите на книгите са значително по-високи, процентът на авторския хонорар е не повече от 10–12 на сто от корицната цена на книгата, умножено по получените приходи.

В договарянето с автора някои издатели допускат и клауза, при която търговската отстъпка се изключва от корицната цена, така че сумата се намалява с 25–35 процента (примерен среден процент на даваните на книготърговците отстъпки). В такъв случай авторът е в правото си да иска по-висок процент възнаграждение или твърдо уточня-

ване на сумата. Всички маркетингови клаузи се вписват в издателския договор.

При съавтори размерът на хонорара се вписва обикновено в отделни договори за всеки от тях, като процентът или уговорената сума се разпределят по споразумение според участието, обема на написания текст или пък се разпределят на равни части.

9. Мениджмънт и отпечатване на книжната продукция

Върху характера и структурата на всяко издателство влияе един от най-важните моменти при изработването на книгата – нейното отпечатване. Когато издателството има на пряко подчинение собствена печатна база, то може да оказва контрол върху правилната полиграфическа изработка на книгата и в някои случаи директно да се намеси, щом качеството на работата не отговаря на необходимите изисквания. Друг е въпросът в случаите, при които за изработката на дадена книга издателството сключва договор с печатницата, която е независима държавна или частна фирма. Тогава условията на договора е необходимо да включват такива клаузи, които освен че трябва да са изгодни и за двете страни, би следвало да отбелязват възможността за рекламация на некачествената продукция и дори за директен контрол чрез производствения отдел на печатницата. Параметрите в един договор между издателство и печатница включват цената на хартията и картона, обема (броя на печатните коли и страниците на книгата), формата, тиража, начина на отпечатване – от готов, разпечатан на паус или фолио оригинал на производението, или разпечатан върху бяла хартия (бял монтаж) оригинал; броя на цветовете върху корицата и книжното тяло; броя на снимковия материал, обработен като отделни печатни коли приложения; единичната и общата цена на отпечатване спрямо тиража.

Известно е старото правило, че когато тиражът на книгата расте, намалява се единичната стойност на разходите по отпечатването на един екземпляр (с изключение на дигиталния печат). Това обаче не е цялата истина. При някои издателства не тиражът, а качеството на изработката са от решаващо значение – например при научни сборници, монографии, енциклопедии и други книги с илюстративен материал и цветен печат, които при това изискват твърда подвързия и не особено висок тираж. В тези

случаи единичната цена действително се покачва, но при чувствително увеличение на тиража се вдига твърде осезаемо и общата цена за отпечатване, включваща допълнителни компоненти като хартия с по-добро качество и по-висока цена, по-висока цена на подвързията и на цветния печат на корицата и на книжното тяло (ако в него също има цветен печат); високата стойност на колите с приложения (иллюстративен и снимков материал, който обикновено се печата на двустранна хромов хартия и е още по-скъп, когато снимките, графиките и останалите илюстрации са цветни). При къси тиражи, осъществявани по метода *printing-on-demand* (печат при поискване) с дигитални печатни машини и устройства, не би трябвало да се увеличава цената след втори и последващ малък тираж, но, за съжаление, у нас се налага написаната практика цената при втори и последващ тираж да се вдига, което обезсмисля идеята на метода за бързо и лесно възпроизвеждане при нужда на малки тиражи.

Издателят трябва да е наясно с движението на цените на отделните видове хартия, картон, подвързия, хартия за отпечатването на приложенията, както и с цените на полиграфическите услуги. Те могат да са твърде различни за различните печатници в страната. За някои издания, където по-важна е визуалната страна на книгата, издателят може да си позволи да вложи повече средства при изработка на корицата и по-малко – при хартията, подвързията, вътрешното оформление на книжното тяло. Има обаче специални издания: детски книги, илюстрирани енциклопедии, албуми, учебници за най-малките, където влагането на средствата и при външното оформление (обложка, корица, начин на подвързване) и при вътрешното илюстриране (подготовка на рисунки, цветен печат на илюстрации и графики, снимки и др.) е неотменна част от търсения ефект. Подмяната на първоначалния замисъл на художника-иллюстратор, на редактора и техническия редактор може да доведе до нежелателни последици, да отблъсне клиентите и читателите, а от там да причини сериозни загуби. Затова при планирането на едно заглавие следва да се отчитат и полиграфическото, и тематичното (съдържателното) въздействие, и пазарният ефект. Днес все повече нараства ролята на графичния дизайнер на книгата или периодичното издание, който владее изкуството на издателския софтуер и може да дораз-

вие проекта на художника, на илюстратора до изне-надвадесет творчески попадения.

В повечето големи издателства има щатни художници или графични дизайнери. При калкулиране на изданието се отчитат вложеният от тях труд и изразходваните консумативи за художествения проект, цветоотделките, използваните фотографски и принтерни материали, бои и др. Други издатели с по-малък капацитет на дейността си предпочитат да работят по договор за еднократна поръчка с художници и дизайнери на книгата за изработване на корици, обложки, проекти за подвързии, оформление на книжното тяло. Договорената сума за извършената услуга се включва като разход при подготовката на книгата за печат.

10. Мениджмънт, данъци и печалба

В цената на дребно на книгата се начислява и прекалено високият за книжната продукция у нас данък добавена стойност от 20 процента. Тук проблемът е как да се калкулира този данък така, че да се избегне неговото двойно начисляване. Консумативите, необходими за предпечатната подготовка и отпечатването – тонер, хартия, мастила, книго-везко платно, опаковъчни материали и др., се продават на издателите и печатарите с начислен ДДС. Това важи и за някои услуги, ползвани от издателя – телефони, електроенергия, топлоенергия и т. н. При други компоненти на цената на книгата: редактиране, коригиране, рецензиране, художествено оформление, труд на компютърни оператори, труд на монтажистите, експониращи специалисти, печатари, сгъвачи на коли и книговезци, опаковчици, се налага начисляване на съответният данък в самото калкулиране на единичната цена. Днес повечето издатели използват специално разработени компютърни програми, които избягват двойното начисляване на ДДС и дават реално формиране на цената на дребно.

В литературата за формиране цените на книжната продукция, свързани с рентабилността и печалбата, при някои издания – научни, специализирани, литературни, където се налага достигането на баланс между разходите и възстановяването на изразходваните средства чрез осъществяването приходи от продажба на изданието, се използва т. нар. метод на критичната точка. По-бързото преминаване на тази точка е гаранция, че загубите са покрити и започва формиране на печалбата и рен-

табилност на изданието. При метода на конкурентните цени погледът е насочен към пазара на конкурентните издателства, което е и едно съобразяване с текущия книгоиздателски маркетинг. Търси се баланс между собствените разходи и цените на конкурентите, като в него се залага и умерено преценена печалба. Обстойно прилаган е методът „разходи плюс печалба“: при него се включват всички направени и предвидими при продажбата разходи с включване на себестойност, рентабилност, данъчни отчисления, обща търговска отстъпка. Цената на дребно за един екземпляр, умножена по тиража на изданието, трябва да гарантира печалба за издателя. Друг метод разглежда търсенето на потребителите като утвърждаващо при формиране цената на книгата. Тук е важно постигането на равновесие между намеренията и желанията на клиентите и вложените в издаването средства. Отчита се значението на книгата за читателите, нейният обществен отзвук и отражение върху имиджа на издателството. В издателската практика цената на дребно се формира, като разходите за производство се умножат по пет или по шест. Получената над производствените разходи стойност включва ДДС, търговската отстъпка и печалба. Необходимо е да се предвиди и съответният данък върху печалбата.

Ценообразуването на книгата зависи от инфлационните процеси в страната, но и от външни фактори – внос на чужди тиражи (издателска продукция), внос на оборудване и полиграфически материали, а също и от кредитната банкова политика за развитие на полиграфическата индустрия, митническата защита от стоковия дъмпинг и политиката за поощряване на националната икономика. Важна роля играят и факторите, свързани със складови помещения, транспорт, товаро-разтоварни дейности.

Цените на издателската продукция зависят още от графичния дизайн, от дизайнерския проект на корицата, обложката, подвързията, книжното тяло. Количеството (обемът) и качеството на текстовете и илюстративния материал и нивото на отпечатването му безспорно оказват влияние върху ценообразуването. Цялостното полиграфическо изпълнение на изданието и качествените характеристики на вложените материали като хартия, картон, подвързия, ламиниране и лакиране на корицата, обем на цветните и черно-белите приложения и илюстрации освен със своята вътрешнопроиз-

водствена стойност влияят и посредством очаквания зрителен ефект, както и чрез естетическите внушения върху психологията на клиента. Пазарната ситуация също оказва въздействие при формиране на цените: енциклопедичните издания, монографичните изследвания, специализираната литература (медицинска, юридическа, икономическа и др.) имат сравнително по-високи цени, отколкото изданията за широка читателска аудитория. *Сродни цени* могат да имат серийните издания (поредици), които са близки по тематични характеристики, обем на текстовете и технически показатели (формат, многоцветни корици и др.), въпреки че се издават от различни издателства. Независимо от тези фактори у нас продължава да е налице неравномерност при формиране на цените, пренебрегване на покупателните възможности на потребителите. Налице са и подходящи примери в тази посока – създаването на десетки учебници за началния и горния курс на обучение с високи цени, притискащи хиляди родители да закупят необходимата за обучението на децата им учебна книжнина. В пъстрия пазар на учебници се проявява желанието за монополизиране на този тип пазар от неголям брой издатели, насърчавани от държавни институции. Подобни тенденции има и сред пазара на университетски издания, където пък преподавателите – автори на учебници и помагала “препоръчват” своите книги сред студентската аудитория като задължителни. В това не би имало нищо лошо, ако цените са реални и далеч не надвишават възможностите на потребителите. Примери за пределно високи цени у нас могат да се дадат при пазара на юридическа, икономическа, медицинска литература. Наблюдават се тенденции и за създаване на пазар за употребявана учебникарска книжнина в търсенето на поносими цени за потребителите (ученици, студенти, родители, преподаватели), известни като *борси за стари учебници*.

Заключителни думи

Разгледаният кръг от проблеми в това изследване е само част от общата картина на съвременния издателски мениджмънт, който обаче кореспондира и с други дейности в самия издателски процес – комуникация с автора, откупуване на авторски права, икономическа и данъчна среда за книгоиздаването, маркетингова ситуация, експертност на редакционно-изда-

телските процеси, тенденции в иновациите, свързани с модерното книгоиздаване. Днес книгоиздаването, макар и силно притиснато от острата конкуренция на дигиталната среда, информационните технологии и електронните медии, все пак има своето бъдеще и е заредено с оптимизъм, а мениджмънтът на издателските дейности може да го изведе към онези силни позиции, които му се полагат в съвременното общество.

ЛИТЕРАТУРА

Георгиев, Лъчезар. Книга и печатни комуникации: Монография. – В. Търново : Фабер, 2009. – 240 с. : с ил. и сх.

Georgiev, Lachezar. Book and publishing communications Monography. – Veliko Turnovo: Faber, 2009. – 240 p.

Georgiev, Lachezar. Management and Strategy in Book Publishing and Printed Communications. / Translation from Bulgarian Snezhana Boyanova, Lena Ilieva. – В. Търново : FABER, 2014. – 248 p. ISBN 978–619–00–0080–8

Монографията на проф. Лъчезар Георгиев е изцяло на английски език.

Георгиев, Лъчезар. Стратегически подходи в книгоиздаването и печатните комуникации. – София: АН-ДИ, 2015 [допеч. Тир. : 2016]. – 260 с. : Резюме на англ. ез.

Georgiev, Lachezar. Strategic approaches in Publishing and Print communications. – Sofia: AN-DI, 2015 [and: Sofia: AN-DI, 2016]. – 260 p.: Abstract engl.

Georgiev, Lachezar. The author and the book publishing process : Two studies on the book and print communications. – Saarbrücken; Düsseldorf [Germany] : Lambert Academic Publishing, 2016. – 60 p. ISBN 978–3–330–02030–6

Книгата е изцяло на английски език. Електронно и печатно издание.

Георгиев, Лъчезар. Увод в издателския процес. – В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2017. – 250 с.: Резюме и съдържание на англ. ез.

Georgiev, Lachezar. Introduction in the publishing process. – St. Cyril and St. Methodius University Press, 2017. – 250 p. : ill. : Abstract: Content engl.

Книгата е изцяло на английски език. Електронно и печатно издание.

Георгиев, Лъчезар. Композиция на книгата / 5. изд. – София: Star Way, 2017. – 140 с. : Резюме на англ. ез.

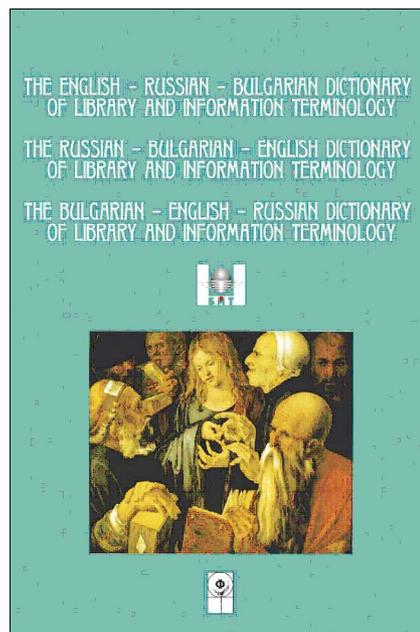
Georgiev, Lachezar. Composition of the book / 5. Ed. – Sofia: Star Way, 2017. – 140 p. – Abstract engl.

ЗА ТРИЕЗИЧНИЯ РЕЧНИК НА УНИБИТ ПО БИБЛИОСФЕРАТА

**THE ENGLISH–RUSSIAN–BULGARIAN DICTIONARY
 OF LIBRARY AND INFORMATION TERMINOLOGY**
 (About the trilingual dictionary of SALSIT on the bibliosphere)

Reviews and reports of leading scholars in the field of informatization – Prof. D.Sc. Stoyan Denchev; Prof. D.Sc. Maria Maldenova; Prof. D.Sc. Ekaterina Popandonova Zhelyazova; Prof. Mariela Modeva, PhD; Assoc. Prof. Ventsislav Velev, PhD; Fred Mainhard – for the new edition of: The **English-Russian-Bulgarian** dictionary of library and information terminology = Англо-руско-български словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност (2017; 1. изд. 2010): [1] The **English-Russian-Bulgarian** dictionary of library and information terminology = Англо-руско-български словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност / Comp. J. V. Richardson ... [et al.]; Managing ed. S. Denchev; Ed.-in-chief A. Kumanova; Ed. board R. Burger ... [et al.]; Graph. ed. N. Vasilev ... [et al.]; Techn. ed. N. Vasilev, V. Stefanova; Rev. F. Mainhard ... [et al.]. [2] The **Russian-Bulgarian-English** dictionary of library and information terminology = Русско-болгаро-английский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Руско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност / Сост. Э. Р. Сукиасян ... [и др.]; Отв. ред. С. Денчев; Глав. ред. А. Куманова; Редкол. Р. Бургер ... [и др.]; Граф. ред. Н. Василев ... [и др.]; Техн. ред. Н. Василев, В. Стефанова; Рец. Ф. Майнхард ... [и др.]. [3] The **Bulgarian-English-Russian** dictionary of library and information terminology = Болгаро-англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност / Състав. А. Куманова ... [и др.]; Отв. ред. С. Денчев; Глав. ред. А. Куманова; Ред. кол. Р. Бургер ... [и др.]; Граф. ред. Н. Василев ... [и др.]; Техн. ред. Н. Василев, В. Стефанова; Рец. Ф. Майнхард ... [и др.]. – Ново ел. изд. – София: За буквите – О писменехъ, 2017. – 818 с. – (Факлоносци; XVIII)

Other compilers: A. Kumanova, E.R. Sukiasyan, V.V. Zverevich, J. V. Richardson; Other eds: Ch. Gribble, I.L. Linden, P. Polanski, B. Shafner, Y.L. Shrayberg, N. Vasilev, M. Maximova, Ts. Naydenova, S. Boycheva, A. Daskalov, R. Simeonova, T. Dermendzhieva, D. Raleva, B. Nikolova; Other graph. Eds: B. Nikolova, B. Apostolova; Other rev.: N. Kazanski, M. Mladenova, D. Hristozov, S. Ilieva.

Jubilee edition, dedicated to the 70th anniversary of UNESCO and 65th anniversary of SALSIT.

Publ. in: <<http://www.unibit.sno.bg>>.

1. Ed. 2010.

Key words: *The English-Russian-Bulgarian dictionary of library and information terminology = Англо-руско-български словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност (2017; 1. Ed. 2010) – reviews and reports: interdisciplinary symbiosis of the librarianship, informatics and linguistics (Prof. D.Sc. Stoyan Denchev); cognitologic universal trilingual map of the library and information activity (Prof. D.Sc. Maria Maldenova); unity of the varieties of fixation of the linguistic forms in the biblio-info-noosphere (Prof. D.Sc. Ekaterina Popandonova Zhelyazova); new triptych of SALSIT, dedicated to UNESCO and SALSIT (Prof. Mariela Modeva, PhD); SALSIT – an important center of the science of science and informatization in national and international aspect (Assoc. Prof. Ventsislav Velev, PhD); the sacral importance of the languages as a mean of human communication (Fred Mainhard)*

I. ТРИЕДИНСТВО НА БИБЛИОТЕЧНАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ – НОВО ЕЛЕКТРОННО ИЗДАНИЕ НА УНИБИТ

(Интердисциплинарна симбиоза на
библиотекознанието, информатиката и лингвистиката)

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев

*„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационнои дейтельности =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”*
(New e-ed. – Sofia, 2017)

Съвременната епоха е белязана от знака на две глобални тенденции – американската техническа модерност и руската духовна космичност. Само тяхното сътрудничество и единство може да изведе човешката цивилизация на нови висоти.

Преподавателите и учените от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), като имат предвид това развитие, създават необходимите многоезикови справочници по библиотечна и информационна дейност.

Ярък пример за това е новото електронно издание на *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност*.

Самият авторски колектив на речника е съставен от видни американски (проф. Джон Ф. Ричардсън), руски (доц. Едуард Р. Сукиасян и Виктор В. Зверевич) и български специалисти в тази област. Основен автор и инициатор за неговото издание в България е акад. проф. Александра Куманова. Под нейно ръководство и с нейната активна дейност по оформянето на речника взимат активно участие и редица студенти от УниБИТ, което е важен етап в тяхната професионална подготовка.

Чрез триезичното представяне в *„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology = Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационнои дейтельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”* на над 13 000 понятия във всяка една от трите пермутирани версии на речника (общо 39 000 лексикални единици) от библиотечната и информационна сфера се обосновава единството на тази терминология в универсалната информационна среда, което е важен фактор за нейното прогресивно развитие. Самата сигнифицирана пермутация на трите версии на речника е пример за образцова интердисциплинарна симбиоза на библиотекознанието, информатиката и лингвистиката.

...В леко анекдотичен стил може да се каже, че ако някога светите братя Кирил и Методий разшириха и обогатиха триезичната догма със славяно-българския език, то днес ние затвърждаваме съвременното триединство на най-важните за нас лингвистични ареалии в библиотечната и информационна ноосфера...

Изданието *„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology = Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационнои дейтельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”* е своего рода когнитологична универсална карта на библиотечно-информационната сфера.

Това издание е също така практичен инструмент за целите на прецизно търсене и разпространение на информация в областта на многоезиковата морфология на библиосферата.

19.05.2017 г.

II. ЗНАЧИМО ЯВЛЕНИЕ НА БИБЛИОСФЕРАТА ОТ НОВО ПОКОЛЕНИЕ

(Когнитологична универсална триезична карта
на библиотечно-информационното дело)

Проф. д.ф.н. Мария Младенова

*„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационнои дейтельности =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”*
(New e-ed. – Sofia, 2017)

Съвременната информационна цивилизация от когнитивен аспект е преди всичко култура на справочните многоезични знания и техните носители, каквито са речниците. Бързото развитие на съвременните

информационни технологии и ограниченото време за търсене на необходимите ни данни налагат все по-честото използване на електронните справочни ресурси, в това число и речници. Точно такъв е *Англо-руско-българският речник по библиотечна и информационна дейност* на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) (издателство „За буквите – О писменехъ“), излязъл през май 2017 г. в София (първо издание – 2010 г.).

Този без съмнение голям и изключително важен труд е резултат на многогодишни съвместни научни усилия на много специалисти от САЩ (проф. Джон В. Ричардсън), Русия (доц. Едуард Р. Сукиасян, Виктор В. Зверевич) и България (проф. Александра Куманова).

Речникът, съдържащ 39000 лексически единици, представлява три семантично и графично изоморфни триезични части: англо-руско-българска; руско-българо-английска; българо-англо-руска. Така подготовеният труд е оформен и сверен с многообразни речници и в многобройни научно-практически консултации с български специалисти от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Народната библиотека „Иван Вазов“, Централната библиотека на Българската академия на науките и други авторитетни библиотечни институции.

Новото електронно издание на разглеждания речник е когнитологична универсална триезична карта на библиотечно-информационната сфера. То също така е практичен инструмент за целите на прецизно търсене на информация в областта на езиковата морфология на библиосферата (библиотекознанието, библиографията, книгознанието, документалистиката, архивистиката, полиграфията, информатиката, информационните технологии).

В същността си *Англо-руско-българският речник по библиотечна и информационна дейност* е едно терминологично ръководство за библиотечната и информационна дейност, което отразява модерните тенденции в развитието ѝ.

Речникът ще улесни сравнителния анализ между българската библиотечна терминология и библиотечните термини, използвани в анлогоговорещите страни и Русия. Благодарение на неговото прилагане се постига съответствие в назоваването на библиотечно-информационните обекти и дейности в различните страни по света. Така речникът ще допринесе за по-глобално разбиране и възприемане на дейността на библиотеките в международен мащаб.

Специално трябва да подчертаем приноса за създаването на речника на проф. Ал. Куманова – един изключително добър професионалист в областта на библиотечното дело, неуморен изследовател на библиографската сфера. Под нейното вещо ръководство и методически указания се извърши преводът на всички словарни единици, както и подготовката и излизането от печат на българското издание на този речник.

1.06.2017 г.

III. ТРИЕЗИЧНИЯТ РЕЧНИК ПО БИБЛИОТЕЧНА И ИНФОРМАЦИОННА ДЕЙНОСТ С НОВО ИЗДАНИЕ

(За единството на многообразието на фиксиране на езиковите форми
в библио-инфо-ноосферата)

Проф. дн Екатерина Попандонова-Желязова

*„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-българският речник по библиотечна и информационна дейност =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”
(New e-ed. – Sofia, 2017)*

Съвременният мултикултурен свят предполага все по-честото използване на чужди езици. Това засяга най-вече комуникацията в редица специализирани областикато библиотечната и информационна дейност (библиотекознание, библиография, книгознание, документалистика, архивистика, полиграфия, информатика, информационни технологии ...).

Настоящият триезичен речник може да се опише като панорама на библиотечната и информационна дейност от перспективата на съвременната лингвистика и речникова формация. Всъщност, той е първи опит у нас за един пълен и основен речник в тази област на познанието. Широкият изследователски профил на учените, взели участие в неговото съставяне и написване, е безспорно доказателство за неговата значимост и приложимост.

Триезичният речник предоставя изчерпателна информация на внимателно подбрани термини, свързани с библиотечната и информационна дейност на XXI век. Изданието включва както конкретна терминология, намираща приложение в специфичен библиотечен контекст, така и допълнителни изрази, използвани с различна интензификация в разнообразен научен, учебен, ежедневно-непреднамерен контекст.

Настоящият езиков корпус за изследване на езика на библиотечната и информационна дейност на *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* е насочен към синтактичното и семантичното ниво на комплексното овладяване на три езика (български, английски, руски). Наличната информация в речника обогатява традиционното овладяване на езиците като по-динамично и ефективно, а всеки етап от развитието на лексикални знания и умения дава възможност за преминаване към все по-актуални концепции на ученето като цяло за съвременната библио-инфо-ноосфера (термини на А. В. Куманова, А. В. Соколов, Р. С. Гиляревски, А. И. Субето)...

Целенасочено организираният материал на речника е подходящ за усъвършенстване на лексикалните умения в библиотечно-информационната сфера.

Речникът безспорно е полезен ресурс при желание за овладяване на подобна терминология на роден и на чужд език, защото прецизно отразява актуалното състояние на езика в библиотечно-информационна среда.

В съдържателен план включеният лексикален материал в изданието *Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност* е широкоспектърен, интересен, актуален, практически ориентиран, съобразен със съвременната динамична реалност. Тук е предоставена реална възможност за стабилна и разнообразна лексикална подготовка. Практическата насоченост на информацията предполага незабавното ѝ приложение в подходящ контекст като дава възможност за развитие на компетентността, професионализма и квалификацията, както и за бърза адаптация към професионалния живот и конкурентоспособността на личността.

Триезичният речник *Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност* дава нови перспективи за системно развитие на хуманитарното познание, като консолидира знанията за библиотечно-информационната дейност, фокусирани върху композиционно-речникова организация. В него съществува баланс в теоретичната и практическата му насоченост, който ще помогне наученото да се използва в съответната професионална сфера.

Достигнатото единство на многообразието на фиксиране на езиковите форми в трите огледални пермутирани и сигнифицирани книги (англо-руско-българска; руско-българо-английска; българо-англо-руска) е манифест на модерната компаративистична когнитология на библиотечно-информационната реалност като планетарно явление. Точно поради тази причина лингвистичният материал в *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* е обвързан със социокултурната действителност и удовлетворява постоянно нарастващите изисквания и потребности за развитие и усъвършенстване.

Речникът може да послужи в ежедневната дейност на преподаватели, учени, преводачи, изучаващи чужд (английски/руски) език и др. От него могат да се възползват и всички, за които библиотечно-информационните науки са обект на интерес.

7.06.2017 г.

IV. НОВО ЕЛЕКТРОННО ИЗДАНИЕ НА ПЪРВИЯ ТРИЕЗИЧЕН РЕЧНИК ПО БИБЛИОТЕЧНА И ИНФОРМАЦИОННА ДЕЙНОСТ, ИЗДАДЕН В БЪЛГАРИЯ (Ново трикнижие на УниБИТ, посветено на ЮНЕСКО и УниБИТ)

Проф. д-р Мариела Модева

*„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационной деятельности =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”
(New e-ed. – Sofia, 2017)*

През 2012 г. издателство „За буквите – О писменехъ” предложи уникално по своя замисъл и изпълнение трикнижие от поредицата „Факлоносци” (V–VII кн.) – „Когнитология на компаративистичната терминология...” (на бълг., рус. и англ. ез.). На тези три книги направих рецензия [1], впечатлена от професионализма на

автора – проф. д.п.н. Александра Куманова, преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), която подготви тези издания за първия триезичен речник по библиотечна и информационна дейност на XXI век – на български, руски и английски (София, 2010) [2].

Настоящото ново електронно издание на речника, от 2017 г., е ново трикнижие (англо-руско-българска; руско-българско-английска; българо-англо-руска версии на лексиката), посветено на два юбилея: 70-годишнината на ЮНЕСКО и 65-годишнината на УниБИТ. То е предизвикано от наблюдавания голям интерес към първото издание. Акцентите са поставени отново върху „международната хуманитарна интеракция от най-висш порядък”, което се възприема от авторите на труда като „поетика на ризомно-ретикуларната методология” („когнитология на компаративистичната терминология по библиотечна и информационна дейност”), в няколко части: библиотечно-информационна сфера; хуманитарно универсално интерактивно знание; универсално познание на библиотечно-информационната сфера; учебно-педагогическия процес в УниБИТ; проследено е създаването на триезичния речник, неговата структура и концепция, отделено е място и на самото изпълнение на речника.

Същинската част на настоящото издание е съставена от три книги, „огледално отразяващи речника по библиотечна и информационна дейност на три езика, като всяка от версиите има специализирано редактиране, в съответствие с което е наблюдаемо с прост поглед графическото моделиране по семантично-морфологичен принцип, и всяка от страниците има принадлежащ ѝ – единствен – колонтитул”. Концепцията може да бъде обобщена с думите на проф. д.ик.н. Стоян Денчев, който казва през 2009 г., че „тези речници ни дават възможност да наблюдаваме лексикографските филтри на откритото равнище на английската, руската и българската езикова култура по библиотечна и информационна дейност, което би трябвало да се тълкува като идеал за езикова мисъл и научно-практическото общество от архитекти на съвременната инфосфера в областта на библиотекознанието, книгознанието, полиграфията, архивистиката, документалистиката, библиографията, библиографознанието, информатиката, информационните технологии”.

За справочно-информационни цели са създадени три списъка на съкращения, срещани в трите книги на речника – съответно: на английски, руски и български език.

Представени са три групи издания: терминологични речници, енциклопедични речници и езикови терминологични речници – по информатика, информационни технологии и компютърна техника, публикувани в България. Последната част е свързана с темата за явния език или етимологичното знание на библиотечната и информационна дейност.

Открити са ясно етапите на създаване на речника и е отдадено дължимото на приносните моменти на всички автори, работили през годините в изследваните области.

Електронното издание е внушително по обем – съдържа 819 страници.

Основните адреси на трите версии (книги) на този речник са: I. Учебно-педагогически; II. Теоретико-изследователски. III. Информационно-търсещи. IV. Практически (методически). V. Справочно-търсеща. I–IV е за най-широк кръг от ползватели на информация, за които речникът – особено чрез графичния си израз – моделира знаниева култура на възприятие, правейки наблюдаеми и практически използвани в реална информационно-търсеща ситуация тънкостите на изследователската му лаборатория, отразяващи натрупания опит на човечеството).

В епилога е отбелязано, че „триезичният речник е синопсис на библиотечно-информационната сфера (библиотекознание – книгознание – полиграфия – архивистика – документалистика – библиография – библиографознание – информатика – информационни технологии ...) на:

- английски – руски – български;
- руски – български – английски;
- български – английски – руски”.

Електронното издание на речника има редица силни страни.

Първо, трябва да отбележим, че като цяло материалът е с енциклопедична справочно-информационна тежест.

На второ място се изтъква значението на ШКОЛАТА.

На трето място – изданието прави важни взаимовръзки, свързани с библиотечно-информационната реалност.

На четвърто място – откроява се работата на екипа, който „отдадено и благородно е работил през годините за появата на това издание”, за да отправи с него послание към настоящите и бъдещите творци на

инфосферата. Целта е хората „да пребивават в нея безпрепятствено – не само без езикови, но и без географски, административни и пр. разделителни линии.”

Оформлението на книгите е съобразено с електронната форма на изданието. Корицата е атрактивна и в същото време решена в класически стил.

Трудът е забележителен, тъй като „на речниците – от типа на представения чрез настоящото издание – принадлежи уникална роля, защото чрез тях индивидът пребивава в НЕПОСРЕДСТВЕН ДИАЛОГ С ИНФОСФЕРАТА – БЕЗ ПОСРЕДНИЦИ”. Напълно подкрепям цитираната сентенция: „ИСКАТЕ ЛИ ЛЕСНО ДА ИЗУЧАВАТЕ НАУКИТЕ? ЗАПОЧНЕТЕ С ИЗУЧАВАНЕТО НА ВАШИЯ ЕЗИК”.

На новото електронно издание на речника пожелавам успех, имайки предвид, че във века на информационните технологии подобни издания разширяват максимално достъпа до съдържание и по този начин демократизират процесите на образование, обучение и научни изследвания в областта на библиотечната и информационна дейност.

1. **Нанкова**, М. Три книги за първия триезичен речник : [Рец. за кн.: 1. **Куманова**, А. Когнитология на компаративистичната терминология по библиотечна и информационна дейност (Към проблема за създаването на англо-руско-български речник) : Панепистемия на библиотечна и информ. сфера : Триез. речник – тектон. мент. етимолог. прибор. – София, 2012; 2. **Куманова**, А. Когнитология компаративистической терминологии в сфере библиотечной и информационной деятельности (К проблеме создания англо-русско-болгарского словаря) : Панэпистемия библи.-информ. сферы : Трехъяз. словарь – тектон. мент. прибор. – София, 2012; 3. **Kumanova**, A. Cognitology of the comparativistic terminology of library and information terminology (To the problem of creation of a dictionary in English, Russian and Bulgarian languages) : Panepisteme of the libr.-inform. sphere : The trilingual dict. – tectonic mental device. – София, 2012]. // *Науч. трудове на Унив. по библиотекознание и информ. технологии* (София). – Т. 10, 2012, с. 439-441.

М. Нанкова и М. Модева – едно и също лице.

2. [1] The **English–Russian–Bulgarian** dictionary of library and information terminology = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност / Comp. J. V. Richardson ... [и др.] ; Managing ed. S. Denchev ; Ed.-in-chief A. Kumanova ; Ed. board R. Burger ... [и др.] ; Graph. ed. N. Vasilev ... [и др.] ; Techn. ed. N. Vasilev, V. Stefanova ; Rev. F. Mainhard ... [и др.]. [2] The **Russian–Bulgarian–English** dictionary of library and information terminology = Русско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност / Сост. Э. Р. Сукиасян ... [и др.] ; Отв. ред. С. Денчев ; Глав. ред. А. Куманова ; Редкол. Р. Бургер ... [и др.] ; Граф. ред. Н. Василев ... [и др.] ; Техн. ред. Н. Василев, В. Стефанова ; Рец. Ф. Майнхард ... [и др.]. [3] The **Bulgarian–English–Russian** dictionary of library and information terminology = Българо-англо-русски речник по библиотечна и информационна дейност / Състав. А. Куманова ... [и др.] ; Отг. ред. С. Денчев ; Глав. ред. А. Куманова ; Ред. кол. Р. Бургер ... [и др.] ; Граф. ред. Н. Василев ... [и др.] ; Техн. ред. Н. Василев, В. Стефанова ; Рец. Ф. Майнхард ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2010. – 886 с. : с ил. – (Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог., ISSN 1314-2526 ; Т. 3). – Юбилейно изд., посв. на 60-год. на Държ. библиот. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Други състав.: А. Куманова, Э. Р. Сукиасян, В. В. Зверевич, Д. В. Ричардсън ; Други ред.: Ч. Грибъл, И. Л. Линден, П. Полански, Б. Шафнер, Я. Л. Шрайберг, Н. Василев, М. Максимова, Ц. Найденова, С. Бойчева, А. Даскалов, Р. Симеонова, Т. Дерменджиева, Д. Ралева, Б. Николова ; Други граф. ред.: Б. Николова, Б. Апостолова ; Други рец.: Н. Казански, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева.

Публ. и в: <<http://www.local.svubit.org/2009/03/08/open-da>> – до 30.09.2010; от 30.09.2010: <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2010): <<http://www.sno.unibit.bg>>. Ново ел. изд. 2017.

12.06.2017 г.

**V. ЕЛЕКТРОНЕН ТРИЕЗИЧЕН РЕЧНИК БЕЗ АНАЛОГ
(УниБИТ – важен център на наукознанието и информатизацията
в национален и международен аспект)**

доц. д-р Венцислав Велев

**„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-болгарский словарь по библиотечной и информационной деятельности =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”
(New e-ed. – Sofia, 2017)**

Получаването на актуални познания в различните сфери на науката е важен елемент на съвременния живот. Апробирането и прилагането им в практиката е доказателство за тяхната навременност и актуалност. Макар че през последните години се появяват коментари и относно необходимостта от речници, то натрупването на нови знания не може да се получи без основа, каквато представят речниците. В този смисъл именно многоезичните речници предоставят още по-голяма възможност за получаване на нови познания в различни сфери.

Бързото развитие и навлизане на технологиите създава предпоставка за преработване на съществуващите речници и превръщането им в своеобразна банка на познанието, от каквато все повече има належаща необходимост. Възможността за бърза проверка, препратки към други източници, своевременната актуализация и лесно боравене с материята е важна предпоставка за появата на електронни речници. Ако към това се прибави и лесната възможност за транслитерация, то обяснението за тяхното бързо навлизане в ежедневието на всички интересувани се от познание е естествено.

Ето защо електронният вариант на появилия се през 2017 г. *Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност*, издание на издателството към Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) – „За буквите – О писменехъ”, е със съществен принос в библиотекознанието и всички съпътстващи го сфери на информатизацията (библиографията, книгознанието, документалистиката, архивистиката, полиграфията, информатиката, информационните технологии).

Англо-руско-българският речник по библиотечна и информационна дейност е резултат от обединяването на усилията на множество учени от различни страни, между които можем да посочим имената на проф. Джон В. Ричардсън от САЩ, доц. Едуард Р. Сукиасян и Виктор В. Зверевич от Руската федерация, проф. Александра Куманова от България.

Прегледът на речника разкрива, че той съдържа 39 000 лексикални единици, които са нагледно обособени в три семантично и графично триезични части (трикнижие), подредени както следва:

– Първа книга: The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology = Англо-руско-болгарский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност;

– Втора книга: The Russian – Bulgarian – English Dictionary of Library and Information Terminology = Русско-болгаро-английский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Руско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност;

– Трета книга: The Bulgarian – English – Russian Dictionary of Library and Information Terminology = Болгаро-англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност.

Важно е да се отбележи, че новото електронно издание на *Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност* е предшествано и от печатна публикация, тиражирана през 2010 г. Първото издание на труда също отново носи марката на издателството на УниБИТ „За буквите – О писменехъ”.

И двете издания на *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* ни дават възможност да направим богати и многообразни по своето съдържание и обхват справки в сферите на общата езикова култура по библиотечна и информационна дейност, а също така и една отделна сфера на тази дейност – библиотекознанието, книгознанието, полиграфията, архивистиката, документалистиката, библиографията, библиографознанието, информатиката, информационните технологии. Всичко това е

достъпно на трите основни езика на изданията – български, руски и английски, което ги прави изключително полезни. Към описаното следва да се прибави и възможността да се правят коментари и тълкувания, обяснение на използваната чрез речника терминология.

Нужно е да се отбележи и заслугата на проф. Александра Куманова от УниБИТ (основен автор на речника), която през годините е успяла да създаде своя школа в областта на библиотекознанието и библиографията и изследването на различните техни приложения в съвременната информационна среда, което е намерило съответното детайлно отражение в изданието.

Новото електронно издание на *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* е изключителен труд, който разкрива не само познанията и компетенциите на неговите автори, но и определя стоящият зад него Университет по библиотекознание и информационни технологии като важен център на наукознанието и информатизацията в национален и в международен аспект.

18.07.2017 г.

VI. САКРАЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА ЕЗИЦИТЕ КАТО СРЕДСТВО ЗА ЧОВЕШКО ОБЩУВАНЕ – ПО ПОВОД НА УНИКАЛНИЯ ТРИЕЗИЧЕН РЕЧНИК НА УНИБИТ Фред Майнхард*

*„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology =
Англо-руско-българският словарь по библиотечной и информационной деятельности =
Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност”
(Sofia, 2010)*

Като езиковед винаги съм се радвал на многоезичните речници, и то особено ако са посветени на професионалната терминология в дадена научна област. Самият аз съм израсъл и работил в многоезикова среда и съм лично чувствителен на тази тема.

Няма да се спирам на конкретните характеристики на *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* – много ценно справочно издание, изпълнено с благоговение пред библио-инфо-ноосферата и езиците в нея...

Ще разгледам накратко значението на чуждоезиковото общуване между хората, като съм вдъхновен за това от емблематичната титулна илюстрация на изданието с картината на Албрехт Дюрер „Христос сред книжниците”. Великият немски художник по своя гениален начин взема повод за творбата си от един епизод от житието на Исус Христос, предаден от Св. апостол и евангелист Лука. В него младият Месия се сблъсква с неразбирането и отрицанието на учените мъже, които, волно или неволно, се прикриват зад недоразуменията, произтичащи от различните тълкувания на свещените текстове на чуждите езици. След своето мистично инициране на Изток (в Персия или дори в Индия) просветленият вече Пророк ще донесе именно този *универсален език*, който ще обедини и спаси всички хора – езикът на *вселенската Любов между тях*. Картината олицетворява и съчетанието между северния и южния европейски ренесанс, който, допълнен със славянско-византийското духовно наследство, стои в основата на съвременната обединена Европа.

Именно творения като *Англо-руско-българския речник по библиотечна и информационна дейност* са това спасително разковниче, което допринася изключително за сакралното общуване между хората в рамките на глобалната информационна среда.

Намирам изпълнението на труда – ще подчертая особено! – за образцово. Не само знания, но и мъдрост са водили авторите в това грандиозно дело за цялата ни информационна култура на нашата планета.

8.08.2010 г.

*Фред (Алфред) Фриц Майнхард (4 юни 1933 г., София – 18 май 2014 г., София) завършва немска филология (задочна форма на обучение) в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Хуманист, ерудит, естет, педагог и филолог, библиотекар и библиограф, той е дългогодишен водещ експерт в отдел Литературна библиография в Библиотеката на Института за литература при Българската академия на науките.

ПРОЩАЛНО ЗА ПРОФЕСОР Д-Р ЯНИ МИЛЧАКОВ

*С покруса посрещнахме вестта за кончината на професора – учен, преподавател,
колега и приятел – доктор Яни Милчаков.*

Проф. д-р Яни Милчаков стана част от академичния състав на катедра „Книга и общество“ през 2008 г. и за изминалите 10 години, включително до месец април 2017 г., активно участваше в учебно-преподавателската и научноизследователска дейност на катедрата. Неговите лекции по „Социология на литературата“, „Литература и журналистика“ и „Балкански етнополитически митове“ остават незаличим спомен у студентите от всички бакалавърски програми на Факултета по библиотекознание и културно наследство. Богатият му път на учен, дипломат, преподавател остава незаличима следа на висок професионализъм, изключителна ерудиция, богата култура и духовен аристократизъм. Неговата активна позиция по редица актуални обществено-политически проблеми създадоха у студентите основния градеж на тяхното гражданско съзнание. Дискусиите с колегите от катедрата по актуални теми от учебната и изследователската работа също оставят усещане за пълноценен диалог, модерен и мащабен подход, не на последно място – поддържане на култура и етика на отношенията.

Активната преподавателска дейност на проф. Милчаков в посочените сфери не се ограничава само в УниБИТ, той е преподавал и в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, и в СУ „Св. Кл. Охридски“. До последния си дъх поддържаше активна комуникация със студентите и с колегите. От него получавахме ценни съвети, мнения, разкриване на нови аспекти на наглед ежедневни проблеми.

Свободното владение на английски, руски и почти всички славянски езици се оказа неоценим дар за комуникациите и разширяване на сътрудничеството на катедра „Книга и общество“ и на УниБИТ с балканските и европейските университети.

Остави ни своите книги, статии, литературна критика, многобройните рецензии на дисертации, магистърски тези и на бакалавърски дипломни работи в широко изследователско поле, което е високо постижение за съвременните измерения на литературата, журналистиката и техните проекции в обществените процеси.

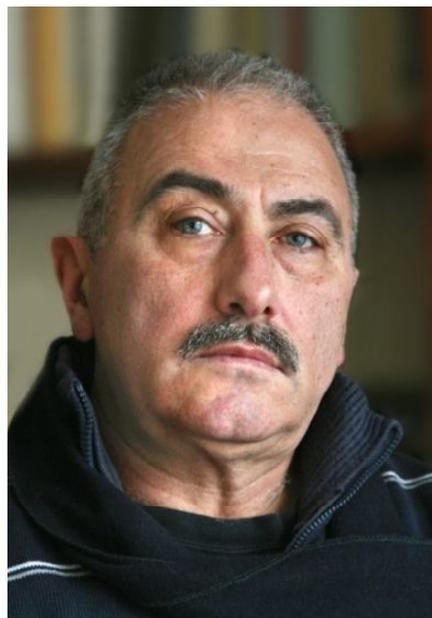
Неговата неизчерпаема енергия, пословично жизнелюбие, висока научна и колегиална етика са достоен пример за академичния състав на УниБИТ.

Напусна ни един ерудит – възпитаник на старата научна школа, пренесъл нейните достойнства във високотехнологичната ни епоха, един истински български будител и модерен учен.

Поклон пред паметта му!

От катедра „Книга и общество“

*От Факултета по библиотекознание и културно наследство при
Университета по библиотекознание и информационни технологии*

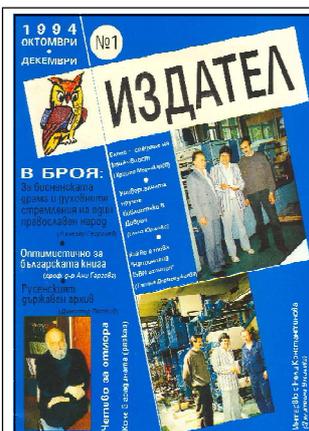
**ЕТИЧНИ НОРМИ И ИЗИСКВАНИЯ КЪМ
СЪТРУДНИЦИТЕ
НА СПИСАНИЕ „ИЗДАТЕЛ“**

1. Редакцията не публикува материали, които целят уронване престижа на други автори, сътрудници или частни лица, както и на институции.
2. Приема статии в обем до 8 страници, с големина на шрифта 14 pt (30 реда на страница; 60 знака за ред), с резюме 5–8 реда на английски език и ключови думи (също на английски). Библиографският списък освен на български, се приема с транслитерация на латиница. Библиографията към статиите не трябва да надвишава 20 източника, без допълнителни бележки.
3. Илюстрациите се приемат на jpeg формат (не повече от 3 бр. за един авторов текст).
4. Научните съобщения, рецензиите и отзивите се приемат в обем до 5 страници (14 pt, при същия стандарт и изисквания за транслитерация на библиографския списък, когато източниците са на български език).
5. Не се изплащат хонорари на авторите и на редакционния борд на списанието.
6. Авторите получават авторски екземпляр от съответната публикация.
7. Последните годишнини се представят в електронен вид на PDF формат на сайта на УниБИТ и ВТУ.

**ETHICAL STANDARDS AND REQUIREMENTS
COLLABORATORS
OF MAGAZINE „IZDATEL“ (=PUBLISHER)**

1. The editors did not publish material aimed at undermining the reputation of other authors, contributors or individuals, as well as institutions.
2. The editors articles in volume to 8 pages, size 14 pt (30 lines per page, 60 characters row), with a summary of 5–8 lines in English and key words (also in English). Bibliographical list except Bulgarian taken with transliteration in Latin. The bibliography to the articles should not exceed 20 source, no additional notes.
3. The illustrations are accepted on jpeg format (no more than 3 of an author's text).
4. Scientific reports, reviews and feedback are accepted for up to 5 pages (14 pt, with the same standards and requirements for transliteration of bibliographic list when sources are in Bulgarian).
5. Not paid royalties to the authors and the Editorial Board of the magazine.
6. The authors obtained original copy of the relevant publication.
7. Last anniversaries are presented in electronic form in PDF format on the website of State University of Library Studies and Information Technology – Sofia and UVT.

Списание “Издател” излиза като дългосрочен творчески и научноизследователски проект на ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”, ръководен от проф. д-р Лъчезар Георгиев. Проектът се подкрепя от УниБИТ, под патронажа на неговия ректор проф. д.и.к.н. Стоян Денчев.

Корица на брой 1 на сп. “Издател”, октомври 1994 г.
Основател
Лъчезар Г. Георгиев

**Списание ИЗДАТЕЛ
№ 2 (книжка 3 – 4), 2017**

**Съставител и редактор на броя
проф. д-р Лъчезар Георгиев
Compiler and editor of this edition is:
Prof. Lachezar G. Georgiev, PhD**

Формат 60x84/8   Печатни коли 8

ISSN 1310-4624

Предпечат: Университетско издателство
“Св. св. Кирил и Методий” – В. Търново, 2017

Печат: Печатница “СИРА” – В. Търново, 2017

Заявка за сп. “Издател” може да направите на адреса на редакцията:

5000 Велико Търново, ул. “Теодосий Търновски” № 2,
Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”. Тел.: 062/ 618 295; 63 11 76

DEAR READER,

You can subscribe to the “Publisher” magazine for the year 2018 by sending the subscription fee by mail-order to the following address:

5000 Veliko Turnovo, 2 Theodosi Turnovskiy Str.

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Turnovo, Prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD

E-mail: Lu4ezargeorgiev@abv.bg